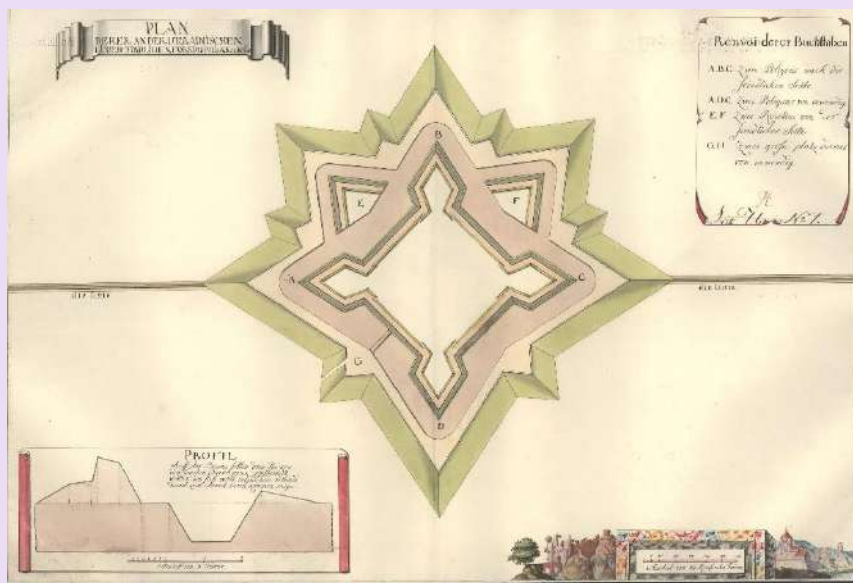

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

МАГІСТЕРСЬКІ СТУДІЇ 2024

Полтава – 2024

УДК **378.091.27:001.89]:9**
M12

Магістерські студії – 2024. - Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024. - 169 с.

У збірнику представлені результати наукових досліджень з історії, географії, археології, педагогіки здобувачів освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка за 2024 рік.

Рекомендовано Вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка,
протокол № 5 від 28 листопада 2024 року

Редакційна колегія:

Сітарчук Р.А., доктор історичних наук, професор
Коваленко О.В., кандидат історичних наук, доцент
(видавничий редактор)

Бабенко Л.Л., доктор історичних наук, професор
Гура О.А., кандидат історичних наук, доцент
Жалій Т.В., кандидат історичних наук, доцент

*На обкладинці використаний фрагмент карти із зображенням редути
Української лінії:*

*Ukrainska linjerna (1708) // Riksarkivet.
https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/K0004550_00001*

*Матеріали друкуються в авторській редакції. За виклад, зміст і
достовірність матеріалів відповідальні автори.*

©ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2024 рік

ЗМІСТ

Історія та археологія

- Овчаренко О.* Фондова робота Полтавського літературно-меморіального музею І. Котляревського: джерела надходження музейних зібрань 6-11
- Ревека Д.* Демонологічні образи в українській міфології 12-17
- Пейсахов В.* Розвиток археологічного туризму у світі та Україні 17-22
- Палій С.* Українські псевдоправі організації як чинник сепаратизму та національного розколу 22-29
- Савченко М.* Фотограмметрія та дистанційне зондування 30-33
- Шейко Д.* Лубенський період діяльності Гната Стеллецького 33-40
- Андрущенко В.* Діяльність земств у сфері організації освіти в українських губерніях 40-45
- Дементій С.* Історичне краєзнавство : сучасні методологічні підходи та етапи розвитку в Україні 45-51
- Земляний В.,* Особливості синтезу романського стилю у культових об'єктах української архітектури 52-57
- Лисенко І.* Роль звичаю у регулюванні суспільних відносин східних слов'ян додержавної доби 58-65
- Торубара В.* Етнографічна діяльність Миколи Маркевича 66-69
- Ткаченко А.* Воєнний потенціал Червоної армії на початку радянсько-німецької війни в оцінках сучасних українських істориків 69-76

ЗМІСТ

Географія

<i>Попович Е.</i> Економічна географія як складова частина географічної науки	77-81-
<i>Андрущенко В.</i> Формування медіаграмотності учнів у процесі навчання географії старшої школи	81-85-
<i>Будрікіс В.</i> Ліси Полтавщини: геоекологічний контекст	87-90
<i>Дейнека Є.</i> Географічні аспекти позашкільної освіти	81-93
<i>Харченко І.</i> Еволюція інформаційно-комунікаційних технологій у географічній освіті: від перших комп'ютерів до сучасних технологій	95-99
<i>Росоха К.</i> Вплив глобалізації на формування глобальних ланцюгів доданої вартості	100-102
<i>Сабаніна А.</i> Краєзнавство в шкільній географічній освіті: виховання патріотизму та формування національної ідентичності	103 -107
<i>Табуранський А.</i> Роль сугестивного навчання у процесі навчання географії	108-112
<i>Табуранський С.</i> Організація та проведення уроків-досліджень	112-116
<i>Усенко О.,</i> Географічна освіта ХХ століття: виклики та досягнення	116-120
<i>Кочерга І.</i> Становище традиційного сільсько-господарського транспорту в Україні під час сталінської індустріалізації.	120-127

ЗМІСТ

Педагогіка, освіта

<i>Нагорна Т.</i> Особливості підготовки майбутніх учителів історії та правознавства в ПДПІ (ПДПУ) (1998-2003 рр.)	129-130
<i>Лазоренко Я.</i> Правовиховна діяльність кафедри правознавства ПНПУ (1991-2014 рр.)	131-133
<i>Лемак М.</i> Формування медіакультури школярів старшої профільної школи в процесі вивчення суспільствознавчих предметів	134-139
<i>Тимрук К.</i> Зміст і специфіка інструментально-виконавських навичок гри на фортепіано	139-140
<i>Ярмоленко Д.</i> Особливості організації позакласної музично-виховної роботи в сучасних закладах освіти	145-150
<i>Одінцов В.</i> Виховний потенціал пісенного фольклору Полтавщини та методика його використання в позакласній роботі	148-150
<i>Клименко О.</i> Організація дитячого хорового колективу в закладі загальної середньої освіти	151 -154
<i>Дігтяр Є.</i> Музично-естетичне виховання школярів у сучасних закладах освіти	155-157
<i>Каблучка Є.</i> Особливості організації навчальної діяльності учнів на уроках музичного мистецтва	158-160
<i>Радіоненко Д.</i> Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи в умовах НУШ	160-163
<i>Рева В.</i> Основні напрямки поліфункціональної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва	164-165
<i>Козка С.</i> Критерії ефективності надання адміністративних послуг в Україні	166-169

Овчаренко Олександр,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат історичних наук,
доцент Шаповал Л. І.)

ФОНДОВА РОБОТА ПОЛТАВСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО- МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО: ДЖЕРЕЛА НАДХОДЖЕННЯ МУЗЕЙНИХ ЗІБРАНЬ

Важливою формою діяльності музею є фондова робота, в котру входить пошук, комплектування, зберігання та вивчення музейних колекцій, експонатів, адже музей не може працювати та проводити виставки, екскурсії без унікальних предметів, котрі відтворюють життя епохи, про яку йде мова. Музейний фонд – це повне зібрання матеріальних предметів, зосереджене в експозиційних залах та сховищах музею (Рутинський, 2008, с.68).

Для комплектування фондів літературно-меморіального музею Івана Котляревського велику допомогу надавали письменники та науковці України, приватні збирачі української старовини, та громадяни, зокрема Полтави, котрі зберігають старовинні книги, твори образотворчого мистецтва, меблі, предмети дворянського та народного побутового вжитку XVIII – XIX століть. Найкоштовнішою складовою фондової збірки музею є рукописний архів письменника: службові документи, листи, розписки, акти.

Після смерті Івана Петровича Котляревського, його особистий архів перейшов у спадок до найближчого друга Павла Степановича Стебліна -Камінського, котрий пробув у нього 20 років. У 1858 р. архів письменника за посередництвом Олександра

Власовича Терещенка був переданий до Санкт-Петербурзької Імператорської бібліотеки (нині – Публічна бібліотека Росії імені М.Є. Салтикова-Щедріна). У «Звіті...» бібліотеки архів поета був зазначений як коштовний набуток, адже в фондах бібліотеки до цього часу не було жодного автографу поета-полтавця (Стороха Є, Яременко Р., 2017, с.63).

Розбираючи документи та готуючи до передачі у бібліотеку, можна виділити чотири описи, які уклав О. В. Терещенко: «Письма, относящиеся к жизни Ивана Петровича Котляревского» (29 листів); «Опись актам, хранившимся между бумагами Ивана Петровича Котляревского» (22 акта); «Опись распискам, хранившимся между бумагами Ивана Петровича Котляревского» (37 розписок); «Опись служебным бумагам Ивана Петровича Котляревского» (28 документів)» (Стороха Є. 2019, с. 276). У 1950 р. Ленінградська публічна бібліотека імені М. Є. Салтикова - Щедріна передала рукописний архів І. П. Котляревського у кількості 126 одиниць до літературно-меморіального музею письменника в Полтаву, де вони зберігаються і донині.

Однак не всі архівні документи та речі були передані у бібліотеку, а потім у меморіальний музей м. Полтави. Так, О. В. Терещенко лишив деякі документи для себе для написання роботи про відомого полтавського письменника. Початком була стаття у журналі «Основа». Пізніше Терещенко віддав документи у бібліотеку Харківського університету, нікому про це не повідомляючи. Через це документи довгий час вважалися зниклими і тільки у 1918 р. вчений Ієремія Айзеншток знайшов ряд невідомих на той час автографів І.П. Котляревського, які сьогодні зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (м. Київ).

Всі листи, документи пов'язані із життям Івана Петровича Котляревського опубліковані, вивчені, ґрунтовно прокоментовані. У фондах Полтавського літературно-меморіального музею зберігаються листи Ореста Сомова, Миколи Мельгунова, Дмитра Бантиша-Каменського, Павла Стебліна-Камінського та інших. Із листів Івана Петровича збереглися три автографи – чернетки листів до Трохима Федоровича Височина, чиновника міста Олешки, приятеля сім'ї дядька – М. Л. Жуковського від 16 та 17 вересня 1826 р. та до ієромонаха Августина від 25 січня 1829 р.. (Скриль В., 2019, с. 27).

Серед матеріалів музейного фонду є документи, які не були досліджені, коментовані та опубліковані жодним із дослідників життя і творчості І. П. Котляревського. Це «Акти хранившиеся между бумагами Ивана Петровича Котляревского», – майнові документи, де зустрічаються імені козаків та їх звання. В цих актах йде мова про купівлю, продаж, заповідання та перерозподіл нерухомості. Всі ці документи ретельно оформлені і зроблені з дорогого паперу з водяними знаками, на яких текст написаний латинськими буквами і з позначками правових інстанцій (Стороха Є, Яременко Р., 2017, с. 79).

Рукописна збірка Полтавського літературно-меморіального музею Івана Петровича Котляревського – це національний скарб України, що зберігає унікальну інформацію про Полтаву XVIII століття. Але окрім неї, музейна колекція багата на унікальні видання творів попередників, сучасників та літературних спадкоємців І. П. Котляревського, антикварні книжкові раритети, монографії з питань котляревськознавства, рідкісні довідники XIX-XX ст. (Вайнгорт В.Л., Волков Г.П., Пащенко В.В., 2017, с.98).

Предмети народного побуту та етнографії утворили окрему групу музейних предметів у фондах Полтавського літературного музею. Це меморіальні меблі письменника, меблі його історичної доби, котрі зберігаються у меморіальному музеї-садибі українського письменника, колекції старовинного посуду дворянського та селянського вжитку, збірка вишитих рушників, сорочок, плахт, ряден тощо.

Збірка світлин Полтавського літературно-меморіального музею – це фотовідбитки того, що музей хотів б отримати, але поки, що не може володіти такими предметами, наприклад – діамантовий перстень із вензелем російського імператора Олександра I, яким був нагороджений письменник у 1817 р.. Однак музей налічує велику кількість фото ювілеїв, роковин, пам'ятних дат, пов'язаних із вшануванням Івана Петровича Котляревського. Музей працює у напрямку збирання у фонди абсолютного всього, що стосується теми «Іван Котляревський в Україні та в світі».

Фондова збірка предметів образотворчого мистецтва представлена в музеї іменами художників А. Базилевича, І. Їжакевича, Ф. Коновалюка, Г. Кальченко, О. Данченка, Л. Каштелянчука, І. Коломієць, М. Муратова, О. Довгаля, С. Шишка, В. Лопати, В. Сахненка, Є. Путрі та багатьох інших, чиї роботи були зроблені за мотивами творів І. П. Котляревського. Образотворчі твори є результатом співпраці Полтавського літературно-меморіального музею із митцями, котрі на замовлення в честь ювілейних дат створили їх (Скриль В., 2019, с. 281).

Підсумовуючи вище сказане, можна говорити про плідну, науково-дослідницьку діяльність як складову фондової роботи Полтавського літературно-меморіального музею І. Котляревського в пошуку та відборі матеріалів для збагачення й збереження,

вивчення музейних зібрань. Співучасть музейників із художниками, літераторами, науковцями, музейниками дала змогу світові побачити різноманіття артефактів історичної епохи українського письменника Івана Петровича Котляревського, з котрими ми можемо ознайомитись і відчути себе сучасниками тих часів.

1. Вайнгорт В.Л., Волков Г.П., Пащенко В.В. и др. Виктор Батурин: художник и его музеи: [жизнеописание художника] / авт.-сост. С. Ф. Пичугин. Полтава: ООО «АСМИ», 2017. 305 с.
2. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство : навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 428 с.
3. Скриль В. Мистецький доробок художників І. Їжакевича та Ф. Коновалука у колекції літературно – меморіального музею І. П. Котляревського: Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської наук. конф. присвяченої 100-річчю від дня заснування Полтавського художнього музею (галереї мистецтв) імені Миколи Ярошенка «Місія музею ХХІ століття» 14-15 травня 2019 р. / під редакцією С.І. Бочарової. Полтава: ФОП Говоров С.В., 2019. 352 с.
4. Стороха Є. До історії формування фондової збірки музею І. Котляревського : Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської наук. Конф. Присвяченої 100-річчю від дня заснування Полтавського художнього музею (галереї мистецтв) імені Миколи Ярошенка «Місія музею ХХІ століття» 14-15 травня 2019 р. / під редакцією С. І. Бочарової. Полтава: ФОП Говоров С.В., 2019. 352 с.
5. Стороха Є, Яременко Р. Полтавський Літературно-меморіальний музей І.П. Котляревського. Путівник. Полтава, 2017 р. 93 с.

Ревака Денис,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми 014.03 «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В.Г.Короленка
(науковий керівник – кандидат історичних наук,
доцент Шаповал Л.І.)

ДЕМОНОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ В УКРАЇНСЬКІЙ МІФОЛОГІЇ

Кожен народ в світі має унікальні, відмінні від інших, вірування та пантеон богів й образів, що визначаються словами, як «демони», «нечисть», «духи». Звісно ж, український народ має свої демонічні образи, що відрізняються від інших народів. Важливим в даній тематиці буде визначити передумови появи та виокремлення від інших вірувань тих рис та тих образів, яких немає (або є, але зі своїми власними рисами), що характеризують саме українські міфи та образи.

Найголовніша передумова, яка одразу ж постає перед нами – це географія та природа українських земель. Кожна країна має на своїй території степи, ліси, гори, болота та інші природні об'єкти та умови, проте у кожного народу різне бачення та сприйняття природи та навколишнього середовища. Так, на думку польського історика Олександра Гейштора природа (Гейштор, 2024, с. 256). Саме бачення природи місцевим населенням породило образи в уяві людини, безпосередньо пов'язані з природою. Тобто, бачення, наприклад, лісу, чи болота породило такі образи як Болотяник, Лісовик, Блудень та інші. На відміну від інших народів, з їхніми демонологічними віруваннями, де місця, що незнайомі для людини, не пізнані нею, асоціювалися і покривалися загадковістю смерті, яка неминуче чекає людину, яка ступить у володіння цих духів, уявлення про природу на українських землях покривалися спробами

персоніфікувати територію, ареал, де людина не є панівною. Результат таких уявлень про територію є породження вже названих вище образів, які є захисниками цих земель, і всього що є навколо. Звісно, і в інших народів є подібні уявлення, але рівень персоніфікації та олюднення природи через створення таких образів є значно вищим. Це простежується у характері, силі та ставленні до людини цих міфічних істот.

Якщо в уявленнях європейських народів, міфічні істоти, уособлення природи, мають або чітко пролюдський або навпаки антилюдський характер, то в уявленнях українців більшість духів, демонів і іншої «нечисті» мають неоднозначний, свій власний, незрозумілий і непідвладний людині характер. Той самий Лісовик, він може як пустити людину до лісу, допомогти їй, уберегти її від інших духів, і навпаки – заманити людину, наслати небезпеку на неї, навіть вбити.

Такий рівень неоднозначності та разом з тим персоніфікації демонічних образів є першою визначною рисою саме української демонології. Якщо говорити про конкретні приклади такої персоніфікації, неоднозначності образів, то варто згадати (як мінімум) вже названих Лісовика, Болотяника, Польовика, Вихровика, Чугайстра та інших. Кожен з них має свій ареал, своє «міні-королівство» (Гнатюк В., 2000, с. 123) : Лісовик – ліс та всіх його мешканців, Болотяник– болота, Польовик – з самої назви зрозуміло – поля, Вихровик – повітрям керує, і т.д. І кожен з них займається, «господарює» на своїй ділянці, і в одних духів інтереси збігаються з інтересами людей (Польовик, для якого важливо щоб поле не заростало, щоб поле було доглянуте), а в когось навпаки (Болотяник, захищаючи своє болото від людей затуляє жертв у трясовину). Така широта характеру образів, персонажів вірувань, пояснюється і

різноманіттям природних умов самої України: де водойм більше, наприклад українське Полісся, там ставлення місцевого населення та інтерпретація образів ширша. Болотяник в окремих випадках може торгуватися з людьми (наприклад, в казці про Вірність, Болотяник пообіцяв відпустити людину, що застрягла в болоті, якщо той віддасть свого сина в найми самому Болотянику) (Дара Корній, т1, 2017, с.199). Місцевість, де домінує більше степ, більше і степових мешканці – Польовик, Спориш, Степовик, Бездонник. Звісно, на території де менше подібних природних районів, ландшафту – про цих «демонів» мало знають, або і зовсім невідомі вони людям – жителям Полісся, значно менше відомо про вищезгаданого Бездонника, а ніж жителям південних районів України, просто через той факт, що і ареал проживання цього Бездонника значно менше. Так само жителям Західної України, з домінуванням нерівного ландшафту, менше відомо про Степовика, а ніж жителям степових районів України. Зауважимо, що безпосередньо ландшафт та сприйняття його людиною – є першим фактором, першим джерелом створення таких демонічних образів.

Проте постає питання – до чого тут характер цих образів? Відповідь проста – природа неоднозначна, а відповідно треба пояснити цю неоднозначність характером самих міфічних персонажів. Окрім того, не варто забувати, що з приходом та укріпленням християнства на українських землях, мотиви, поведінка, настрої та ставлення до людини цих духів ще більше містифікувався, ще більше покрився загадковістю та страхом. Разом з тим, основним лейтмотивом, що додається до персоніфікації тієї чи іншої території (ліс, болото, степ, чи інша територія) є здатність цієї території, природних об'єктів на ній вбити людину. Якщо в інших міфологіях демонологічні образи підпорядковуються волі богів, то демонологічні

образи на слов'янському просторі мають своє власне бачення, свою волю, і ґрунтуються вони на здатності території вбити людину (трясовина, течія річки, провалля в полі). Саме таке домінування природнього елемента в долі людини, коли вона взаємодіє з місцевістю, і є другою визначною рисою української демонології.

На нашу думку, варто вказати про ще одну особливість створення, розширення та вдосконалення української міфології – взаємозв'язок регіонів, з продуманістю та широтою тих чи інших образів одне з одним. Так, за словами українського письменника Олексія Кононенка, в його праці «Українська міфологія. Божества і духи» (Кононенко, 2017, с. 8) з самого початку на етнічних землях українців, незважаючи на її величину, була більш єдина система обміну цими самими віруваннями. В результаті цього Болотяник не став образом виключно Полісся, а Степовик виключно Степових районів України. Тобто місцеве населення, шляхом міграційних процесів, торгівлі, подорожей та інших рухових процесів – обмінювалося знаннями та уявленнями про те чи інше природнє явище, «поведінку» природи, та звісно ж обмінювалося і образами теж. Результат такого обміну фантастичний – оскільки масштаби, кількість, різноманітність та риси демонологічних образів української міфології обганяє багато міфологічних систем інших народів.

Наголосимо, що природною складовою формування демонічних образів українців було тваринне та рослинне наповнення природи місцевості. Рослини, тварини мають свою силу, все це мало вплив на уяву та сприйняття світу людиною. За словами Олексія Кононенка, в праці про тваринну та рослинну символіку української міфології («Українська міфологія. Тваринна та рослинна символіка») (Кононенко, 2023, с. 5-6) не маючи змоги пояснити те чи інше явище, люди вигадували образи. Можна навести приклади такої уяви

місцевого населення по відношенню до тварин і рослин, що існують на нашій території: духи, Бузничий, різноманіття мавок, домівка Моховика. Людська уява досить широко опрацьовувала даний аспект природи, результатом чого було поповнення в пантеоні духів. Це в свою чергу наштовхує на підтвердження думки про те, разом з вищесказаними тезами про осмислення географії України та кліматичних умов, що створення демонічних образів на основі навколишнього середовища відбувалося на широкому, різнобічному рівні, зі спробами з антропологічної сторони зрозуміти сенс елементів і складових природи, що оточує українця.

Пори року, що безпосередньо впливають на життя людей, теж мають свої персоніфіковані образи. Однак, на відміну від образів, створених на основі сприйняття природи, персонажі, що визначають собою пори року наділені більшою владою, але і разом з тим більш людськими рисами і поведінкою. Та перш за все варто звернути увагу на версії (в осмисленні місцевим населенням) самого явища змін пір року: так за словами українського етнографа та фольклориста Володимира Гнатюка, у праці «Нарис української міфології» люди цілком могли пояснювати це тим, що Земля плаває по воді, а над нею Сонце, і в залежності як близько підніметься Земля до Сонця – то буде або літо, або зима. (Гнатюк, 2000, с. 178).

Отже, головними джерелами формування міфологічних образів в уяві українців були природа, погода, рослинний та тваринний світ, що оточував людину. Звісно, не варто ігнорувати також матеріальне становище, на кшталт побуту, будинку та його облаштування, або особливості життєвого циклу кожного (доля, любов, час, тощо). Але основний масив демонічних образів у світогляді українського народу складають істоти, створені на основі сприйняття саме природи навколо. Тому можемо стверджувати, що

більшість духів (демонів) сформовані «зовнішнім» шляхом – через сприйняття навколишнього середовища, що знаходиться не в безпосередній близькості до людини. Причиною такого шляху формування духів було незнання, страх та обережність людини перед елементами природи, і разом з тим - бажання дослідити її.

1. Гейштор О. «Слов'янська міфологія»: Запоріжжя: Кліо, 2024, 416 с.
2. Гнатюк В. «Нарис української міфології»: Львів: Інститут народознавства Національної академії наук України, 2000, 263 с.
3. Кононенко О. «Українська міфологія: Божества і духи»: Харків, Фоліо, 2017, 191 с.
4. Кононенко О. «Українська міфологія: тваринна та рослинна символіка»: Харків: Фоліо, 2023, 448 с. 5. Корній Дара «Чарівні істоти українського міфу: духи природи», Харків: Vivat, 2017, 319 с.

Пейсахов Володимир,
*здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми
014.03 «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В.Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат історичних наук,
доцент Коваленко О. В.)*

РОЗВИТОК АРХЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ У СВІТІ ТА УКРАЇНІ

Туризм є способом взаємодії людини, культури і природи: людина пізнає оточуючий світ, знайомиться з культурною спадщиною, долучається до національних традицій, звичаїв і формується як інтелектуальна і національно свідома особистість. Значення туризму в цьому процесі надзвичайно велике.

Сучасні туристи прагнуть до поєднання історичної інформації, з відпочинком та пізнанням духовної спадщини країни. Археологічний туризм є найбільш популярним та відомою формою

туризму, який поєднує різні важливі аспекти, такі як: наукові дослідження, освітні можливості та захоплюючі подорожі до давніх пам'яток. Туристи отримують унікальну можливість зануритися в історію, відчувати атмосферу минулих епох і пізнати культуру цивілізацій, які існували тисячоліття тому. Цей напрямок туризму стає дедалі популярнішим у світі, а також поступово розвивається в Україні. Спадщину України можна вважати перспективною для розвитку даного виду туризму. Звісно, в умовах російсько-української війни реалізація всіх можливостей не може бути зреалізована.

На туристичних маршрутах увагу туристів все більше привертають пам'ятки найдавнішої історії людства, зокрема, первісної археології. Вони поділяються на нерухомі (місця первісних стоянок, кургани, поховання тощо), а також рухомі (знаряддя праці, речі побуту, прикраси тощо), виявлені під час розкопок. Як правило, останні зберігаються в музеях, поповнюючи музейні експозиції. І ті й інші пам'ятки являють собою об'єкти туризму. Справа полягає в тому, як краще налагодити їх використання для потреб туризму. Виходячи з цього, цікавим є досвід ряду Європи і США щодо організації музеїв та туристично-екскурсійних маршрутів по пам'ятках первісної археології та природничої історії, методологічні принципи яких можуть бути використані у музейній справі та музейному будівництві України. Цей досвід засвоюється і українськими вченими. (Маньковська, 2006, с. 1).

У сучасному світі археологічний туризм набуває все більшого значення, а кількість напрямків, які приваблюють як археологів, так і туристів зростає. Майже кожна країна володіє визначними територіями, придатними для археологічних розкопок; однак

ентузіастам археології радять відвідувати місця, які добре досліджені та визнані. Такі країни, як Франція, Чехія, Польща, Словаччина, Болгарія, Італія, Німеччина, Єгипет, Індія, Монголія, Мексика та Перу пропонують відвідувачам археологічні тури. (Туризм на порозі XXI ст. 2000, с. 12).

За кількістю пам'яток археології Україна може змагатись з будь-якою європейською країною, але їй бракує практично діючих комфортабельних туристичних маршрутів, які б забезпечували вільне оглядове сприйняття туристами цих об'єктів у їх тісному взаємозв'язку з природним ландшафтом. археологічний туризм в Україні розвивається та відвідувачів цікавлять найдавніші історичні пам'ятки, особливо ті, що пов'язані з первісною археологією. Серед європейських і світових держав Україна посідає значне місце за кількістю первісних археологічних пам'яток. Однак суттєвим недоліком для нашої країни є відсутність визначених археологічних маршрутів, які б дозволяли туристам вільно оглядати та оцінювати ці об'єкти та інфраструктури належного рівня.

А наразі, у зв'язку із війною туризм обмежується внутрішнім туризмом на далеких від фронту територій. Через військові дії багато історичних та археологічних об'єктів були пошкоджені або знищені. Наприклад, такі визначні пам'ятки, як стародавні городища та античні поселення на півдні країни, руйнуються обстрілами або пограбовані. Також бойові дії залишили після себе значну кількість мін та нерозірваних боєприпасів, що розташовані на великих територіях. Це становить серйозну загрозу для туристів, які можуть відвідувати ці місця. Військовий конфлікт та нестабільність відлякують іноземних туристів, які бояться їхати до небезпечних регіонів. Навіть внутрішній туризм значно скоротився

через ризики для життя та безпеки людей. Тому, наразі ми говоримо про перспективи цього види туризму.

Важливим аспектом організації археологічних маршрутів є облаштування оглядових майданчиків біля місць розкопок, музеєфікація окремих пам'яток, створення музеїв під відкритим небом і природних заповідників на територіях які мають багате археологічне значення.

В Україні численні археологічні пам'ятки мають світове значення, у тому числі стоянки часів палеоліту, такі як Мізин, Гінці, Добранічівка та Королеве також мезолітичні стоянки, такі як Мирне в Одеській області.

Археологічні пам'ятки вздовж узбережжя Чорного та Азовського морів є багатими, де можна побачити залишки різних цивілізацій, таких як греки, турки та скіфи. Крим особливо відомий своєю історичною значущістю, у Бахчисарайському районі представлені численні археологічні скарби, в тому числі Ханський палац XVI-XVIII століть, мавзолей кримських ханів і Успенський печерний монастир VIII-XIX століть. Інші визначні місця включають Ескі-Кермен, де знаходяться руїни міста-фортеці XI-XIII століть; Керч, де знаходяться Царський і Мелек-Чесменський кургани IV ст. до н. е. і склеп Деметри, прикрашений настінним розписом I ст. н. Мангуп, де з VI по XV століття існувала столиця князівства Феодоро; Сімеїз, де представлені укріплення Лімер-Ісар VIII-I століть до н.е.; Тепе-Кермен, відомий своїм печерним містом; та Чорноморське, до складу якого входить городище античного міста Калос-Лімен та ін. (Федорченко, 2002,).

Археологи виявили в Північному Причорномор'ї пам'ятки стародавніх часів, зокрема такі пам'ятки, як Керкінітіда (Євпаторія), Пантикапей (Керч), Тіра (Білгород-Дністровський),

Березань, Ольвія та Херсонес тощо. Крім того, привертають увагу фортеці та замки Західної України, також давні опорні пункти біля Дніпра.

Можна зазначити, що масовий туризм негативно впливає на збереженість пам'яток, особливо це стосується наскального живопису та печер. Тому, визначні спеціалісти в галузі консервації та реставрації цього виду пам'яток, вважають, що доступ до таких пам'яток повинен бути обмеженим і можуть дозволятися лише вченим, а для широкого кола відвідувачів слід поблизу таких об'єктів створювати павільйони-копії.

Отже, археологічний туризм може стати справжніми дієвими методичним, науково-дослідним та культурно-освітнім інструментом з популяризації досягнень археології. На часі перспективні розробки маршрутів, експозицій тощо. Розвиток цифрових платформ, якими могли б користуватися не тільки вчені, музейні працівники, бібліотекарі, а й широка громадськість. Реалізація таких проектів потребує значної витрати коштів, але вони досить швидко окупляться за рахунок відвідувачів, а їхнє створення дає можливість надання роботи фахівцям різних професій. Україна має значний ресурсний потенціал для розвитку археологічного туризму.

4. Маньковська Р.В. Краєзнавство і туризм: сучасні тенденції синергії // Діяльність бібліотек у забезпеченні вивчення і популяризації історико-культурної спадщини регіонів: історія, сьогодення, перспективи. Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції. Київ, 4 листопада 2021 р. – С. 1-8. Режим доступу: https://nibu.kyiv.ua/media/uploads/2021/10/28/mankovska_ruslana_krajeznavstvo_ta_turyzmji.pdf
5. Обозний В.В. та ін Туристсько-краєзнавча практика у педагогічному вузі. Навч. пос. - Київ, 2004 – 226 с..

6. Маньковська Р.В. Музеї як складова історико-культурного туризму // Історико-культурний туризм: український та світовий досвід. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Київ, 2019, С. 35–47.
7. Туризм на порозі ХХІ ст.: освіта, культура, екологія. Каталог виставки. – Київ, 2000. – 12 с.
8. Клапчук В. Туристичне країнознавство. Конспект лекцій. – Чернівці, 2003. – 32 с.
9. Федорченко В.К. Історія туризму в Україні. Навч. посіб. – Київ, 2002. – 195 с;
10. Туристичні об'єкти України. / В. М. Лабскір [та ін.] Навч. посіб. – Харків, 2002. – 175 с
11. Вацеба В.Я. Туристичне країнознавство. Конспект лекцій. – Чернівці, 2003. – 32 с.

Палій Світодар,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми 032 «Історія та археологія» ПНПУ
імені В.Г. Короленка
(науковий керівник – доктор історичних наук,
професор Бабенко Л.Л.)*

УКРАЇНСЬКІ ПСЕВДОПРАВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИК СЕПАРАТИЗМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗКОЛУ

У сучасних умовах особливої актуальності набуває аналіз причин, змісту та наслідків політичної діяльності різних політичних сил у період незалежності України, особливо на тлі кризи ідентичності, котру можна було спостерігати упродовж трьох десятиліть національного державотворення. В умовах слабого владного апарату, засилля колаборантів, зрадників, відвертих українофобів, відсутності адекватної політичної концепції подальшого існування України, принаймні до початку

повномасштабної російсько-української війни, надзвичайно важливим для згаданих сил стало посилення антиукраїнського екстремізму з метою максимально дискредитувати будь-які україноцентричні та/або національні рухи. Для досягнення цієї мети, активно утворювалися та висувалися у медіа простір так звані «псевдоправі» – організації, котрі з першого погляду складали враження послідовників економічної (або й національної) правої доктрини. Однак по факту вони були штучно створеними проєктами чи то російських, чи то західно-глобалістських антинаціональних сил. Надалі ми розглянемо порушену проблему в рамках цієї статті лише на прикладі деяких із них, але варто зазначити, що майже всі публічні особи з їх складу послуговуються або послуговувалися російською мовою у своїх ключових тезах, свідомо замовчують, ігнорують або заперечують важливість мовного питання, що вкотре доводить антиукраїнську природу їх появи. Саме з цієї причини цитування джерел, що пов'язані з діяльністю цих антиукраїнських організацій, наведені без перекладу мовою оригіналу задля максимальної точності та доведення духу і букви їх ворожості українській національній ідеї, зусиль з дискредитації правої ідеології.

Перш за все констатуємо, що у більшості випадків для західного світу будь-який правий рух є апріорі проросійським та/або інспірованим росією. Чому так сталося? Одним із чинників залишається систематичне втручання РФ у внутрішні справи різних країн, що цілком відповідає її концепції зовнішньої політики. Ультраправі рухи в Європі часто знаходять спільну мову з проросійськими настроями через «спільні» погляди на націоналізм, традиційні цінності та опозицію до західного лібералізму. Науковці стверджують, що позиціонування росії як

захисника «традиційних» цінностей приваблює європейських ультраправих (Mudde, 2016, с. 16). Ці групи цінують опір росії мультикультуралізму та ліберальній політиці, розглядаючи його як противагу політичному впливу Європейського Союзу (Laguette, 2018, с. 143).

Прямий вплив росії на праві організації через фінансування та інформаційні кампанії, спрямовані на сприяння дестабілізації всередині ЄС, є цілковито доведеним у більшості випадків. Наприклад, росія надавала безпосередню фінансову підтримку таким партіям, як французький «Національний фронт», який отримав кредит від російського банку (Полякова, 2019, с. 207). Ця підтримка культивує проросійський наратив у цих рухах, посилюючи їхню політичну спроможність та просуваючи російські геополітичні інтереси.

Також ці 'праві' організації зазвичай поділяють антиєвропейську позицію, розглядаючи даний союз як загрозу національному суверенітету. Росія користується цим, підтримуючи ультраправі ЗМІ та соціальні мережі, які посилюють антиєвропейські наративи (Шеховцов, 2017, с. 219). Ці антиглобалістські, антиєвропейські настрої сприяють природному альянсу між ультраправими групами і проросійськими силами, особливо в таких країнах, як Угорщина та Італія.

В Україні, у свою чергу, поява неінспірованої ззовні правої сили може призвести до формування потужної опозиції чинному режиму, оскільки праві рухи, спрямовані на захист ідентичності, є найбільш ефективними саме у період серйозних криз держави та нації. Щоб уникнути цього, український сегмент правих політичних поглядів був штучно маргіналізований та приведений до «європейського» стандарту у вигляді політичного екстремізму,

популізму та сепаратизму, що наскрізно проглядається у діяльності більшості українських партій, які іменують себе правими. Це було зроблено з метою нівелювати потенційну загрозу з боку правої ідеології та поставити її на службу антиукраїнським елементам.

Переходячи до безпосереднього розгляду українських псевдоправих організацій, вважаю за потрібне виокремити три, кожна з яких ілюструє окремий напрямок псевдоправої діяльності – «Оплот» як неприховано проросійський, «5.10» як економічно-популістський з прихованими антинаціональними ідеями, та «Демократичну сокиру» як цікаву спробу ліволіберального сектору привернути увагу патріотично налаштованих виборців.

«Оплот» – організація, що з самого початку була інструментом гібридної війни РФ проти України, і саме з ними пов'язані основні прояви «правого» екстремізму в Україні під час подій 2013-2014 рр.. Утворена в Харкові у 2010 році нібито задля «допомоги недієздатним представникам міліції та військовим», а також «військово-історичної діяльності», це угруповання в основному займалося лобіюванням інтересів силовиків під час подій Майдану 2013-2014 рр.

Як заявляв лідер організації Євген Жилін, *«Мы будем требовать от президента и от всех правоохранительных органов жесткого разгона Майдана. Я хочу, чтобы все правонарушители сидели в тюрьме, и считаю, что незаконно проводить такие акции. Нельзя незаконными методами добиваться законности»* (з інтерв'ю Є. Жиліна про вимоги розгону Майдану)). «Історична» ж діяльність організації проявлялася переважно у протистоянні меморіальним заходам на

честь вшанування ОУН і УПА та показовій героїзації радянської армії. Після початку війни між Україною та РФ, «Оплот» перейшов на бік сепаратистів так званої «ДНР», організувавши силову підтримку заколотників у Донецьку. *«Все надеялись, что будет, как в Крыму. Обратимся к России –и всё будет хорошо. «Оплот» была чуть ли не единственная общественная организация, которая имела силовой блок на тот момент. И мы захватили здание городской администрации и защищали его, чтобы никто не грабил»,* - так заявив в інтерв'ю Є. Жилін, характеризуючи структуру бойовиків ДНР.

Згодом, основні лідери організації (Жилін та Захарченко) були ліквідовані, однак приклад «Оплоту» як одного з найбільш відомих проявів «правого» проросійського екстремізму беззаперечно є важливим чинником в огляді псевдоправих сепаратистських рухів.

Партія «5.10», заснована підприємцем Геннадієм Балашовим, позиціонувала себе, як лібертаріанська, тобто, економічно-права. Її риторика щодо економічного суверенітету та індивідуального багатства опосередковано послаблює національну єдність, просуваючи економічну автономію, орієнтовану на сепаратистську діяльність, декларуючи реальні принципи ринкового капіталізму, зокрема, заперечення будь-якого державного регулювання, *«В Украине должны осуществиться простые принципы: «покупаешь-платишь» – 5% с продаж, и принцип «получаешь-платишь» – 10% платит получатель заработной платы. И больше никаких налогов. Это приведёт к стремительному обогащению граждан Украины. Как считает нобелевский лауреат по экономике Милтон Фридман, чем меньше государства в экономике, тем богаче его граждане»* (з інтерв'ю Г.Балашова про економічне майбутнє України)). У контексті

проросійських поглядів партія просуває у партійній програмі ідеї заперечення ідентичності та асиміляції населення у «єдину масу» на основі економічних показників, ігноруючи при цьому національні: *«У «5.10» нет разграничения по национальному признаку, нас не интересуют вопрос языка, мы не делаем акцента на вопросах религии. Мы говорим, что экономический успех и наличие денег в карманах граждан Украины является нашей целью, и что деньги способны решить 99% проблем населения...»* (з інтерв'ю Г.Балашова про економічне майбутнє України)). Отже, спираючись на наведені факти, а також на те, що партія виникла саме у період найбільшої політичної кризи в Україні (перші роки після подій Майдану), можна зробити висновок, що це був свідомий популістський хід проросійського середовища з метою відволікання виборців привабливими економічними пропозиціями, в той же час приховано просуваючи відмову від національної ідентичності.

Партія *«Демократична сокира»* (перша назва *«ДемОрда»*) - найбільш сучасний приклад еволюціонуючого псевдоправого руху – відмовившись від політичного екстремізму та проросійського спрямування, ця організація самоідентифікується як права, однак по факту відстоює політику з ліберально-лівим ухилом, подаючи її через призму національної ідеології. Цим самим, вона прагне залучити націоналістичних і поміркованих виборців, поступово наverting їх у більш глобалістську або ліву ідеологію. Однак така діяльність може призвести до ідеологічної плутанини, посилюючи внутрішні розбіжності. У цьому випадку спроба зображати єдність, маскуючи ліві погляди, може бути пов'язаною з свідомим збільшенням подальшої поляризації всередині країни.

Серед прикладів діяльності «Демсокири» – участь у різноманітних акціях протесту, як реально правих (наприклад, проти проросійської політики В. Зеленського/О. Єрмака, марші «Стоп Реванш», за легалізацію обігу зброї тощо), так і відверто ліволіберальних (за легалізацію наркотиків та права меншин). Навіть сама програма партії, про яку йдеться у статті, містить у собі взаємовиключні параметри. Так, бачимо показову антиросійську риторику з метою зацікавлення ідейної молоді. Програма навіть прямо заявляє про орієнтацію партії на молодих виборців: *«Наша целевая аудитория – это люди, усилиями традиционных партий прочно разочарованная в политике, это те 40% украинского болота, которые не ходят на выборы. Это молодёжь, исключенная из политической гонки, потому что традиционные партии борются за голос бабушки-бюджетницы-колхозницы»* (з маніфесту про створення партії)). Також бачимо й прямі ліволіберальні закиди стосовно декриміналізації всього що тільки можна: *«Праволиберальная идеология. Обложить налогами всё. Азартные игры. Проституцию. Церкви. Наркотики. Открыто выступать за право ЛГБТ с оружием в руках защищать плантации конопли на своей личной земле»* (з маніфесту про створення партії)). Отож, чітко простежується комбінований підхід до партійної ідеології – агітація молоді національними гаслами вкупі з активною діяльністю на користь ліволіберального лобі.

У висновках варто наголосити, що діяльність цих псевдоправих організацій ускладнює український політичний ландшафт, а кожна з них відіграла (або досі відіграє) певну роль у посиленні національного розколу і потенційного росту сепаратизму. Ріст розбіжностей серед молоді – основної аудиторії будь-яких правих партій, а також поступове утвердження факту

«праві = неблагонадійні» внаслідок діяльності даних партій лише вкотре доводить той факт, що псевдоправі організації працюють на антидержавну концепцію остаточної диференціації населення України.

1. Laruelle, M. (2018). *Is Russia Fascist? Unraveling Propaganda East and West*. Ithaca: Cornell University Press.
2. Mudde, C. (2016). *The Far Right in America*. Routledge.
3. Polyakova, A. (2019). "The Kremlin's Trojan Horses: Russian Influence in France, Germany, and the United Kingdom." *Atlantic Council Report*.
4. Shekhovtsov, A. (2017). *Russia and the Western Far Right: Tango Noir*. Routledge.
5. Інтерв'ю з Є. Жиліним про вимоги розгону Майдану – Інтерфакс-Україна, матеріал з каналу ICTV (архівовано, URL: <https://web.archive.org/web/20140119221427/http://fakty.ictv.ua/ru/index/read-news/id/1500452>, дата звернення: 13.11.2024)
6. Інтерв'ю з Є. Жиліним про участь організації 'Оплот' у перших етапах російсько-української війни, матеріал з телеканалу Дощ (архівовано, URL: https://web.archive.org/web/20141105012945/http://tvrain.ru/articles/glava_oplota_rasskazal_o_lobbirovanii_kandidatury_zaharchenko_na_post_glavy_dnr-377583/, дата звернення: 13.11.2024)
7. Інтерв'ю з Г. Балашовим про економічне майбутнє України, матеріал з медіаплатформи 'lenta.ua' (архівовано, URL: <https://web.archive.org/web/20140407071153/http://lenta-ua.net/novosti/politika/51898-gennadiy-balashov-partiya-510-gosudarstvo-mechty.html>, дата звернення: 13.11.2024)
8. Матеріал про появу партії 'ДемОрда' (перша назва Демократичної Сокири), ресурс bykvu.com' (архівовано, URL: <https://web.archive.org/web/20190905055228/https://bykvu.com/ua/mysli/90142-v-ukraine-poyavilas-internet-partiya-demorda-zachem-ejo-sozdali/>, дата звернення: 13.11.2024)

Савченко Михайло,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми 032 «Історія та археологія» ПНПУ
імені В.Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат історичних наук,
доцент Коваленко О. В.)*

ФОТОГРАММЕТРІЯ ТА ДИСТАНЦІЙНЕ ЗОНДУВАННЯ

Фотограмметрія та дистанційне зондування — це наукові напрями та технічні методи, які дозволяють отримувати, аналізувати й застосовувати інформацію про земну поверхню та об'єкти на ній без фізичного контакту. Ці методи мають велике значення в таких галузях, як геодезія, картографія, архітектура, сільське господарство, екологія, археологія, містобудування та лісове господарство. Фотограмметрія ґрунтується на аналізі аерофотознімків, тоді як дистанційне зондування охоплює ширший спектр методів збору даних з різноманітними датчиками, які працюють на великих відстанях — зокрема, на супутниках, дронах, літальних апаратах та інших пристроях. Завдяки розвитку технологій ці методи постійно вдосконалюються та знаходять нові сфери використання.

Метою публікації є аналіз основних аспектів фотограмметрії та дистанційного зондування, а також оцінка їх значення у сучасному світі. Стаття спрямована на розкриття методологічних підходів, переваг, обмежень і практичних застосувань цих методів. Увага також приділяється інноваціям та перспективам розвитку фотограмметрії та дистанційного зондування з урахуванням новітніх досягнень у технологіях і нових викликів, що виникають під час їх використання. Розуміння методів фотограмметрії та

дистанційного зондування сприяє кращому усвідомленню структури й змін земної поверхні, що має глобальне значення.

Основою фотограмметрії є отримання точних даних щодо відстаней, розмірів, координат об'єктів, їх форми та інших характеристик із зображень. Основними напрямками фотограмметрії є наземна (терестрична) та аерофотограмметрія. Терестрична фотограмметрія здійснюється з поверхні землі з використанням наземних камер для вимірювання близько розташованих об'єктів. Аерофотограмметрія, навпаки, застосовує літальні апарати (літаки, дрони) для зйомки великих територій з повітря. Отримані дані використовуються для створення карт, планів, цифрових моделей рельєфу тощо. На відміну від фотограмметрії, дистанційне зондування застосовує ширший спектр інструментів та методів. Основні джерела інформації для зондування включають супутникові знімки, знімки з дронів та лазерне сканування (LiDAR). Датчики дистанційного зондування поділяються на активні, що генерують власний сигнал (наприклад, радари), та пасивні, які фіксують відбиту чи випромінену енергію (наприклад, оптичні камери). (Толстохатко В. А., Пеньков В. О., 2013, с. 91)

Застосування фотограмметрії використовується як у наукових дослідженнях, так і в практичних задачах, оскільки дає змогу створювати точні тривимірні моделі об'єктів та територій без прямого контакту з ними. Ці методи дозволяють створювати високоточні карти, тривимірні моделі рельєфу, вивчати рослинний покрив, аналізувати урбаністичні території та навіть прогнозувати кліматичні зміни. У сільському господарстві вони використовуються для виявлення посівів з низькою врожайністю, оцінки якості ґрунтів, оптимізації поливу та моніторингу здоров'я

рослин. В екології фотограмметрія та дистанційне зондування дають змогу контролювати стан водних ресурсів, лісових масивів і виявляти ознаки забруднення. У містобудуванні ці технології широко застосовуються для планування забудови, контролю інфраструктури та аналізу просторових змін. Наприклад, дистанційне зондування дозволяє досліджувати динаміку урбанізації, визначати аварійно небезпечні зони та аналізувати зміни забудови (Дорожинський О. Л., Тукай Р., 2008, с. 332).

Фотограмметрія та дистанційне зондування є ефективними інструментами, які знайшли застосування в різних галузях, підвищуючи точність та ефективність процесів. Завдяки новітнім технологіям, таким як штучний інтелект, обробка великих даних та вдосконалені методи аналізу зображень, ці методи постійно вдосконалюються. У археології фотограмметрія стала революційним методом, який дозволяє досліджувати об'єкти без шкоди для їхньої структури. Її використовують для документування розкопок, аналізу артефактів та створення віртуальних копій археологічних об'єктів. Наприклад, за допомогою фотограмметрії була створена тривимірна модель руїн Помпеїв, що допомогло вивчити структуру древнього міста. У Британії цей метод застосовувався для аналізу Стоунхенджу, що дозволило отримати нові дані про розташування та ерозію каменів. Завдяки фотограмметрії дослідники можуть зберігати цифрові копії знайдених артефактів, передаючи інформацію для подальших досліджень або реставрації. Найбільшою перевагою цього методу є створення високоточних карт стародавніх поселень і монументів. Зокрема, використання дронів із фотограмметричними камерами дозволяє досліджувати великі території, які важко доступні для традиційних розкопок. Наприклад, при дослідженні Мачу-Пікчу

фотограмметрія допомогла створити докладну модель складного гірського ландшафту з урахуванням руїн інків. Цифрові моделі, створені за допомогою фотограмметрії, часто використовуються для популяризації історії та культури. Музеї та освітні платформи можуть демонструвати тривимірні копії об'єктів або створювати інтерактивні віртуальні тури. Завдяки точності та можливості зберігати дані у цифровому форматі, фотограмметрія забезпечує нові горизонти для археології, роблячи її більш доступною, інтерактивною та дбайливою до культурної спадщини.

- 1 Фотограмметрія, підручник: Дорожинський О. Л., Тукай Р. - Львів, Львівська політехніка, 2008, 332 с.
- 2 Конспект лекцій з курсу «Фотограмметрія та дистанційне зондування». Модуль 1: «Фотограмметрія» для студентів 3 курсу денної та заочної форм навчання за напрямом 6.080101 «Геодезія, картографія та землеустрій»: Толстохатко В. А., Пеньков В. О. – Харків. 2013. 91 с.

Шейко Денис,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми 032 «Історія та археологія» ПНПУ
імені В.Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат історичних наук,
доцент Коваленко О. В.)*

ЛУБЕНСЬКИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ ГНАТА СТЕЛЛЕЦЬКОГО

Гнат Стеллецький починав свій кар'єрний шлях у православної церкві, зокрема в таких її навчальних закладах, як Харківська духовна семінарія та Київська духовна академія. У 1905 р. він, перебуваючи в Одесі, зустрів Ганну Супруненко, уродженку міста Лубни. Вони обоє були направлені Імператорським

Православним Палестинським товариством до Російсько-арабської семінарії в Палестині, місто Назарет. Саме там, в одному із осередків людської цивілізації, Гнат Стеллецький вирішує у 27 років кардинально змінити кар'єру. Він вступає у щойно створений Московський археологічний інститут, де отримує освіту археолога. З цього часу починається його нова кар'єра: археолога, зберігача пам'яток культури, першого на території Російської імперії та СРСР дослідника штучних та рукотворних печер.

Хронологічні рамки українського періоду життєдіяльності вченого визначити складно. Єдиного великого етапу в житті Г. Стеллецького дослідження на українських територіях не становили. Після повернення із Палестини у 1908 р. він навчався, працював та досліджував у Москві. Але у тому ж 1908 р. Г. Стеллецький відвідував Лубни – батьківщину його дружини Ганни Супруненко. У цьому ж році, він провів переговори із лубенською міською думою стосовно створення у місті музею. Це перший зафіксований випадок діяльності Г. Стеллецького у Лубнах. Проте, цілком імовірно, що майбутній археолог відвідував Лубни раніше. О. Супруненко та І. Кулатова припускають, що Стеллецький вперше міг відвідати Лубни у 1901, а у 1903 році проводив розкопки курганів поблизу Лубен (Супруненко, Кулатова, 2018, с. 25). Надалі Г. Стеллецький щороку навідувався до Лубен проводячи там невеликі дослідження. З 1908 по 1915 рр. він із дослідницькою метою відвідував й інші місця Наддніпрянщини, епізодично здійснюючи дослідження у різних точках Полтавської, Київської та Чернігівської губерній. Проте головним осередком його діяльності була Москва, а спорадично він ще й здійснював експедиції до різних регіонів центральної Росії, Білорусі, Балтики та Кавказу. Для

періоду 1908-1915 рр. встановити точну хронологію подій важко (Сапонов, 2016, с. 615).

У 1918 р. Г. Стеллецький розпочинає свій найдовший український період досліджень, що завершиться восени 1923 року від'їздом до Москви. Відомо, що в 1930-х рр. Г. Стеллецький ще раз приїздив в Україну, але не до Лубен.

На жаль джерельна база з історії діяльності Г. Стеллецького велика та детальна, але майже повністю недоступна для дослідника з України. В архівах Києва, Черкас, Чигирин, Лубен та в архівах музеїв, котрі Г. Стеллецький заснував чи з якими співпрацював у 1918-1923 рр. тощо, збережено чимало документів, котрі відображають його діяльність та життя. Певна кількість з них має інформацію про лубенський період діяльності – найбільше матеріалів в архіві м. Лубни та в архіві Лубенського краєзнавчого музею імені Г.Я. Стеллецького. Проте найбільше матеріалів знаходиться у Російській федерації. Г. Стеллецький помер 11 листопада 1949 року у Москві; згодом його домашній архів було передано на зберігання у Російський державний архів літератури та мистецтва.

В академічній літературі тематика Лубенського періоду опрацьована на недостатньому рівні. Більшість текстів, що присвячені особі Г. Стеллецького, про лубенський період лише згадують. Ряд публікацій за авторством А. Сапонова, А. Щербаня, О. Колибенка, В. Верещаки, Б. Ванцака, Д. Давидова тощо, використовують епізоди із лубенського періоду діяльності для розкриття ширшої теми, не акцентуючи значної уваги на самому епізоді. Виключно лубенському періодові діяльності присвячено декілька колективних статей за авторством Б. Супруненка, І. Кулатової та О. Сидоренка.

Вперше до Лубен Г. Стеллецький приїхав у 1901 році, як стверджують О. Супруненко та І. Кулатова. У 1901 році він завершив навчання у Харківській духовній семінарії та був направлений для подальшого навчання у Київську духовну академію. Приїзд Г. Стеллецького до Лубен мав бути частиною екскурсії під керівництвом викладача академії І. М. Петрова. На нашу думку, це питання потребує уточнення, оскільки потенційний час приїзду необхідно узгодити зі вступними екзаменами та навчальною програмою студентів Київської духовної академії та погодно-кліматичними умовами, які б ускладнювали проведення екскурсії. Враховуючи це, можна припустити, що майбутній дослідник вперше приїхав до Лубен у складі екскурсії І. М. Петрова у 1902 році (Супруненко, Кулатова, 2018, с. 21).

У 1903 році Г. Стеллецький здійснює аматорські розкопки кургану у Лубнах поблизу Тернівської толоки. Згадки про це О. Б. Супруненко знайшов у записах асистентки дослідника Н. Шмиткіної, які датуються 1912 роком (Супруненко, Кулатова, 2018, с. 25).

У 1905 році Г. Стеллецький зустрічає Ганну Супруненко – свою майбутню дружину та уродженку Лубен. Із 1905 по 1907 рр. вони перебувають в Палестині.

У 1907 р. Г. Стеллецький вступив до Московського археологічного інституту, влаштувався на роботу чиновником в архів, активно займався пам'яткоохоронною та дослідницькою роботою в рамках декількох товариств відповідного напрямку діяльності та починає розробляти тему бібліотеки московського князя Івана IV Грозного. У 1908-1909 рр (Давидов, 2018, с. 3). Г. Стеллецький на кошти Д. Самоквасова здійснив розкопки 10 курганів слов'яно-руського часу біля с. Снітин. До того ж часу

відносяться розкопки декількох курганів на Замковій горі, документально не підтвержені, проте згадки про них зустрічаються. У той же час він здійснює експедиції по центральній Росії, по Балтійському регіону, Білорусі, та по українським губерніям. У 1912 році здійснював спробу знайти бібліотеку у розкопаних підземних ходах під московським кремлем. Паралельно з цим, вірогідно, він щоліта навідувався до Лубен.

У 1908 р. Г. Стеллецький ще раз відвідує Лубни. Він здійснює спробу домовитися із міською владою про організацію у Лубнах музею, проте йому відмовляють через відсутність необхідних для організації музею коштів.

У 1911 р. відбувалися дослідження лубенських підземель, котрі продовжилися літом 1912 р. Ці роботи виконувалися з ініціативи Московського археологічного товариства. У рамках цього дослідження Г. Стеллецький оглянув ряд підземних ходів та провалів біля Мгарського Спасо-Приображенського монастиря, зокрема досліджував провалля в урочищі Верхній Вал (місце розташування укріплення часів Русі та козацької фортеці). У той же час було проведено розкопки в урочищі Замкова гора, на вірогідному місці розташування замку князів Вишневецьких. У ході розкопок було знайдено підземний хід із рештками людини. Дослідник інтерпретував ці знахідки, як залишки підземного ходу, котрий вів із замку до р. Сула, що обвалився під час облоги замку 1648 року (Щербань, 2018, с. 29-31).

Паралельно із дослідженнями підземель, у 1911-1912 рр. проводилися розкопки курганних комплексів поблизу Мгарського Спасо-Приображенського монастиря, у Мгарському лісі та на Тернівській толоці.

Новий етап досліджень та пам'яткоохоронної діяльності почався у 1918 році, коли Г. Стеллецький переселився до Лубен, паралельно з цим займаючись викладацькою діяльністю у Києві. У Лубнах він заснував музей, що нині відомий як Лубенський краєзнавчий музей імені Гната Яковича Стеллецького. Основу фондів цього музею склали предмети із музейного кабінету при Лубенській духовній семінарії та знахідки самого археолога. За дорученням місцевої влади, він здійснював об'їзди дворянських маєтків, вивозячи з них цінності до Лубен. Таким чином, було врятовано значну кількість пам'яток живопису, скульптури, літератури, документів, антикваріату тощо. Крім музею, було засновано Лубенську галерею мистецтв та архів при музеї у Лубнах, дрібні музеї чи музейні кімнати у крупних навколишніх селах тощо. На п'ять років Г. Стеллецький став для Лубен помітною фігурою, котра намагалася активно діяти у цілковито нових умовах. У кінці 1923 р. Г. Стеллецький повернувся до Москви. (Супонов, 2016, с. 616).

Із 1918 по 1923 рр. Г. Стеллецький працював у кількох напрямках, на які треба звернути особливу увагу.

В умовах громадянської війни на уламках Російської імперії та в період «воєнного комунізму», проведення повноцінних і масштабних досліджень, фактично, припинилося. Г. Стеллецький сконцентрував свої зусилля на археологічних розвідках, котрі включали в себе збір підйомного матеріалу, замальовки та опис пам'яток тощо. В умовах більшовицької влади, у професора Г. Стеллецького з'явився новий ресурс – люди. Дослідник спробував організувати «археологічні суботники». Така ініціатива виявилася неефективною. Проводити глибокі дослідження, котрі б враховували та фіксували нюанси, використовуючи ненавчений та

слабкокерований натовп, виявилось неможливо (Колибенко, 2015 с.11).

Успішнішими були просвітницькі ініціативи. У рамках новостворених культурницьких та пам'яткоохоронних організацій проводилися публічні лекції, готувалися та зачитувалися доповіді. Г. Стеллецький провів десятки піших екскурсій, котрі включали у себе елементи археологічних розвідок.

Організаційна та пам'яткоохоронна діяльність Г. Стеллецького заклала підґрунтя для ряду інституцій у Лубнах та навколо них, а також врятувала від знищення сотні предметів культурної цінності. Археолог заснував та керував Лубенським музеєм, поповнюючи його фонди та намагаючись добитися як від місцевої, так і від центральної влади фінансування на свої амбітні проекти. До прикладу, він хотів зорганізувати у Лубнах перший у світі підземний музей. Крім того, з осені 1920 р. він став головою Лубенського товариства охорони старовини та головою історико-філологічної секції й археологічної підсекції Лубенського наукового товариства при Українській Академії Наук.

Постать Г. Стеллецького нетривіальна, виразно проявляється на тлі епохи. В силу різних причин він не став досить відомим, щоб ним зацікавилися широкі академічні кола. Творчий доробок дослідника ще не осмислено, а нюансовану історію його досліджень 1901-1923 рр. ще не написано. Важливий для нас лубенський період, поки що, описаний схематично та у загальних рисах. Наявні джерела дозволяються значно розширити поле відомого. Це важливо, оскільки це дозволить краще зрозуміти як у перші роки становлення радянської ладі ентузіасти намагалися вберегти культурні надбання попередніх епох від знищення, як зароджувалася пам'яткоохоронна мережа та розвивалася

археологія. Дослідження біографії професора Г. Стеллецького, а особливого його лубенського періоду, дозволило б прослідкувати ці процеси.

- 1 Колибенко О. "Шукання" Гната Стеллецького: тонка межа між "подвижником" та "шкідником".pdf. Academia.edu - Find Research Papers, Topics, Researchers. URL: https://www.academia.edu/32525094/_Шукання_Гната_Стеллецького_тонка_межа_між_подвижником_та_шкідником_pdf (дата звернення: 19.11.2024).
- 2 Колибенко О. Українська спадщина Гната Стеллецького.pdf. Academia.edu - Find Research Papers, Topics, Researchers. URL: https://www.academia.edu/32524740/Українська_спадщина_Гната_Стеллецького_pdf (дата звернення: 13.11.2024).
- 3 Сапонов А. Стеллецький Ігнатій (Гнат) Якович. Київська духовна академія в іменах:1819-1824: енциклопедія в 2-х томах. Київ, 2016. С. 614–621.
- 4 Сидоренко О., Супруненко О. Невідомий план поховання Богдана Хмельницького. Археологічний літопис Лівобережної України. Матеріали та повідомлення V регіонального науково-практичного семінару «Охорона і дослідження пам'яток археології Полтавщини»: Науковий журнал. 2001. Т. 10, № 2. С. 179.
- 5 Давыдов Д. Первый российский диггер. Об археологе, историке, спелеологе, и исследователе подземной Москвы Игнатию Яковлевиче Стеллецком (1878–1949). Труды и дни. 2018. Т. 329, № 5. С. 2–8.
- 6 Супруненко О.Б., Кулатова І.М. Гнат Якович Стеллецький – фундатор Лубенського краєзнавчого музею, археолог і спелеолог. Старожитності Посулля. 100 років Лубенському краєзнавчому музею імені Г.Я. Стеллецького (1918 – 2018). 2018. №.3. С.13 – 28.
- 7 Супруненко О.Б., Сидоренко О.В. Археологічні дослідження в околицях Лубен 1912 р. Старожитності Посулля. 100 років Лубенському краєзнавчому музею імені Г.Я. Стеллецького (1918 – 2018). 2018. №.3. С. 52 – 62.
- 8 Щербань А.Л. Спелеологічні дослідження як передумова створення Лубенського краєзнавчого музею. Старожитності Посулля. 100 років

Лубенському краєзнавчому музею імені Г.Я. Стеллецького (1918 – 2018).
2018. №.3. С. 28 – 33.

Андрущенко Вікторія,
*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми 032 «Історія та археологія» ПНПУ
імені В.Г. Короленка
(науковий керівник – доктор історичних наук,
професор Бабенко Л.Л.)*

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗЕМСТВ У СФЕРІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ

Земства в українських губерніях, запроваджені у другій половині XIX століття, відігравали важливу роль у розвитку освіти на місцевому рівні. В умовах обмежених можливостей держави та централізованої влади, земства стали рушійною силою суспільних змін, зокрема, в таких сферах як охорона здоров'я та освіта. Особливо помітною і прогресивною була участь у налагодженні народної освіти. В. Борисенко стверджує, що вони займалися фінансуванням і організацією початкових шкіл, підготовкою вчителів та забезпеченням матеріальної бази для навчальних закладів. Завдяки діяльності земств було засновано багато нових початкових шкіл, що дозволило значно підвищити рівень грамотності населення. Особливий акцент робився на доступності освіти для дітей селян, які складали основну частку населення українських губерній та мали обмежений доступ до навчання (Борисенко В., 2011, с. 155).

В. Шандра проаналізувала конкретні ініціативи та справи губернських і повітових земств, серед іншого фінансування будівництва шкіл, забезпечення їх матеріально-технічної бази та

турбувалися про підготовку педагогічних кадрів. Сферою особливої опіки була підготовка вчителів. Для цього земства організовували навчання і перепідготовку вчителів, підтримуючи місцеві педагогічні курси та семінари. Це дозволило збільшити якість навчання в сільських школах і сприяти зростанню рівня грамотності серед населення (Шандра В., 2021, с. 57].

Крім того, земські діячі докладали зусиль для впровадження нових методик викладання, що робило процес навчання ефективнішим та сучаснішим. Діяльність земств у сфері освіти мала також значний вплив на соціально-економічний розвиток українських губерній. Адже в такий спосіб не тільки забезпечувалися освітні потреби місцевого населення, але й створювалися сприятливі умови для формування інтелігенції, яка далі відігравала провідну роль у суспільному та культурному житті. Земства заклали підґрунтя для подальшого розвитку системи освіти, створивши передумови для її вдосконалення у ХХ столітті та інтеграції українського суспільства в загальноєвропейські освітні процеси (Історія України: Документи. Матеріали, 2002, с. 211-112).

Відзначимо також, що для розвитку освіти непересічне значення мало створення бібліотек та видання спеціальної літератури. У другій половині ХІХ – на початку ХХ століття земства в українських губерніях організовували учительські семінарії та курси підвищення кваліфікації для педагогів. Особливо активними були земства Полтавської та Харківської губерній, які робили значний внесок у наукові розробки в галузі сільського господарства та тваринництва (Лещенко Н., 1987, с. 77).

Одночасно з визнанням прогресу в галузі освіти за сприяння земств дослідники вказують на низку проблем, які так і не вдалося

вирішити, а це ускладнювало реалізацію їхніх ініціатив. Однією з головних була недостатність фінансування. Більшість бюджетів земств формувалися за рахунок податків, які збирали з місцевих жителів, переважно селян. Оскільки надходження були низькими, це обмежувало можливості земств інвестувати в освітню сферу. Крім того, частина зібраних коштів витрачалася на інші соціальні потреби, такі як охорона здоров'я чи дорожнє будівництво, що ще більше зменшувало фінансування освіти.

Другою проблемою була нестача кваліфікованих педагогів. Земства активно працювали над підвищенням рівня підготовки вчителів, організовуючи семінарії та курси, але їх все ж було недостатньо для покриття потреб численних шкіл, особливо в селах. Багато шкіл залишалися без вчителів, а ті, що працювали, нерідко мали слабку фахову підготовку. Це впливало на якість навчання, що викликало критику як з боку громадськості, так і з боку уряду.

Н. Лещенко стверджує, що третім викликом була обмежена участь жінок в освіті. Хоча земства й створювали школи для дівчат, суспільні стереотипи та економічні реалії часто стримували доступ жінок до навчання. У багатьох сім'ях дівчата залишалися вдома для допомоги по господарству, що знижувало рівень жіночої освіти. Земства намагалися змінити цю ситуацію, але такі зусилля були недостатніми через брак ресурсів і підтримки на державному рівні (Лещенко Н., 1987, с. 81).

Ще однією важливою проблемою було протистояння з імперською владою. Земства часто обвинувачувалися в «надмірній автономії» та «українофільстві», особливо якщо сприяли поширенню освіти українською мовою. Царська влада проводила політику русифікації, що обмежувало використання

української мови в школах і створювало додаткові бар'єри для розвитку освіти. Земства змушені були маневрувати між інтересами місцевих громад і тиском центральної влади. На початку ХХ ст. особливо активізувався земський рух за впровадження української мови в навчання у земських школах. Траплялися випадки запровадження її явочним порядком, що свідчило про зростання національної свідомості.

Незважаючи на ці проблеми, земства зробили вагомий внесок у розвиток освіти, заклавши основи для модернізації освітньої системи в Україні. Їхній досвід є важливим прикладом для аналізу ефективності місцевого самоврядування в освітній сфері, мала важливе значення для соціального і культурного розвитку місцевих громад. Земства стали першими інституціями, які взяли на себе відповідальність за освітні потреби населення, що дозволило подолати багато викликів та соціальних втрат того часу. Передусім це мало позитивні наслідки для покращення грамотності сільського населення, яке до того було позбавлене освітніх послуг.

Підтримка освітніх проєктів та ініціативи з боку земель підготувала ґрунт для становлення інтелігенції, яка в подальшому стала важливою ланкою національно-визвольного руху (Історія України: Документи. Матеріали, 2002, с. 323). Цілком поділяємо думку сучасних дослідників про те, що діяльність земств у сфері освіти в українських губерніях була унікальним явищем, яке випереджало свій час і стало основою для багатьох освітніх реформ як за часів імперії, так і в наступні періоди історії. Особливість їхньої роботи полягала в інтеграції освітньої діяльності із соціальними потребами. Наприклад, у деяких губерніях земства ініціювали впровадження практичних предметів

у школах, таких як агрономія чи ветеринарія, аби дати учням знання, корисні для життя в сільській місцевості. Отже раціональні зерна досвіду земств за умови їх критичного осмислення можуть бути використані в сучасних умовах.

1. Борисенко В. Й. Курс української історії: 3 найдавніших часів до ХХ століття. 2-ге вид. Навч. посібник. К. 2011. – 616 с.
2. Історія України: Документи. Матеріали/ Відп. ред. В. Ю. Король. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. – 448 с.
3. Лещенко Н., Сесак І. Роль земських установ Правобережної України в розвитку початкової освіти. Український історичний журнал. Л. 1987. – С. 77–85.
4. Шандра В. Видавничі практики земств українських губерній Російської імперії. Видавничий рух в Україні: середовища, артефакти. Доповіді та повідомлення II Міжнародної наукової конференції (Львів, 29 жовтня 2021). Львів, 2021. – С.57–60.

Дементій Світлана,
*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми 032 «Історія та археологія» ПНПУ
імені В.Г. Короленка
(науковий керівник – доктор історичних наук,
професор Бабенко Л.Л.)*

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО : СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ЕТАПИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Краєзнавство в Україні стало важливим компонентом наукового та культурного життя, що сприяє вивченню історії, культури, географії, природної та культурної спадщини на місцевому рівні. У сучасних умовах дослідники розширюють методологічні пошуки ефективності та раціонального використання результатів краєзнавчих досліджень, виводячи їх за

межі традиційної парадигми сприйняття. У ході цих пошуків виокремилися нові напрямки, які набули субдисциплінарного характеру, сприймаються як окремішні і впізнаванні. Так, в останні роки серед науковців розгорнулися дискусії навколо концептуалізації історичної регіоналістики й, зокрема, поняття «регіональна історія». Київська дослідниця Ярослава Верменич визнає, що якраз концептуалізація останнього є «слабкою ланкою в ланцюгу історичного знання», маючи доволі «розмиті обриси» (Верменич Я., 2018, с. 184). Дослідниця порушує питання про співвідношення «національної, регіональної, локальної історії» в умовах «кризи методології метанаративів, у тому числі й у їхніх національних різновидах». Натомість епоха постмодернізму стимулювала відхід від традиції, «ідеалу вичерпного знання, утвердження плюралізму “фрагментарного досвіду”» – зазначає вона (Верменич Я., 2018, с. 186).

На цьому тлі одним із складників дискусій стала спроба маргіналізувати історичне краєзнавство як напрям досліджень, що використовує наукову методологію історичної науки та має власні наукові форми. Йому відводилася ніша аматорства, самовираження небайдужих представників регіональних спільнот, які керуються почуттям любові до рідного краю, відповідальності за збереження інформації про історичне минуле краю як окремо взятої одиниці. Фахові історики нерідко мали підстави щодо критики наукової спроможності місцевих краєзнавців щодо висвітлення певних історичних подій чи їх етапів: комплієтивність праць, некритичне використання джерел та їх інтерпретації, невміння пов'язати конкретні події з широким контекстом тощо.

Утім дискусії та пошуки науковців все ж дають змогу більш чіткого окреслення об'єктно-предметної сфери окремих напрямків

регіональних досліджень. Історичне краєзнавство в сучасних умовах зберігає свій науково-дослідницький, освітній, виховний потенціал, органічно входить у навчальний процес вищої та загальноосвітньої школи, є основою формування дослідницьких компетентностей здобувачів освіти різних рівнів. Автори навчального посібника для ЗВО «Історичне краєзнавство» так визначають завдання його вивчення: «...сприяння культурно-національній самоідентифікації молоді; виховання культури міжрегіонального спілкування та міжетнічної толерантності; сприяння формуванню активної особистості, здатної практично реалізувати набуті знання, обстоювати національні цінності, зберігати історико-культурну спадщину та довкілля регіону; вдосконалення навиків історичного дослідження шляхом пошуково-краєзнавчої роботи» (Голубко В., Качараба С., Середяк А., ч. 1, 2006, с. 3-4).

Підтвердження актуальності вивчення та популяризації теорії, історії і практики краєзнавства у закладах вищої освіти стало проведення 24 травня 2018 року Всеукраїнської наради з питань викладання навчального курсу «Основи краєзнавства» у закладах вищої освіти» (Всеукраїнська нарада... Матеріали та документи, 2018). На час її проведення Олександр Удод констатував «чітко виражені ознаки загального кризового стану всієї гуманітарної сфери і, відповідно, гуманітарної освіти». «Краєзнавча освіта, - продовжував він, - є симбіозом, у першу чергу, масового громадського руху та діяльності державних установ і без ентузіастів, краєзнавців-аматорів держава не спроможна забезпечити наукове і організоване вивчення історії та сьогодення рідного краю» (Удод О., 2018, с. 17). Отже, зазначимо, що сучасні історико-краєзнавчі дослідження ґрунтуються на науковій

методології, організаційно вони спрямовуються науковцями, які зосереджені в академічних інститутах та в університетах, реалізуються в різних наукових і громадських формах. Академік Петро Тронько назвав історичне краєзнавство «синтетичною наукою і мистецтвом донесення до широкого загалу особливостей історичного процесу» (Тронько П., 2003, с. 11).

В Україні історичне краєзнавство як напрям науки має глибокі історичні корені, беручи початок від етнографічних досліджень у XIX столітті й до сучасних ініціатив, спрямованих на збереження та популяризацію національної пам'яті. Розглянемо низку етапів, які відіграли основну роль у становленні організаційних засад історико-краєзнавчих досліджень. Останні сформувалися упродовж XX століття. Від інструменту ідеологічної пропаганди за радянських часів історичне краєзнавство пройшло шлях перетворення на потужний механізм дослідження та збереження культурної спадщини, особливо в умовах незалежної України. Діяльність організацій, таких як Український комітет краєзнавства (УКК), Всеукраїнська спілка краєзнавців (ВСК) та Національна спілка краєзнавців України (НСКУ), відобразила основні етапи становлення й розвитку цього руху.

Український комітет краєзнавства був створений у Харкові на Всеукраїнській краєзнавчій нараді у травні-червні 1925 року. Він був однією з перших структур, що об'єднала дослідників-краєзнавців. Комітет мав на меті популяризацію краєзнавчих досліджень, проте його діяльність підпорядковувалася радянській ідеології, яка значною мірою обмежувала свободу досліджень. УКК став, більшою мірою, інструментом пропаганди, ніж незалежним науковим осередком. Його очолив історик Матвій Яворський, що став жертвою політичних репресій (Тронько П., 1991. С. 13). Після

припинення політики «українізації» історичне краєзнавство перетворилося на «репресовану науку», тому що сталінське керівництво вбачало в ньому загрозу українського націоналізму й сепаратизму. Лише в другій половині 1980-х рр. відбулися перші всесоюзна та всеукраїнська конференції з історичного краєзнавства.

У період Перебудови відродження краєзнавчого руху завершилося створенням Всеукраїнської спілки краєзнавців 27 березня 1990 року. Головою було обрано визначного українця, академіка НАН України Пerta Тимофійовича Тронька (Петро Тронько: постать і спадщина...). Спілка об'єднала науковців і громадських діячів, які прагнули відновити історичну пам'ять і зберегти культурну спадщину. Розвиток краєзнавства одержав підтримку держави. 23 січня 2001 року вийшов Указ президента України Леоніда Кучми № 35/2001 «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні», а 10 червня 2002 року Кабінет міністрів України затвердив «Програму розвитку краєзнавства на період до 2010 року» (Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи, 2003, с. 5, 7-8). З перших років своєї діяльності ВСК зіткнулася з фінансовими труднощами та браком кадрів, але зуміла стати потужною платформою для подальших наукових ініціатив (Національна спілка краєзнавців України: історія та сучасність...).

Наступний етап пов'язаний з реорганізацією спілки бере початок з 2008 року. Всеукраїнській спілці краєзнавців держава надала статус національної, що підкреслило важливість її діяльності на державному рівні. Національна спілка краєзнавців України (НСКУ) стала центром краєзнавчого руху, зосередившись на таких напрямках:

- дослідницький: пошук нових пам'яток історії та культури та дослідження трагічних сторінок історії українського народу, таких як Голодомор, політичні репресії та багато інших.
- видавничий: видання «Зводу пам'яток історії та культури України» – масштабного проєкту зі збереження культурної спадщини (Звід пам'яток історії та культури України...), часопису «Краєзнавство», який сприяв становленню методологічних засад краєзнавчих досліджень.
- Популяризація краєзнавства серед молоді через наукові конференції, освітні програми та видання.

Академік Петро Тронько відіграв ключову роль у становленні НСКУ. Понад 20 років був її незмінним головою. Він організовував наукові заходи, розвивав концепцію наукового краєзнавства і сприяв збереженню національної пам'яті. Завдяки його зусиллям краєзнавство стало невід'ємною частиною культурного та наукового життя України (Петро Тронько: постать і спадщина...).

Отже, відродження та активна діяльність Національної спілки краєзнавців України (НСКУ) в період незалежності є важливим етапом в розвитку українського краєзнавчого руху. Протягом цього періоду НСКУ сприяла не лише збереженню національної пам'яті, але й розвитку методології краєзнавчих досліджень, інституційній підтримці краєзнавців, а також утвердженню незалежності наукової діяльності в Україні.

1. Верменич Я. Регіональна історія. Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрямки Колективна монографія. К.: Генеза, 2018. С. 185-234.
2. Голубко В., Качараба С., Середяк А. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник. Ч. 1. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 180 с.
3. Всеукраїнська нарада з питань викладання навчального курсу «Основи краєзнавства» у закладах вищої освіти. Матеріали та документи. К., 2018. 112 с.
4. Удод О. Краєзнавча освіта у закладах вищої освіти України: стан, проблеми, перспективи. Всеукраїнська нарада з питань викладання навчального курсу «Основи краєзнавства» у закладах вищої освіти. Матеріали та документи. К., 2018. С. 16-23.
5. Тронько П. Історичне краєзнавство в розбудові суверенної України. Краєзнавство в Україні : сучасний стан і перспективи. Науковий збірник. К.: Видавничий центр «Академія», 2003. С. 10-19.
6. Тронько П. Краєзнавство на Україні: традиції і перспективи. Завдання краєзнавства у дослідженні та популяризації пам'яток історії і культури. Тематичний збірник наукових праць. К., 1991. С. 12-20.
7. Петро Тронько: постать і спадщина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://memory.gov.ua>
8. Краєзнавство в Україні : сучасний стан і перспективи. Науковий збірник. К.: Видавничий центр «Академія, 2003. 232 с.
9. Національна спілка краєзнавців України: історія та сучасність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nsku.org.ua>
10. Звід пам'яток історії та культури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vue.gov.ua/Звід_пам'яток_історії_та_культури_України

Земляний В.,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В.Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат історичних наук,
доцент Гура О.А.)

ОСОБЛИВОСТІ СИНТЕЗУ РОМАНСЬКОГО СТИЛЮ У КУЛЬТОВИХ ОБ'ЄКТАХ УКРАЇНСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ

Романський стиль, що виник у XI-XII століттях у Західній Європі, залишив значний слід у світовій архітектурі. Його основними характеристиками є масивність форм, товсті стіни, невеликі вікна та елементи, які підкреслюють монументальність будівель. В Україні вплив романського стилю найчастіше проявляється у культових спорудах, особливо в тих регіонах, які межували з Європою, таких як Галичина та Волинь.

Метою пропонованої статті є дослідження особливостей синтезу романського стилю в культових об'єктах української архітектури, аналіз його характерних рис, функціонального призначення та впливу на розвиток архітектурної традиції в регіоні.

Вплив романського стилю в Україні став можливим завдяки культурним, релігійним та економічним контактам з Європою. Важливу роль відігравали хрестові походи, які сприяли розповсюдженню європейських архітектурних тенденцій, а також політичні зв'язки українських земель із сусідніми країнами, такими як Польща та Угорщина. Зокрема, розвиток романського стилю збігався з періодом формування міських центрів, які потребували нових храмів та монастирів.

У Давній Русі окремі риси романського стилю наявні в мурованій церковній архітектурі різних князівств другої половини

XII – початку XIIIст., втілені в таких пам'ятках архітектури: Кирилівська церква в Києві, Церква Успіння Богородиці Пирогощі в Києві, Борисоглібський собор у Чернігові, Успенський (Георгіївський) собор у Каневі, Успенський собор у Володимирі-Волинському, Пантелеймонівська церква в Галичі (Греченко, 2017, с. 131).

Основною рисою романського стилю є масивність форм, яка підкреслює відчуття стабільності, монументальності та сили. Ця особливість особливо виразно проявлялася в культових спорудах України, де романський стиль був адаптований до місцевих умов і культурних традицій. Товсті кам'яні стіни храмів не лише забезпечували конструктивну міцність, але й часто виконували оборонний характер, захищаючи як від нападів ворогів, так і від природних катаклізмів.

Храми того часу нерідко були укріпленими комплексами, що слугували притулком для місцевого населення в разі небезпеки. Високі вежі з вузькими бійницями, невеликі вікна з напівциркульними арками та монументальні портали підсилювали оборонні властивості споруд. Подібні архітектурні рішення стали необхідністю у часи, коли постійна загроза нападів була частиною реалій середньовічного життя.

Окрім вказаного, монументальність форм мала не лише практичний, але й символічний характер. Масивні стіни, важкі склепіння та міцні башти створювали відчуття захищеності, втілюючи ідею небесної непорушності та сили Божого дому. Зовнішня простота та суворість таких споруд контрастували з їхнім внутрішнім оформленням, де інколи можна було зустріти рельєфні прикраси, орнаменти, створені з вапняку, а також витончені

елементи, що демонстрували майстерність ремісників (Клименюк, 2023, с. 116).

Важливо підкреслити, що у культових спорудах України романський стиль не лише відтворював європейські тенденції архітектури, але й набував унікальних рис, поєднуючи релігійне призначення з оборонними функціями та гармонійно адаптуючись до історичних і соціальних умов того часу.

Найкращим чином архітектура XI-XIII століття збереглася у Чернігові, мальовничо розташованому на березі Десни. У головному Спасо-Преображенському соборі можна зустріти риси, близькі до західноєвропейського романського стилю: масивність об'єму, вузькі вікна, кругла сходовая вежа.

У стародавньому центрі Черніговв поряд зі Спаським собором височить ще один свідок князівської доби – Борисоглібський собор (1120-1123 рр.) – усипальниця князів роду Давидовичів, пізніше головний храм кафедрального монастиря.

Борисоглібський собор є характерним зразком чернігівської архітектурної школи XII ст. Хрестовокупольний, шестистовпний, увінчаний однією банею (висота 25 м). Фасади храму визначаються великими площинами стін, розбитими тільки півколонами, що йдуть від самого низу до карнизів. Ці півколони завершуються різьбленими капітелями з білого каменю, а стіни – півциркульними аркоподібними закомарами (*Рис. 1*).

Використання в оздобленні фасадів деталей із вапняку, прикрашених рельєфними орнаментами «звіриного стилю», який бере свій початок у язичницькі часи, є характерною рисою чернігівської архітектури XII століття. У даних орнаментах рослинні мотиви гармонійно переплітаються з фантастичними

зображеннями птахів, грифонів та інших міфічних істот, створюючи витончене казкове мереживо (Авдєєва, 2019, с. 12).

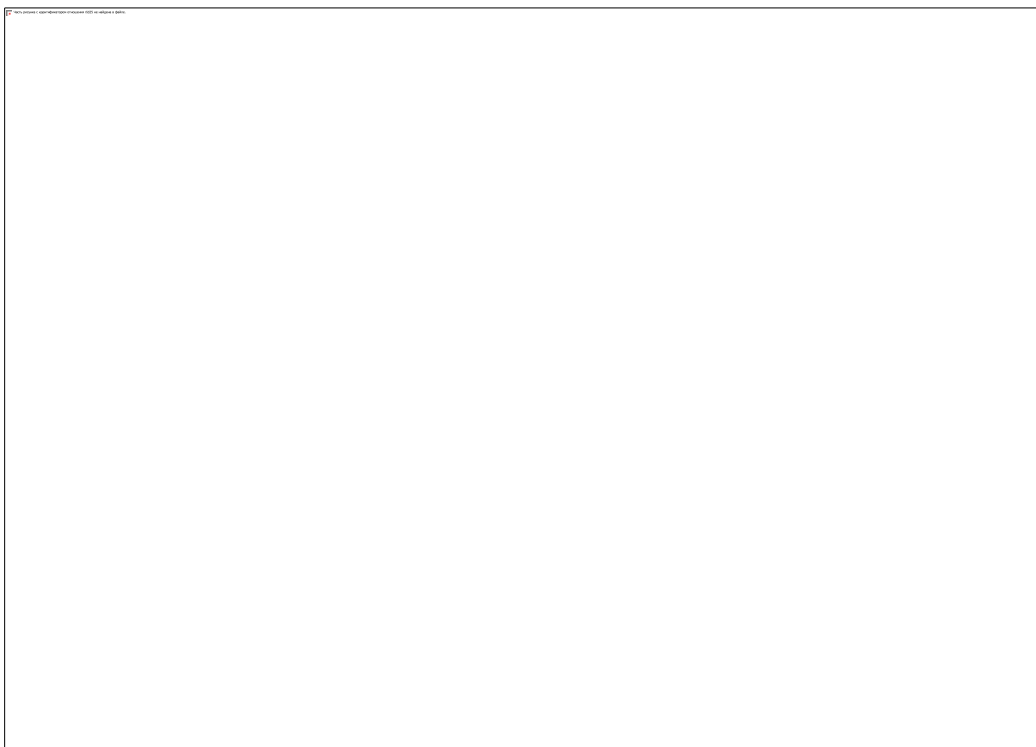

Рис. 1. – Борисоглібський собор, м. Чернігів

Собор св. Георгія у Каневі Черкаської області збудував київський князь Всеволод Ольгович у 1144 р. Пізніше цей собор освятили на честь Успіння Божої Матері. Його вважають найдавнішою архітектурною спорудою з часів Київської Русі в межах Черкаської області.

Успенський собор у Володимирі-Волинському – визначна пам'ятка давньоруської архітектури XII ст., збудована волинським князем Мстиславом Ізяславовичем 1160 р. Храм розташовано у центральній частині міста, на високій терасі правого берега річки Луга, поруч із княжим городищем. Споруда монументальна: 35 м довжини, 19 м висоти і приблизно 21 м ширини, нагадує церкви, які будувалися в цей час на Київщині та Чернігівщині.

Архітектурною особливістю церкви є те, що її створено за типом шестистовпного одноверхого храму (так побудована Кирилівська церква у Києві). Отже, напрашується висновок, що зодчих було запрошено з київських земель. Стіни храму було розписано фресковим живописом, а підлогу вимощено різнокольоровою керамічною плиткою. Загальні архітектурні форми вважаються простими і лаконічними, а сам вигляд храму був монументальним.

Церква Св. Пантелеймона над Дністром – це розкішна білокам'яна споруда, що височіє над Дністром на пагорбі, який раніше називався Виноградна гора (*Рис. 2*). Кириличні написи-графіті, збережені на північній стіні всередині храму датуються 1194 роком. В основі – правильний квадрат, що є традиційним для православної церкви. Утім портал храму виконаний у романському стилі. Аналоги таких порталів, можна зустріти у Польщі, в центральній Німеччині, Угорщині та навіть на півночі Італії. Під час будівництва храму використовували пісковик і вапняк, що дало йому білу окрасу (Могитич, 2017, с. 256).

Таким чином, синтез романського стилю у культових об'єктах української архітектури відображає важливість та вплив стилів, технік інших культур на розвиток українського мистецтва. Це сприяло взаємовпливу між різними культурами та створенню унікальних творів, які відображають багату історію та культурну спадщину України. Вивчення особливостей адаптації романського стилю українською архітектурою дозволяє краще зрозуміти процес взаємодії різних культур та вплив, який вони мали на формування архітектурного обличчя України.

Рис. 2. – Храм св. Пантелеймона

1. Авдєєва М.С. Синтез мистецтв в архітектурі минулого. *Проблеми розвитку міського середовища: наук.-техн. збірник*. 2019. Вип. 1 (22). С 3–15.

2. Греченко В.А. Історія та культура України: підручник. Харків: ХНУВС, 2017. 440 с.

3. Історія архітектури середньовіччя і нового часу V–XIX ст.: за ред. Т.М. Клименюк. Львів: Львівська політехніка, 2023. 280 с.

4. Могитич І. Результати дослідження церкви Св. Пантелеймона біля Галича. *Галич: збірник наукових праць*. 2017. Вип. 2. С. 256.

*Лисенко Ілля,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В.Г. Короленка
(науковий керівник – доктор історичних наук,
професор Сітарчук Р.А.)*

РОЛЬ ЗВИЧАЮ У РЕГУЛЮВАННІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН СХІДНИХ СЛОВ'ЯН ДОДЕРЖАВНОЇ ДОБИ

Одним з основних маркерів національної ідентичності є звичаї, які концентрують життєвий досвід народу й виступають своєрідним етнознаком, який відрізняє один народ від інших. Дослідження процесу еволюції звичаїв і права має важливе значення для розуміння процесів державотворення і правотворення кожного народу, формування його правосвідомості, важливих питань культурного, соціально-економічного і політичного розвитку суспільства. Крізь призму права і правових звичаїв репрезентується повсякденне життя людей, історичні форми життєдіяльності.

Загальноновизнано, що перші писемні згадки про слов'ян містяться у творах римських істориків I-II століття Плінія Старшого і Тацита, але власне описи суспільного устрою і звичаїв слов'ян вперше зустрічаються у творах візантійських істориків VI-VII століття Прокопія Кесарійського, Псевдо-Кесарія, Менандра Протектора та Маврикія, що було пов'язано з активною експансією східних слов'ян на візантійські володіння. Вищезгадані автори робили акцент на тому, що головним регулятором суспільних відносин у слов'янських протодержавах був родовий звичай при зростаючій ролі вождів та племінної знаті, а також на

неорганізованості слов'янських племен, їх непокірності. Хоча серед істориків не існує єдиної точки зору на оцінку об'єднань східних слов'ян, та можна стверджувати, що племінний союз антів-склавинів являв собою перехідну форму від власне племінного об'єднання до державного утворення і відповідав суспільним потребам слов'янських племен того часу. Дослідники давніх слов'ян, зокрема Б. Греков, П. Толочко, Б. Рібаков, відзначали, що слов'янське суспільство раннього середньовіччя характеризувалося наявністю майнового розшарування і зростанням ролі військових вождів, при відсутності відокремленого державного апарату.

В умовах практично постійних війн влада вождів посилювалася, що сприяло формуванню спадкової влади і виникненню певної суспільної ієрархії. У науковій літературі такий тип суспільної організації називають терміном «чіфдом», тобто вождівство. Американський антрополог Р. Канейро вважав, що «чіфдом – це стала структура з централізованим управлінням і спадковою ієрархією правителів, але без формального апарату примусу» [6, с.21]. Про наявність спадкової влади у антів свідчать згадки про антського царя Божа та інших у «Готській історії» Йордана, а також у «Історії» Менандра Протектора. Та попри наявність певної централізації, основою слов'янського суспільства у додержавний період була сусідсько-родова громада, яка об'єднувала кілька споріднених патріархальних сімей, які вели спільне господарство і мали колективне самоврядування. Початково головним органом управління общиною були збори дорослого чоловічого населення, також певні функції управління покладалися на раду старійшин, жерців і племінних вождів, та зі зростанням впливу військових вождів народні збори

трансформуються у сходку озброєних воїнів, які перетворюються на привілейований прошарок.

Головним регулятором відносин у такому переддержавному суспільстві виступали звичаї, а механізмом їх зобов'язуючої сили – табу. Система заборон – табу, була схожою для всіх слов'янських племен і ґрунтувалася на неможливості пояснити причину тих чи інших явищ. Найбільш поширеними були вікові, харчові, статеві табу, заборони які стосувалися певних речей та природніх об'єктів. Табу лежало в основі перших релігійних уявлень і саме з них формувалися звичаї і мораль, а страх і звичка забезпечували їх дотримання у повсякденному житті. На думку більшості істориків, на формування і розвиток звичаїв східних слов'ян впливали різні чинники – географічний, кліматичний, історичний та соціальний. Загальне і тривале застосування сприяло перетворенню усних правил поведінки у нормативні звичаї. Кліматично-географічні умови, характер життя і діяльності породили правила, які втілилися у землеробських звичаях, звичаї «військової демократії», поховальних та шлюбних звичаях і ритуалах. Нормативні звичаї не мали системного характеру, їх застосування залежало від конкретної ситуації, тому розглядати їх потрібно у комплексі з іншими компонентами життя суспільства – релігійними уявленнями, суспільною мораллю. На думку Л. Кушинської, «архаїчне слов'янське суспільство сприймало себе як невід'ємну частину природи, відтак поняття про світопорядок і правопорядок майже не розрізнялись» [10, с.31]. Уявлення давніх слов'ян про закономірність і циклічність природних явищ, породжували у них прагнення до упорядкованості, у якій звичай виступав гарантом стабільності і порядку.

Про існування нормативних звичаїв у середовищі антів можна знайти свідчення у писемних джерелах. Так, у «Війні з готами» Прокопія Кесарійського згадується випадок коли полоненого антами чоловіка на ім'я Хільбудій відпустили, бо він заявив, що теж є антом за походженням, а значить за законом його мають відпустити без будь яких доказів [13, с.112]. Значно більше інформації про звичаї давніх слов'ян дають археологічні джерела. Основним заняттям давніх слов'ян було землеробство, тому головним регулятором внутрішнього життя давньослов'янської общини виступав землеробський звичай, що базувався на календарному циклі. Про наявність власного сонячного календаря у давніх слов'ян свідчить відомий глек, знайдений В. Хвойко у 1899 році в селі Ромашки на Київщині. Б. Рібаков вважав зображення на глеці давнім слов'янським землеробським календарем літнього циклу [14, с.205]. Орнамент нанесений на поверхні глека складається з трьох рядків і містить інформацію про язичницькі сільськогосподарські свята, кількість днів між ними і строки сільськогосподарських робіт. Виробничі навички теж виступали у формі звичаю, тому вимагали суворого дотримання прийомів роботи, яка набувала ритуального характеру. Хранителями звичаїв, людьми на яких покладалося проведення ритуалів і обрядів, у давніх слов'ян були жерці. Вони були окремою кастою людей, які відрізнялися від інших знаннями і досвідом, впливом на інших. Жерці, крім власне релігійних функцій – жертвоприношень, підтримання вогню у капищах, виконували й судові та ідеологічні функції. З посиленням ролі військових вождів у VI – VII ст. між жерцями і військовою знаттю починають виникати певні зіткнення, але загалом їх співіснування в додержавний період було достатньо мирним.

В умовах постійних війн особливого значення у міжплемінних відносинах слов'ян набувають звичаї ведення переговорів – обмін послами, їх недоторканість, вірність угоді, присяга як гарантія дотримання її умов. Прокопій Кесарійський і Менандр Протектор у своїх творах загадують про звичай обміну послами у слов'ян, а Маврикій у «Стратегіконах» вказує на звичай слов'ян щодо гарантій безпеки для іноземних послів. Візантійські історики вказують і на військові звичаї слов'ян, зокрема на те, що анти ніколи не оголошують війни, а нападають коли їм заманеться і припиняють війну без будь яких попередніх угод. Будь які договори, що укладали слов'яни з іншими народами базувалися на звичаї усної домовленості, що скріплялася присягою. З точки зору слов'янського язичницького світогляду порушення клятви було напряду пов'язано з помстою богів, чи не найжахливішими наслідками.

Звичаї були тісно пов'язані зі світосприйняттям слов'ян, яке в свою чергу було обумовлене об'єктивними чинниками, - соціальними, природними, історичними. Землеробство як основне заняття слов'янських племен визначало їх вірування, побут, звичаї і традиції. Людина усвідомлювала себе частиною загального космічного порядку, а звичай слугував відображенням цього порядку, тому порушення звичаю було порушенням не просто якогось правила, а зазіханням на космічну гармонію, яке має каратися. Ставлення до звичаїв і норм поведінки фіксувалося у міфах, релігійних уявленнях, і передавалося через ритуали і традиції. З писемних та археологічних джерел відомо, що давні слов'яни обожнювали природні стихії - сонце, вогонь і воду, тому приносили жертви річкам або спалювали тварин на вогнищі. Особливе ставлення було до сонця, оскільки землеробський

звичай був пов'язаний з сонячними циклами, то й боги, що уособлювали його завжди посідали головне місце у язичницьких пантеонах – Ярило, Дажбог, Хорс та інші. Саме з сонцем на думку дослідників пов'язаний звичай кровної помсти. За уявленнями слов'ян сонце не терпить вигляду крові і карає того хто її пролив, тому обов'язок кожного члена роду помститися кривднику. При цьому кровна помста виступала способом збереження роду у його боротьбі за існування, єдиною універсальною силою примусу. Слов'яни були сонцепоклонниками, хоча шанували й інші природні стихії, наділяючи їх своїми особливостями. Земля хоч і не була персоніфікована у слов'янських пантеонах богів, та завжди сприймалася як жива, як матір, що дає життя. Особливе значення для слов'ян мали вода і вогонь, які вважалися стихіями, що несуть очищення. Саме з цими уявленнями пов'язаний звичай випробування водою і вогнем. З вогнем пов'язані найдавніші звичаї та ритуали слов'ян, що привертали увагу сучасників, зокрема, похоронний звичай та звичай слов'янських жінок спалювати себе після смерті чоловіка. Про обряд кремації у слов'ян згадують автори VII-VIII століття - англосаксонський місіонер Боніфаций та візантійський історик Феодор Синкел. Небесний вогонь або блискавка викликала найбільший страх у слов'ян бо вважалася божою карою, тому пожежу від блискавки заборонялося гасити. Уособленням бога-громовержця був Перун, про поклоніння якому розповідає Прокопій Кесарійський: «...Один тільки Бог, творець блискавки є володарем над усіма, і тому приносять в жертву биків та виконують інші священні обряди» [13, с.118]. Перун вважався покровителем воїнів, богом війни. Поява персоніфікованих богів-патронів окремих соціальних груп – Перуна, Велеса, Рода та інших знаменувало собою новий етап

розвитку слов'янського суспільства, закріплення майнового і суспільного розшарування. Б. Рибаків вважав, що слов'янська міфологія у процесі еволюції пройшла кілька етапів, при цьому на кожному етапі старі уявлення не зникали, а відбувалося своєрідне нашарування нових [14, с.400]. Тому можна виділити кілька рівнів слов'янської міфології антських часів: перший рівень це боги, які уособлювали військову і господарську функції – Перун, Велес; другий рівень – це боги пов'язані з господарськими циклами і обрядами, наприклад Чур, і на нижчому рівні персоніфікація головних протиставлень – Правда-Кривда, Життя-Смерть, Доля-Лихо.

Таким чином, можемо зробити висновок, що звичаї були основним регулятором суспільних відносин у слов'ян додержавної доби, вони відтворювали праворозуміння осілого землеробського населення і слугували базисом для подальшої еволюції правової традиції. Звичаї були тісно пов'язані з світорозумінням давніх слов'ян, їх релігійними уявленнями.

1. Баран В. Д. Давні слов'яни. Київ : Альтернативи, 1998. 335 с.
2. Браичевський М. Ю. Біля джерел слов'янської державності. Київ : Наукова думка, 1964. 355 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. В 2 т. Київ : Оберіг, 1991. Т. 1. 457 с., Т. 2. 449 с.
4. Грушевський М. С. Історія України-Руси. В 11 т. 12 кн. Київ : Наукова думка, 1991.
5. Давня історія України / Під ред. П. П. Толочко. У 2 кн. Київ : Либідь, 1995. Кн. 2. 224 с.
6. Дем'яненко А. Ю. Значення протодержави на шляху до становлення державної організації і права / Грані права: XXI століття : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня

- 2018 р.) У 2-х т. Т. 1. /ред. Г. О. Ульянової ; уклад.: Ю. Д. Батан, М. В. Сиротко [та ін.]. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 20-22.
7. Залізняка Л. Л. Від склавів до української нації. Київ : Абрис, 1997. 196 с.
8. Історія України: Нове бачення. У 2 т. /ред. В. А. Смолія. НАН України. Інститут історії України. Т. 1. Київ : Вид-во «Україна», 1995. 350 с.
9. Йордан. Про походження та діяння гетів / Вступна стаття, переклад, коментар Е.Ч. Скржинської. 1960. 512 с.
10. Кушинська Л. А. Звичаєве право та його еволюція у східнослов'янському суспільстві VI – XI ст. Київ: Вид-во НПУ, 2008. 142 с.
11. Повість минулих літ. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar01.htm>
12. Правовий звичай як джерело українського права IX–XIX ст. / за ред. І. Б. Усенка. Київ : Наукова думка, 2006. 280 с.
13. Прокопий Кессарийский. Война с готами. Москва : Арктос, 1996. 167с.
14. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. Москва, 1981. 503 с.
15. Січинський В. Чужинці про Україну. Київ : Довіра, 1992. С. 23-24.
16. Толкачова Н.Є. Звичаєве право: Навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 367 с.

Торубара Вікторія,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В.Г.Короленка

*(науковий керівник – кандидат історичних наук,
доцент Шаповал Л.І)*

ЕТНОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ МАРКЕВИЧА

Одна з видатних постатей української культури ХІХ століття Микола Андрійович Маркевич був народжений 7 лютого 1804 року в селі Дунаєць, що на Сумщині в сім'ї поміщика Андрія Івановича Маркевича. Як історик, етнограф, фольклорист і поет, він зробив вагомий внесок у збереження і дослідження культурної спадщини. Його праці залишаються цінним джерелом для сучасних істориків, літературознавців і етнографів (Блануца, 2011, с. 423).

Закінчивши філологічний факультет Новоросійського університету в Одесі, дослідник у 1871 році розпочав викладацьку діяльність у місцевих навчальних закладах. У 1890–1895 роках він став професором Новоросійського університету, поєднуючи викладання з активною науковою роботою. Дослідник вивчав архівні джерела, присвячені історії Півдня України, досліджував етнографію та збирав фольклор регіону. Його лекції у різних містах викликали широкий інтерес до традиційної культури серед інтелігенції, сприяючи залученню молоді до народознавства (Шалак, 2019, с. 504).

У 1884 році через підозру в політичній неблагонадійності за ним було встановлено нагляд, а в 1895 році його заарештували за спробу провезення через кордон забороненої літератури, зокрема творів Тараса Шевченка, Михайла Драгоманова, Миколи Чернишевського та Михайла Флоровського. (Шалак, 2019, с. 504; Ясь, 2009, 513-514)

Після слідства дослідник змушений був піти у відставку, однак продовжив наукову та громадську діяльність. Він виступав з публічними лекціями, брав участь у X–XII археологічних з'їздах, а також обіймав посаду секретаря Одеського товариства історії та старожитностей, членом якого став у 1887 році (Шалак, 2019, с. 504).

Дослідник був також активним членом Таврійської вченої архівної комісії та Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові. Його статті друкувалися у таких виданнях, як «Записки Одесского общества истории и древностей», «Известия Таврической ученой архивной комиссии», «Записки Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка», а також у численних газетах і журналах, зокрема «Киевская старина», «Одесские новости» та інших. У своїх публікаціях він переважно зосереджувався на фольклорі Півдня України, дослідженню якого присвятив усе життя (Шалак, 2019, с. 504).

Основні праці Маркевича включають "Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян", які є одним із перших систематизованих описів побуту українців. Значна увага приділялася українському фольклору. Зокрема, збірка "Українські народні пісні" є результатом тривалих польових досліджень, що розкривають багатство і різноманітність народної творчості (Качкан, 1994, с. 233). Маркевич використовував польові дослідження та власні спостереження, що допомогло йому фіксувати автентичні зразки народної творчості. Його підхід поєднував науковий аналіз із творчим осмисленням, що зробило його праці унікальними для свого часу.

Також, до його найвизначніших праць можна віднести фольклорні збірки «Одеса в народній поезії» (1888) та «Очерк

сказок, звертаючихся среди одесского простонародия» (1900). У них зібрано багатий матеріал: народні пісні, казки, легенди, балади та етнографічні записи, зроблені у Херсонській, Подільській, Волинській, Харківській і Таврійській губерніях. Записи дослідника високо оцінили сучасники, зокрема Іван Франко, який схвально відгукувався про зібрані ним казки (Шалак, 2019, с. 504-505).

Особистий фонд науковця зберігається в Одеському обласному державному архіві. Близько третини його матеріалів присвячено фольклору: це понад 450 українських народних пісень, численні казки, рецепти народної медицини, описи традиційної культури та побуту. Найбільше пісень записано в Одесі від робітників і переселенців із різних регіонів України. (Шалак, 2019, с. 504; Ясь, 2009, 513-514). Дослідник був прихильником комплексного підходу до вивчення Новоросійського краю, розробив програму збору етнографічних і юридичних даних, яка включала вивчення географії, антропології, духовного життя, фольклору та мистецтва. Він закликав записувати мелодії народних пісень, малювати орнаменти й танці, а також вивчати архітектуру. Завдяки його праці збережено значну частину культурної спадщини Півдня України. (Шалак, 2019, с. 504-505).

Діяльність Маркевича сприяла утвердженню і розвитку етнографії як науки. Його праці вплинули на формування наукових підходів у вивченні фольклору (Історична спадщина, 1995, с. 89). Його фольклорні збірки та історичні праці надихнули наступні покоління українських дослідників, таких як Пантелеймон Куліш і Тарас Шевченко (Качкан, 1995, с. 110).

Етнографічна діяльність Миколи Маркевича залишила вагомий слід у науковій і культурній спадщині України. Його праці

не лише зберігають багатство української народної творчості, але й слугують джерелом натхнення для сучасних дослідників.

Микола Маркевич відіграв ключову роль у становленні української етнографії, історії та фольклористики. Завдяки його кропітким зусиллям були зібрані унікальні зразки фольклору, які не лише фіксували багатство традицій, але й надихали сучасників і майбутні покоління дослідників.

Маркевич залишив величезний етнографічний спадок, який і надалі залишається важливим для української науки, культури й ідентичності, підкреслюючи невід'ємну цінність збереження історичної пам'яті та народної творчості.

1. Блануца, А. . Маркевич Микола Андрійович: Політична енциклопедія : Парламентське видавництво. с. 423
2. Смолій, Ю. А. Пінчук. Київ: НАН України, Інститут історії України, 1995 р.
3. Качкан, В. А. Українське народознавство в іменах: навчальний посібник. Київ: Либідь, 1994 р.
4. Шалак, О. Маркевич Микола Андрійович:Українська фольклористична енциклопедія . Київ: ІМФЕ ім. М. Т.
5. Рильського НАН України, 2019. 502-503 с.
6. Ясь, О. В. Маркевич Микола Андрійович: Енциклопедія історії України . Київ: Наукова думка, 2009. Т.6, 512 с.

Ткаченко Артем,
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
Історія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доктор історичних наук,
професор Бабенко Л.Л.)

ВОЄННИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ НА ПОЧАТКУ РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКОЇ ВІЙНИ В ОЦІНКАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ

Російсько-українська війна актуалізувала чимало проблем для поглиблення наукових досліджень, зокрема, історики продовжують аналізувати дискусійні питання історії Другої світової та радянсько-німецької війни. Україна не була самостійним суб'єктом цих подій, однак саме на її території відбулися ключові воєнні операції під час відступу Червоної армії у 1941 – першій половині 1942 рр.. Їх характер і наслідки, масштаби воєнних і цивільних втрат змушують замислитися над складниками воєнних поразок і перемог, чинниками стратегічного і тактичного змісту, котрі можуть стати уроками історії для сучасників.

Предметом нашого розгляду є узагальнювальний аналіз поглядів на воєнний потенціал Червоної армії провідних українських істориків, які досліджують події Другої світової війни на території України. Хронологічний акцент зроблено на вузьких рамках, які охоплюють кінець 1930-х рр. та початок радянсько-німецької війни. Передусім зазначимо, що порушена тема тривалий час була предметом фальсифікацій та міфологізації радянської історіографії. Усталеним міфом стало твердження про те, що Радянський Союз був миролюбною державою, а сталінський режим не готувався до війни – напад гітлерівської Німеччини став несподіваним та віроломним. Саме з цим пов'язувалися тимчасові труднощі й поразки у 1941 році, окупація нацистами України та інших територій. Визначаючи причини поразок радянської сторони, ідеологічно заангажовані історики стверджували про велику перевагу Німеччини у техніці та живій

силі, що, мовляв, і зумовило відступ Червоної армії на сотні кілометрів вглиб Радянського Союзу. Ознайомившись із працями М. Ковалю, Ф. Левітаса, І. Патриляка, М. Боровика, В. Кучера, П. Чернеги та ін., наведемо низку спростувань та висновків дослідників.

Ще наприкінці 1920-х рр. у країнах Заходу побутувала недооцінка нарощування військової потужності Червоної армії. Зокрема Ф. Левітас наводить факти, які свідчили про розбіжності висновків західних фахівців. Так, частина з них запевняла у слабкості військових кадрів, серед яких «приблизно 90 % курсантів військових шкіл мають початкову освіту» (Левітас Ф., 2011, с. 57). Також він наводить неоднозначний висновок англійських спеціалістів у пресі за 1928 рік про те, що «Червона армія тепер дуже боєздатна», але при цьому вона «не може вести успішну боротьбу проти армії першої-ліпшої з великих держав». Причину цього вбачали в тому, що «вони не мають тієї військової техніки, що конче потрібна нині для ведення війни» (Левітас Ф., 2011, с. 57). Поступово тон західної преси починає змінюватися від критичних висновків до більш об'єктивних, і вже на початку 1930-х рр. у французькій пресі ніби підводиться висновок дискусії про динаміку нарощування військової потужності Червоної армії: «Заводи, збудовані з допомогою німців, допомогли звільнитися від чужоземного впливу, і тепер радянські конструкції становлять значний відсоток у військовій авіації» (Левітас Ф., 2011, с. 59).

Готуючись до нападу на СРСР, Німеччина недооцінила воєнного потенціалу СРСР, що визнавав міністр пропаганди Й. Геббельс: «Ми очевидно абсолютно недооцінили радянську ударну силу, насамперед оснащеність радянської армії. У нас навіть віддалено не було зрозумілого уявлення про те, що мали

більшовики на озброєнні. Звідси і наші помилкові оцінки» (Патриляк І., Боровик М., 2010, с. 98). Українські історики покликаються на висновки німецьких дослідників і військових фахівців, які вже після закінчення Другої світової війни констатували, що Радянському Союзу вдалося, ізолювавшись від капіталістичного світу, приховати свої реальні військові потужності. Тому, маючи лише приблизні дані про Червону армію, командування вермахту оптимістично оцінювало перспективи майбутньої війни.

Чому ж тоді за наявності таких оцінок Червону армію називали «Колос на глиняних ногах»? Саме так М. Коваль назвав один із розділів своєї книги (Коваль М., 1999, с. 34). Це питання виникає вже в контексті аналізу динаміки витрат на воєнно-промисловий комплекс довоєнної доби, незважаючи на загальний низький рівень життя народу. Так, асигнування на оборону в 1939 р. становили 25,6% державного бюджету, в 1940 р. 38,6%, в 1941 р. 43%. При цьому приріст продукції оборонної галузі промисловості за передвоєнні роки утричі перевищив загальне зростання промислової продукції в країні (Коваль М., 1999. С. 34). Й. Сталін в 1941 р. у виступі перед випускниками воєнних академій відкрито заявив про готовність армії «перейти від оборони в наступ», тому що «ми нашу армію реконструювали, наситили технікою для сучасного бою, Забезпечуючи оборону нашої країни, ми зобов'язані діяти наступальним чином». Загалом у 1938–1941 рр. СРСР наростив виробництво озброєння у 2,3 рази (Патриляк, Боровик, 2010, с. 100).

Отже, попри наявність пакту про ненапад між СРСР та Німеччиною, обидві сторони готувалися до війни. Навіть на тлі наведених фактів виглядає переконливим висловлене

твердження колишнього радянського розвідника В. Суворова про підготовку Й. Сталіна до превентивного удару проти Німеччини. Ця версія довгий час вважалася непереконливою, однак виявлені нові документи дали можливість історикам змінити думку. Зокрема йдеться про розроблений радянським генеральним штабом Червоної армії плану удару по німецьких військах у травні 1941 р.. В. Молотов зазначав, що розробниками плану превентивного удару були Г. Жуков, С. Тимошенко, О. Василевський. У ньому, зокрема, чітко зазначалося: «Головний удар силами Південно-західного фронту нанести у напрямку Краків, Катовіце, відрізаючи Німеччину від її південних союзників» (Війна і міф, 2016. С. 60). йшлося Цей документ Сталін не підписав, хоч і був упевненим у достатній готовності та оснащеності війська. Водночас жоден з відомих на сьогодні документів 1940–1941 рр., у яких містяться плани можливої війни з Німеччиною, не містить планів стратегічної оборони – лише наступальної війни, стверджують історики (Війна і міф, 2016, с. 59).

Вивчення статистичних даних та їх порівняння дозволили спростувати міф про абсолютну перевагу за чисельними показниками сил вермахту станом на 22 червня 1941 р. Так у смузі Південно-Західного фронту співвідношення сил на користь СРСР було по кількості дивізій – 1,6 : 1, по особовому складу – 1.2 : 1, по гарматах і мінометах – 1,4 : 1, по середніх (Е-34) і важких (КВ) танках – 3,5 : 1, по легких танках (Т-26, БТ-7) – 5 : 1, по літаках – 2,5 : 1 (Кучер, Чернега, 2004, с. 63). Загалом вермахт по всіх фронтах переважав Червону армію тільки в живій силі : 8 мільйонів 300 тисяч проти 5 мільйонів 710 тисяч. Отже Радянський Союз напередодні радянсько-німецької війни перетворився на одну з найбільш милітаризованих країн світу. Однак за висновками

дослідників у Червоній армії переважало застаріле озброєння, а розробки нових видів озброєння не були поставлені на конвеєрне виробництво, тоді як німецька армія була модернізована та відпрацювала нову тактику ведення війни.

Про реальні причини, які зробили можливими поразки і величезні втрати Червоної армії у перший рік війни з нацистською Німеччиною, дає уявлення важливий документ, який увійшов у науковий обіг лише у 1990-х рр.. Це доповідь Центральному комітету ВКП(б) про роботу Політичного управління Червоної армії від 23 травня 1940 р. за підписом начальника Політуправління Червоної армії Лева Мехліса під грифом «цілком таємно». У ньому зокрема йшлося про «вкрай складне становище з кадрами політскладу» – недоукомплектування політкомісарів у військах становило 10525 осіб (29,8 %), а вищого політскладу – 51 %. Серед причин дефіциту ключових кадрів Л. Мехліс називав арешти, виключення з членів ВКП(б), моральне розбещення та деградація, викриття у шкідництві. Найменшу кількість (наприклад, усього 106 осіб за 1938 р.) було звільнено з посад за станом здоров'я. Називаючи проблему дефіциту кадрів політскладу «одним з головних наших завдань», головний політрук Червоної армії підтвердив ключову роль комуністичної агітації і пропаганди серед військовослужбовців та політичні чистки і репресії Разом з тим він зауважував, що в армії побутували «грубі порушення військової дисципліни, елементів побутового розкладання і пияцтва, а пропаганда не реагувала на це» (Кучер, Чернега, 2004, с. 99-100, 101).

У документі йшлося й про стратегічні і тактичні прорахунки у військовій підготовці. Так, зауважувалося, що у військових академіях майже не опрацьовувалася теорія і практика сучасних

укріплених районів та бойових дій в позиційних умовах, натомість надмірно культивувалося «перебільшене уявлення про бойові можливості кінноти і піхоти, особливо при подоланні укріпленої смуги, що призводило до недооцінки артилерії, бомбардувальної авіації, танків прориву та інших сучасних засобів бойової техніки. Слепе запобігання перед досвідом громадянської війни заважає висуванню молодих, здібних командирів, які розуміють умови сучасного бою, добре володіють сучасною воєнною технікою і воєнним мистецтвом» (Кучер В., Чернега П., 2004, с. 101). Окрім цього Л. Мехліс досить неочікувано як для «вірного сталінця» вказує на помилкові установки у вихованні та пропаганді в армії, які притуплювали самокритичну оцінку – «гасла: непереможність Червоної армії; армія героїв; країна героїв і країна патріотів; теорія абсолютної технічної переваги Червоної армії тощо» (Кучер В., Чернега П., 2004, с. 101). У доповіді зверталася увага й на низку інших актуальних невирішених проблем, які можуть стати предметом аналізу подальшого дослідження. Документ завершувався цілком об'єктивним висновком: «Треба уважно вивчати і знати слабкі і сильні сторони всіх армій суміжних країн, в тому числі й малих»» (Кучер В., Чернега П., 2004, с. 102).

Отже, об'єктивний погляд на боєздатність Червоної армії напередодні початку Другої світової та радянсько-німецької воєн дозволяє визначити характер політики сталінського режиму, який планував участь у війні задля розширення кількості країн з соціалістичним ладом, оцінити динаміку мілітаризації радянської економіки та переоснащення Червоної армії, співвідношення людських та воєнних ресурсів СРСР та Німеччини. Для української історичної науки порушена проблема не втрачає своєї актуальності внаслідок трагічних оборонних операцій Південно-

західного й Південного фронтів на території України, величезних людських та економічних втрат і встановлення жорстокого нацистського окупаційного режиму.

1. Війна і міф. Невідома Друга світова / За заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. Харків : КСД, 2016. 272 с.
2. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій вітчизняній війнах (1939-1945 рр.) / Україна крізь віки. Том 12. К. : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 336 с.
3. Кучер В.І., Чернега П. М. Україна у Другій світовій війні (1939 – 1945): Посібн. для вчителя. К.: Генеза, 2004. 272 с.
4. Левітас Ф. Л. Друга світова війна: український вимір. К.: Наш час, 2011. 272 с.
5. Патриляк І. К., Боровик М. А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. 590 с.

ГЕОГРАФІЯ

Попович Е.,
*здобувач другого (магістерського) рівня вищої
освіти освітньо-професійної програми «Середня
освіта (Географія)» ПНПУ
імені В. Г. Короленка,
(науковий керівник – кандидат історичних наук,
Доцент Помаз Ю. В.)*

ЕКОНОМІЧНА ГЕОГРАФІЯ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ

Економіка та економічна географія є двома фундаментальними поняттями, які охоплюють важливі аспекти соціально-економічних процесів у сучасному світі. Їх вивчення має велике значення не лише для розвитку наукового мислення, але й для розуміння складної взаємодії між економічною діяльністю людини і географічним простором. У сучасному освітньому процесі, зокрема в шкільному курсі географії, вивчення економічних понять є важливим етапом формування цілісного світогляду учнів, а також їх готовності до участі у соціально-економічних процесах. Економічна географія є специфічною галуззю географії, яка досліджує просторові аспекти економічної діяльності. Вона вивчає закономірності розміщення виробничих сил, розподіл ресурсів, особливості економічного розвитку різних регіонів та країн світу, а також взаємодію між економічними процесами і природними умовами. Цей напрямок науки виник у результаті взаємодії економічних і географічних досліджень, що дало змогу детальніше вивчати особливості розміщення господарства у просторі та вплив просторових чинників на економічну діяльність.

Основним завданням економічної географії є вивчення впливу географічних факторів на економіку. Ці фактори включають:

- природні ресурси – наявність або відсутність природних ресурсів

(корисних копалин, земельних угідь, водних ресурсів) може суттєво впливати на рівень економічного розвитку регіону чи країни. Наприклад, країни з великими запасами нафти мають можливість розвивати нафтову промисловість, що приносить суттєві прибутки;

- географічне положення – місцезнаходження країни або регіону відносно світових торговельних шляхів, морських портів чи сусідніх країн може сприяти або, навпаки, заважати економічному розвитку. Наприклад, країни, розташовані вздовж основних транспортних коридорів, мають перевагу в розвитку міжнародної торгівлі;

- кліматичні умови – впливають на сільське господарство, рівень урбанізації та якість життя населення. Наприклад, у регіонах з тропічним кліматом можливий розвиток специфічних видів сільського господарства, таких як вирощування кави, какао, бананів;

Економіка та економічна географія тісно пов'язані між собою, оскільки обидві науки досліджують економічну діяльність людини, але з різних ракурсів. Якщо економіка зосереджується на внутрішніх механізмах функціонування економічних систем, таких як ринок, фінанси, виробництво, то економічна географія вивчає просторовий аспект цих процесів – де відбуваються ті чи інші економічні явища та які фактори впливають на їх розміщення (Жукова, 2019, с. 134).

Економічна географія охоплює кілька ключових напрямків, які включають у себе:

1. Географія виробництва – вивчає розподіл виробничих сил у світі. Це може бути пов'язано з розташуванням промислових підприємств, сільськогосподарських угідь та інших виробничих потужностей.
2. Географія природних ресурсів – досліджує розподіл природних ресурсів на Землі і їх вплив на економічну діяльність. Це особливо важливо в контексті нерівномірного розподілу таких ресурсів, як нафта, газ, метали та інші корисні копалини.
3. Географія населення та робочої сили – вивчає розподіл населення у світі, міграційні процеси та їхній вплив на ринок праці. У цьому аспекті також важливими є питання урбанізації, розвитку міст та мегаполісів.
4. Географія транспорту та логістики – аналізує шляхи транспортування товарів, розвиток транспортної інфраструктури та її вплив на економічний розвиток регіонів.
5. Географія міжнародної торгівлі – вивчає основні напрямки руху товарів і послуг у світовій економіці. Це може включати аналіз економічних союзів, торговельних бар'єрів, митних угод та інших факторів, що впливають на міжнародну торгівлю (Жукова, 2020, с. 90).

Однією з основних ролей економічної географії є вивчення територіальної організації економічних процесів. Науковці-географи аналізують, чому одні регіони світу економічно розвиненіші за інші, як природні ресурси впливають на економічну діяльність і які чинники визначають вибір місць для промислового розвитку або сільського господарства. Наприклад, у країнах з

багатими природними ресурсами, такими як нафта, газ чи корисні копалини, економічна діяльність зазвичай зосереджена на видобувній промисловості, тоді як у регіонах з обмеженими ресурсами, як правило, розвиваються інші галузі, такі як туризм або високотехнологічні виробництва. Економічна географія також вивчає питання глобалізації та її вплив на регіональний розвиток. Процеси глобалізації сприяють зростанню міжнародної торгівлі та переміщенню виробничих потужностей з одних країн до інших. Наприклад, багато транснаціональних корпорацій переміщують виробничі потужності в країни з нижчою вартістю робочої сили, що змінює структуру світової економіки і створює нові центри економічного розвитку. Ці процеси сприяють формуванню нових економічних зон та індустріальних кластерів у країнах, що розвиваються (Бойко, 2019, с. 47).

Окрім теоретичного знання, вивчення економічної географії має велике практичне значення для школярів та студентів, оскільки вона допомагає розвивати критичне мислення, аналітичні здібності та навички вирішення проблем. Учні вчать аналізувати статистичні дані, робити висновки на основі отриманих знань і розуміти взаємозв'язки між різними економічними та соціальними явищами. Це важливі навички, які потрібні не лише у професійному житті, але й у повсякденній діяльності. Вивчення економічної географії також сприяє розвитку глобального мислення та розуміння проблем інших країн і регіонів. У сучасному світі, де все більше країн стають взаємозалежними у сфері торгівлі, технологій та інформації, важливо, щоб учні розуміли глобальні економічні процеси і могли брати активну участь у їх обговоренні. Наприклад, учні можуть дізнатися, як економічні проблеми у одній країні можуть впливати на економічну ситуацію

в іншій, що є важливим для формування відповідальної і свідомої молоді (Гринчишин, 2018, с. 42). Інтерактивні методи навчання, такі як рольові ігри, дослідницькі проєкти та робота в групах, дозволяють учням краще засвоїти матеріал і застосовувати свої знання на практиці. Наприклад, учні можуть створювати моделі економічного розвитку регіонів, аналізувати торговельні маршрути або розробляти стратегії вирішення екологічних проблем. Економічна географія є складовою частиною загальної географічної науки, яка вивчає розміщення і просторову організацію економічної діяльності на території Землі. Проте, щоб зрозуміти і проаналізувати економічні процеси, недостатньо розглядати їх у відриві від інших розділів географії. Економічна географія тісно пов'язана з іншими аспектами географічної науки, такими як фізична географія, соціальна географія, політична географія та екологічна географія. Цей взаємозв'язок забезпечує комплексне розуміння економічних процесів та їх впливу на просторовий розвиток суспільства. Фізична географія вивчає природні компоненти Землі, такі як рельєф, клімат, водні ресурси, ґрунти, рослинний та тваринний світ. Ці компоненти мають величезний вплив на розміщення економічної діяльності, використання природних ресурсів і розвиток інфраструктури. Одним із найяскравіших прикладів взаємодії економічної та фізичної географії є сільське господарство. Розміщення сільськогосподарських угідь і продуктивність аграрної діяльності значною мірою залежать від кліматичних умов, рельєфу та якості ґрунтів. Наприклад, у регіонах з помірним кліматом, такими як центральна частина Європи або Північна Америка, фермери мають сприятливі умови для вирощування зернових культур, овочів і фруктів. Наприклад у посушливих регіонах, таких як

Близький Схід чи Північна Африка, сільське господарство обмежене і часто потребує зрошення для забезпечення врожайності (Жукова, 2019, с. 100).

Отже, можна зробити закономірний висновок що в сучасному світі, де глобалізація й швидкі зміни у економічному середовищі стають нормою, знання основ економічної географії є необхідними для сучасного покоління. Потрібно усвідомлювати не лише теоретичні аспекти економіки, але й здобути навички практичного аналізу економічних процесів, які впливають на повсякденне життя.

1. Жукова Л. Є. Методика викладання економічної географії у школі. Харків, 2019. 230 с.
2. Жукова Н. П. Інтеграція економічної географії в навчальний процес. Дніпро, 2020. 220 с.
3. Бойко Л. В. Географія: сучасні підходи до викладання. Київ, 2019. 275 с.
4. Гринчишин О. О. Методика викладання географії. Київ, 2018. 220 с.
5. Жукова Л. Є. Методика викладання економічної географії у школі. Харків, 2019. 230 с.

Андрущенко В.,
*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми 014.07 «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ ім. В. Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат педагогічних наук, асистент
Копилець Є. В.)*

ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Медіаграмотність є невід'ємною складовою сучасної освіти, особливо в умовах активного розвитку інформаційного

середовища, де учні мають справу з величезним потоком даних. Вона передбачає здатності учнів розуміти, аналізувати та критично оцінювати інформацію, яка надходить з різними медіа-джерелами, а також відповідально і свідомо створювати власний контент. Медіаграмотність уключає навички відрізняти факти від думок, розпізнавати маніпуляції, фейки та пропаганду, розуміти особливості різних форматів медіа та впливів, які вони можуть мати на суспільство й окремих осіб. Для учнів це означає здатність критично мислити й не піддаватися стереотипам чи міфам, які розповсюджуються в інформаційному середовищі (Медіаосвіта та медіаграмотність, 2013, с. 22).

У шкільному контексті медіаграмотність стає важливою складовою сучасної освіти, сприяючи вихованню свідомості громадян. Вона формує стійкі навички самостійного аналізу інформації, що є необхідним для прийняття зважених рішень у повсякденному житті. Опанування медіаграмотності озброює учнів інструментами для захисту від дезінформації, що актуально в умовах швидкої поширюваності інформації в соціальних мережах та інших медіа, надто ж під час воєнного стану.

У процесі навчання географії розвиток медіаграмотності допомагає формувати в учнів навички критичного мислення та аналізу інформації, що надходить із різноманітних джерел, зокрема, медіа. Учні мають навчитися відрізняти достовірні джерела інформації від маніпулятивних або фейкових, а також розуміти, як медіа впливають на суспільне сприйняття глобальних та локальних проблем.

Проблемі формування медіаграмотності під час навчання географії присвятили праці О. В. Лисенко, Х. О. Петраніч, О. А. Сорока, З. В. Філончук, Л. М. Хлань, О. С. Чубрей та ін.

Фахівці зазначають, що зміст географії як навчального предмету постійно оновлюється, а це передбачає потребу активної взаємодії з сучасною системою медіа (Нова українська школа..., 2024, с. 4; Філончук, 2020, с. 4). Увага до медіаграмотності під час навчання географії сприяє формуванню громадян, які вміють критично оцінювати географічну інформацію та використовують її для прийняття усвідомлених рішень. Викладачі можуть залучати учнів до аналізу медіа-контенту, новин та аналітичних матеріалів з різних джерел, що дає змогу розширити географічні знання та навчити учнів орієнтуватися в інформаційних потоках.

Медіаграмотність у навчанні географії старшої школи відіграє важливу роль, адже допомагає учням критично аналізувати інформацію про світ, природу та суспільство. Завдяки цьому учні краще розуміють складні глобальні явища: зміни клімату, урбанізацію, міграції тощо. Використовуючи медіаконтент як джерело для аналізу, вони не тільки розвивають свої знання з географії, але й навчаюся використовувати ці знання на практиці, адаптуючи їх до актуальних проблем сьогодення.

У результаті опрацювання фахової літератури ми дійшли висновку, що формування медіаграмотності учнів у процесі навчання географії старшої школи можна схематично відобразити такими етапами:

- основи медіаграмотності: ознайомлення учнів із поняттям медіаграмотності, видами медіа, особливостями інформаційних джерел та їхнього впливу на суспільство;
- розвиток навичок критичного мислення: навчання учнів аналізу та критичному осмисленню інформації з різних медіаджерел для розпізнавання фактів, маніпуляцій, фейкових новин і стереотипів;

- аналіз медіаконтенту в контексті географічних тем: використання актуальних новин, документальних фільмів, репортажів для вивчення географічних процесів;
- порівняння інформації з різних джерел: залучення учнів до аналізу даних різноманітних медіаджерел, включаючи соціальні мережі, новинні сайти, наукові статті, для фіксування різних поглядів та підтвердження достовірності даних;
- розвиток навичок самостійного дослідження: залучення учнів до проєктної діяльності, яка вимагає самостійного пошуку та аналізу географічної інформації, критичного відбору джерел та обґрунтування своїх висновків;
- вивчення етичних аспектів медіаспоживання: обговорення етичних питань, пов'язаних із медіа, таких як конфіденційність, авторські права, відповідальність за поширення інформації, зокрема щодо екологічних та соціальних тем;
- практичні завдання з виготовлення медіаконтенту: завдання на створення учнями власних медіапроєктів, статей чи презентацій на географічні теми, що сприяє розумінню механізмів впливу медіа та розвитку комунікативних і творчих навичок;
- формування стійких звичок медіагігієни: навчання учнів важливості до споживання інформації, формування звички перевірки джерел, слідування відповідного ставлення до розширення контенту.

Формування медіаграмотності відповідно до цих етапів всебічно готує учнів до самостійної та критичної взаємодії з інформаційним середовищем.

Як підсумок, відзначимо, що навчання географії у старшій школі має значний потенціал для формування медіаграмотності учнів. Залучення до освітнього процесу інтерактивних інструментів, робота з картами, аналіз медіаповідомлень та проєктна діяльність створюють сприятливі умови для розвитку в учнів критичного мислення та відповідного ставлення до інформації.

1. Лисенко О. В. Вправи з медіаграмотності на уроках географії. *Медіаграмотність: застосувати не можна відмовитись: зб. метод. матеріалів* / відп. ред. І. М. Бакаленко. Запоріжжя, 2021. С. 32-33.
2. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / ред.-упоряд. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за наук. ред. В. В. Різуна. Київ : Центр Вільної Преси, 2013. 352 с.
3. Нова Українська школа: медіаграмотність на уроках географії (з досвіду роботи творчої групи вчителів географії Кіровоградської області) : методичний посібник / укладач Л. М. Хлань. Кропивницький. 2024. 184 с.
4. Філончук З. Медіаграмотність на заняттях з географії / за заг. ред. О. Волошенюк, В. Іванова. Київ : АУП, ЦВП, 2020. 73 с.

Будрікіс В.,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми 014.07 «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ ім. В. Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат педагогічних наук, асистент

ЛІСИ ПОЛТАВЩИНИ: ГЕОЕКОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Ліси Полтавщини являють собою важливий компонент природного середовища, що виконує ключові екологічні, економічні та соціальні функції. Вони є осередком біорізноманіття, адже забезпечують середовище існування для численних видів флори та фауни, а також відіграють значну роль у регуляції кліматичних умов та гідрологічного режиму регіону.

Лісистість України становить 15,9 %. Лісорослинні умови в Україні неоднорідні, тому ліси по території держави розміщені нерівномірно. Лісистість варіює від 3,7 % в Запорізькій до 51,4 % в Закарпатській областях. Половина лісів України належить до штучно створених і потребує посиленого догляду (Державна стратегія управління лісами України до 2035 року, 2021).

Полтавська область знаходиться у межах лісостепової зони, але лісовий покрив у її межах представлений на дуже обмеженій території. Так, за даними на 2019 р., лісові масиви, які можна ідентифікувати за даними дистанційного зондування поверхні Землі засобами супутника MODIS, були майже відсутні у Решетилівському, Хорольському, Карлівському, Козельщинському районах. Лісові масиви в межах цих адміністративних одиниць були представлені фрагментами у рамках більш складних мозаїчних комплексів. Значну площу лісові масиви займали у Кременчуцькому (8,07 %), Гадяцькому (8,18 %), Великобагачанському (8,9 %) та Котелевському (10,09 %) районах (Писаренко, Самойлік, Диченко, 2019, с. 130).

Станом на 01.01.2022 площа території, вкритої лісом, у Полтавській області складала 231,2 тис. га, що відповідало 8,9 % лісистості від загальної площі. Основною причиною низької лісистості області та деградації сільськогосподарських угідь були і залишаються надзвичайно висока розораність території, а також скорочення обсягів захисного лісорозведення (Обласна цільова програма комплексного розвитку лісового господарства «Ліси Полтавщини на період 2016–2025 роки», 2016, с. 12; Рогожинський, Голік, Чепурко, 2022, с. 272).

Ліси регіону відіграють вирішальну роль у підтримці екологічної рівноваги та виконують численні важливі функції, включаючи регуляцію клімату, збереження біорізноманіття та захист ґрунтів від ерозії. Однак ці екосистеми часто стикаються з проблемами засолення ґрунтів та значним антропогенним впливом, що негативно позначається на їхньому стані. Розширення лісових площ є критично важливим заходом для забезпечення екологічної стійкості регіону та покращення якості життя місцевого населення (рис. 1).

Мал. 1. Лісовідновлення Полтавщини

Ліси Полтавської області сформовані понад 30 видами деревних порід, серед яких домінуючими є сосна, дуб, вільха

чорна, тополі, ясен та клен. Хвойні насадження займають 33,6 % загальної площі лісів. Твердолистяні насадження становлять 45,1 % лісових площ, у тому числі з переважанням дуба – 34 %. М'яколистяні породи зростають на 21 % лісових площ (Регіональна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки з урахуванням регіональних пріоритетів Полтавської області на 2022–2027 роки, 2021, с. 48).

Ліси Полтавщини, як зелені легені регіону, є невід'ємною частиною його природного багатства. Вони не лише забезпечують екологічну рівновагу, але й слугують джерелом натхнення та відпочинку для місцевих жителів. Проте, ці унікальні екосистеми стикаються з численними викликами, такими як антропогенний тиск, зміни клімату та деградація ґрунтів. Для збереження цього природного скарбу необхідно впроваджувати інноваційні підходи до управління лісами, що включають відновлення деградованих територій, активну боротьбу з незаконною вирубкою та підвищення екологічної свідомості населення. Лише об'єднавши зусилля науковців, громадськості та влади, можливо зберегти ліси Полтавщини для майбутніх поколінь.

В контексті сказаного важливою є увага до проблеми лісозбереження у навчанні та вихованні учнівської молоді. Наприклад, вихованці Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді привертали увагу до екологічного значення мертвої деревини у лісах (Петрига, 2018), проблем лісового господарства Полтавщини (Петрига, 2019) на обласних та всеукраїнських краєзнавчих конференціях учнівської молоді. З огляду на значущість екологічного виховання у сучасних умовах,

представленість геоекологічної проблематики у позашкільній географічній освіті є актуальним напрямом дослідження.

1. Державна стратегія управління лісами України до 2035 року. Схвалено розпорядженням КМУ від 29.12.2021 № 1777-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text>
2. Обласна цільова програма комплексного розвитку лісового господарства “Ліси Полтавщини на період 2016-2025 роки”, Полтавська обласна рада, від 29 квітня 2016 р. 48 с.
3. Петрига Л. Екологічне значення мертвої деревини. *XII Всеукраїнська філософська історико-краєзнавча конференція учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід». Тези наук.-досл. робіт.* Харків, 2018. С. 292-293.
4. Петрига Л. Ключові проблеми лісового господарства Полтавщини. *XIII Всеукраїнська філософська історико-краєзнавча конференція учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід». Тези наук.-досл. робіт.* Харків, 2019. С. 219-220.
5. Писаренко П. В., Самойлік М. С., Диченко О. Ю. Ландшафтно-екологічне різноманіття території Полтавської області. *Вісник Полтавської державної аграрної академії.* 2019. № 1. С. 127-133.
6. Регіональна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки з урахуванням регіональних пріоритетів Полтавської області на 2022 – 2027 роки («Довкілля – 2027»). Полтава, 2021. 138 с. URL: <https://ecology.poda.gov.ua/attachments/138563>
7. Рогожинський Ю. О., Голік Ю. С., Чепурко Ю. В. Оптимізація лісового господарства Полтавщини. *Тези 74-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (Полтава, 25 квітня – 21 травня 2022 р.).* Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2022. Т. 1. С. 272-273.

Дейнека Є.,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми 014.07 «Середня освіта (Географія)»

ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Невід'ємною складовою системи освіти в Україні є позашкільна освіта. Відповідно до статті 53 Конституції України, держава забезпечує доступність і безоплатність позашкільної освіти в державних і комунальних навчальних закладах, а також її розвиток. Ці положення конкретизовано у статті 4 Закону України «Про освіту».

У статті 15 Закону України «Про позашкільну освіту» зафіксовано різноманіття напрямів позашкільної освіти. У ній перелічено такі напрями позашкільної освіти: пластовий, скаутський; художньо-естетичний; мистецький; туристсько-краєзнавчий; еколого-натуралістичний; науково-технічний; дослідницько-експериментальний; фізкультурно-спортивний або спортивний; військово-патріотичний; бібліотечно-бібліографічний; соціально-реабілітаційний; оздоровчий; гуманітарний.

Ознайомлення із сутністю та змістом напрямів позашкільної освіти засвідчує, що багатьом із них тією чи іншою мірою притаманні географічні аспекти. Вони можуть втілюватися у різноманітних формах, наприклад, екскурсіях, польових дослідженнях, участі у конкурсах, а також тематичних інтерактивних заняттях із використанням сучасних технологій. Ці заходи сприяють не лише поглибленню знань учнів про географічні явища та процеси, але й розвитку їхніх дослідницьких навичок, формують уміння працювати в команді та приймати обґрунтовані рішення.

Одним із ключових аспектів позашкільної географічної освіти є формування екологічної свідомості. Учні, які беруть участь у позакласних, позашкільних географічних заходах, мають можливість безпосередньо спостерігати за природними процесами, вивчати вплив людської діяльності на навколишнє середовище та розробляти проєкти, спрямовані на збереження природи. Це сприяє формуванню відповідального ставлення до природних ресурсів та розумінню важливості сталого розвитку.

Як зазначає Л. П. Вішнікіна, позакласне навчання з географії є важливим компонентом процесу формування предметної географічної компетентності учнів (Вішнікіна, 2017, с. 185). До перманентних видів позакласного навчання географії належить і географічний гурток. Він може мати різне спрямування: загальногеографічне, краєзнавче, природничо-методологічне, гідрологічне, туристське тощо (Вішнікіна, 2017, с. 190). За статтею 5 Закону України «Про позашкільну освіту», гуртки, секції, клуби на базі закладів загальної середньої освіти є складовою структури позашкільної освіти.

У результаті аналізу змісту діяльності за напрямками позашкільної освіти ми дійшли висновку, що найбільш географічні аспекти найбільше виражені у туристсько-краєзнавчому та дослідницько-експериментальному напрямах позашкільної освіти. Стисло підсумки їхнього аналізу відображені на малюнку 1.

Туристсько-краєзнавчий напрям

Мета: формування у вихованців знань про рідний край, розвиток навичок туристичної діяльності та краєзнавчих досліджень.

Завдання: організація походів, екскурсій, участь у краєзнавчих конкурсах та проектах.

Результати: розвиток екологічної свідомості, патріотизму, фізичної витривалості та командної роботи

Дослідницько-експериментальний напрям

Мета: залучення учнів до науково-дослідницької діяльності, участь у конкурсах-захистах наукових робіт, організація наукових конференцій.

Завдання: проведення наукових досліджень, участь у конкурсах-захистах наукових робіт, організація наукових конференцій

Результати: формування дослідницьких навичок, критичного мислення, вміння працювати з науковою інформацією та презентувати свої дослідження

Мал. 1. Характеристика географічних аспектів туристсько-краєзнавчого та дослідницько-експериментального напрямів позашкільної освіти

Туристсько-краєзнавчий напрям позашкільної освіти спрямований на залучення вихованців, учнів і слухачів до активної діяльності з вивчення історії рідного краю та довкілля, світової цивілізації, географічних, етнографічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, оволодіння практичними вміннями та навичками з туризму та краєзнавства.

Дослідницько-експериментальний напрям позашкільної освіти сприяє залученню учнівської та студентської молоді до науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської та винахідницької роботи в різних галузях науки, техніки, культури і мистецтва, створенню умов для творчого самовдосконалення та виявлення, розвитку і підтримки юних талантів та обдарувань.

Свідченням того, що в зазначених напрямках позашкільної освіти виразно простежуються географічні аспекти, є наявність у них відповідних навчальних програм із грифом МОН. Зокрема, у гуртках туристсько-краєзнавчого напрямку учнівська молодь

опановує навчальні програми «Геологічне краєзнавство», «Географічне краєзнавство», «Економічне краєзнавство», в об'єднаннях дослідницько-експериментального напрямку – навчальні програми «Географія та ландшафтознавство», «Наукові дослідження в галузі географії», «Зміни клімату», «Гідрологія» тощо.

Як і в системі освіти України загалом, у позашкільній освіті активно впроваджується компетентнісний підхід. За О. В. Биковською, компетентнісний підхід у позашкільній забезпечує формування компетентної особистості, яка має знання, вміння, навички, досвід, культуру; забезпечує якість позашкільної освіти; виконує функцію підвищення ефективності процесу навчання, виховання, розвитку та соціалізації, забезпечує їхню результативність (Биковська, 2006, с. 168-169).

Компетентнісний підхід у позашкільній освіті має певні особливості. Якщо для повної загальної середньої освіти у статті 12 Закону України наведено розлогий перелік ключових компетентностей, то для позашкільної освіти такий перелік нормативно не закріплений. На рівні методичних рекомендацій у позашкільній домінує підхід О. В. Биковської, яка виділяє у структурі компетентностей, що становлять основу реалізації компетентнісного підходу в позашкільній освіті, 4 компетентності: пізнавальну, практичну, творчу та соціальну.

На підставі аналізу нормативних документів та методичного доробку в галузі позашкільної освіти Є. В. Копилець дійшов висновку, що розвиток позашкільної освіти загалом та географічно-краєзнавчої позашкільної освіти зокрема найближчим часом продовжуватиметься у рамках компетентнісного підходу (Копилець, 2022, с. 185). Тому дослідження особливостей

реалізації компетентнісного підходу у позашкільній освіті географічного спрямування нині є вельми актуальним.

1. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні: монографія. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2006. 356 с.
2. Вішнікіна Л. П. Компетентнісне навчання географії в основній школі: монографія. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2017. 407 с.
3. Копилець Є. В. Структурування компетентнісного змісту позашкільної краєзнавчо-географічної освіти та методичне забезпечення його засвоєння. *Компетентнісне навчання та викладання географії у системі неперервної педагогічної освіти: колективна монографія / за наук. ред. Л. П. Вішнікіної*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. С. 174-186.

Харченко І.,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми 014.07 «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В.Г. Короленка
(науковий керівник – доктор педагогічних наук,
професор Вішнікіна Л. П.)

ЕВОЛЮЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ: ВІД ПЕРШИХ КОМП'ЮТЕРІВ ДО СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Актуальність дослідження еволюції інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у географічній освіті обумовлена швидким їх розвитком та впливом на освітній процес. Розуміння перебігу розвитку ІКТ дозволяє оцінити їхній вплив на якість освіти, а також визначити перспективи подальшого використання технологій для покращення освітнього процесу з географії.

ІКТ стали невід'ємною частиною сучасної географічної освіти. У процесі еволюції цієї технології від перших комп'ютерів для

обчислень та моделювання до сучасних інтерактивних картографічних платформ та віртуальних лабораторій, значно розширилися можливості викладання та навчання географії. Ця еволюція відображає технічний прогрес і зміни у педагогічних підходах, спрямованих на підвищення ефективності та інтерактивності освітнього процесу.

Історія розвитку ІКТ у географічній освіті пов'язана з інформатикою та математикою. Міждисциплінарний підхід дозволяє учням розвинути всебічне розуміння глобального світу та підготувати їх до реального життя, де технології відіграють важливу роль. Вивчення цієї сфери допомагає розвинути навички критичного мислення та адаптації до мінливого технологічного середовища.

Розуміння вчителями географії можливостей застосування ІКТ сприяє підвищенню мотивації учнів до вивчення предмету, дозволяє їм краще використовувати сучасні технології для вирішення геоекологічних проблем.

Наразі застосування ІКТ пов'язане із застосуванням цифрових ресурсів. Вміння користуватися такими ресурсами збагатить знання та навички учнів, підготує їх до викликів технологічного світу та сформує інформаційно-цифрові компетентності.

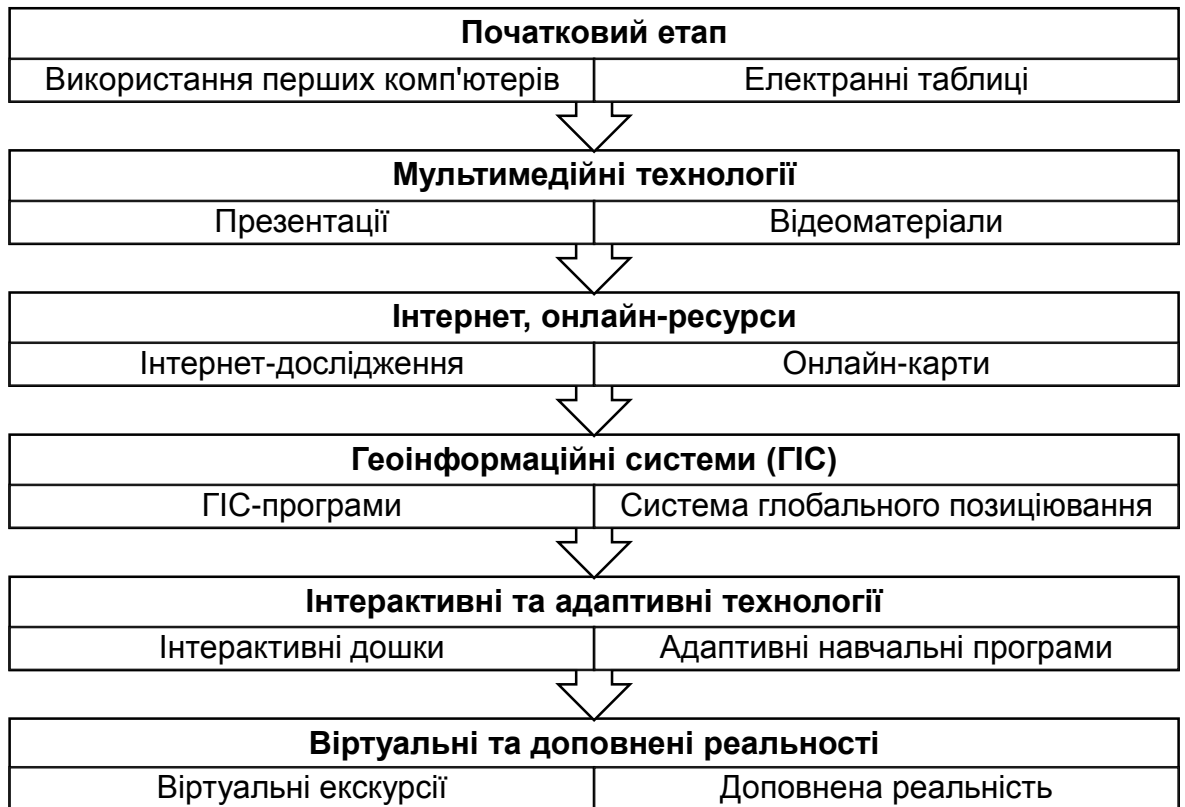
Перші комп'ютери почали використовуватися у географічній освіті у другій половині ХХ століття. Вони дозволяли автоматизувати обчислення та моделювання географічних процесів, що значно спрощувало навчальний процес. Використання комп'ютерів сприяло розвитку нових методів навчання, таких як комп'ютерне моделювання та аналіз географічних даних. Як зазначає І. Ментинська, «передусім з'явилися найпростіші пристрої для механізації обчислень і

логічних дій, згодом – аналогові й цифрові, але механічні обчислювальні пристрої». І лише в середині ХХ століття було створено перші електронно-обчислювальні машини – ЕОМ. На їхній базі почала бурхливо розвиватися інформатика, яка й підготувала появу інформаційних технологій (Ментинська, 2023, с. 181).

З розвитком комп'ютерних технологій з'явилося спеціалізоване програмне забезпечення для географічної освіти. Одним з перших таких програмних продуктів були електронні атласи та географічні інформаційні системи (ГІС). Вони дозволяли учням та студентам працювати з великими обсягами географічних даних, створювати карти та аналізувати просторові взаємозв'язки.

ІКТ пройшли тривалий етап розвитку перше ніж інтегруватися в освіту та набули нових переваг із запровадженням дистанційного навчання, серед яких варто виділити наступне: учні можуть навчатися у зручний для них час у своєму темпі; економія часу і витрат на навчання; безконтактність, що в умовах пандемії є досить актуальним; безмежний доступ до різноманітної інформації. (Король, Корнус, Данильченко, 2021, с.16).

Ми дослідили як ІКТ змінювались та корегувались з часом. Результати аналізу літературних джерел та власні дослідження дозволили виділити етапи модифікації ІКТ (рис. 1).

Мал. 1. Історичне використання ІКТ на уроках географії

Як бачимо, відбувалося поступове впровадження ІКТ у навчальний процес на уроках географії.

У ХХІ столітті інтерактивні технології та мультимедіа стали невід'ємною частиною географічної освіти. Використання інтерактивних карт, віртуальних екскурсій та мультимедійних презентацій робить навчання географії більш захоплюючим та ефективним, сприяючи кращому формуванню предметних компетентностей. Крім того, Інтернет відкрив нові можливості для географічної освіти, надаючи доступ до електронних бібліотек, наукових журналів та освітніх платформ у будь-який час, що значно підвищило якість навчання.

Сучасні технології, такі як доповнена реальність (AR) та віртуальна реальність (VR), дозволяють створювати віртуальні моделі географічних об'єктів і процесів, перетворюючи урок географії на більш наочний та інтерактивний. Використання таких

технологій сприяє розвитку просторового мислення та навичок аналізу даних.

Застосування ІКТ в освітньому процесі сприяє підвищенню його ефективності, дозволяє урізноманітнити та комбінувати засоби впливу на учасників освітнього процесу, поліпшити якість засвоєних знань здобувачів, активізує їх пізнавальну діяльність, розвиває мислення, творчі здібності, формує активну життєву позицію у сучасному інформаційному суспільстві. (Браславська, Рожі, 2023, с.171).

Еволюція ІКТ у географічній освіті від перших комп'ютерів до сучасних технологій демонструє значний прогрес у методах викладання та навчання. Сучасні ІКТ дозволяють створювати інтерактивні та динамічні навчальні матеріали, що сприяє кращому розумінню природних та суспільних процесів та явищ. Подальший розвиток технологій відкриває нові можливості для вдосконалення освітнього процесу, роблячи його більш доступним та ефективним.

1. Браславська, О., Рожі, І. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутнього вчителя географії. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Теорія та методика навчання природничих наук. 2023. Випуск 4. С. 165-174.
2. Король, О. М., Корнус, О. Г., Корнус, А. О., Данильченко, О. С. Використання інформаційно-комунікативних технологій на уроках географії в умовах дистанційного навчання. Актуальні питання природничо-математичної освіти: збірник наукових праць. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2021. Випуск 1 (17). С. 177–188.
3. Ментинська, І. Етапи становлення комп'ютерної термінології на тлі розвитку інформаційних технологій в Україні. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2023. Випуск 17. С. 181–190.

Росоха К.,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми 014.07 «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В.Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент Шуканова А. А.)*

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГІВ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

Глобалізація суттєво впливає на економічні процеси, зокрема через формування глобальних ланцюгів доданої вартості (ГЛДВ). Ці ланцюги об'єднують виробників, постачальників та споживачів з різних країн, дозволяючи оптимізувати виробничі процеси, знижувати витрати та підвищувати конкурентоспроможність. Однак глобалізація також приносить виклики, такі як залежність від міжнародних постачань, ризики економічної нестабільності та необхідність швидкої адаптації до змін. Дослідження впливу глобалізації на ГЛДВ є важливим для розуміння сучасних економічних процесів та розробки ефективних стратегій розвитку національних економік.

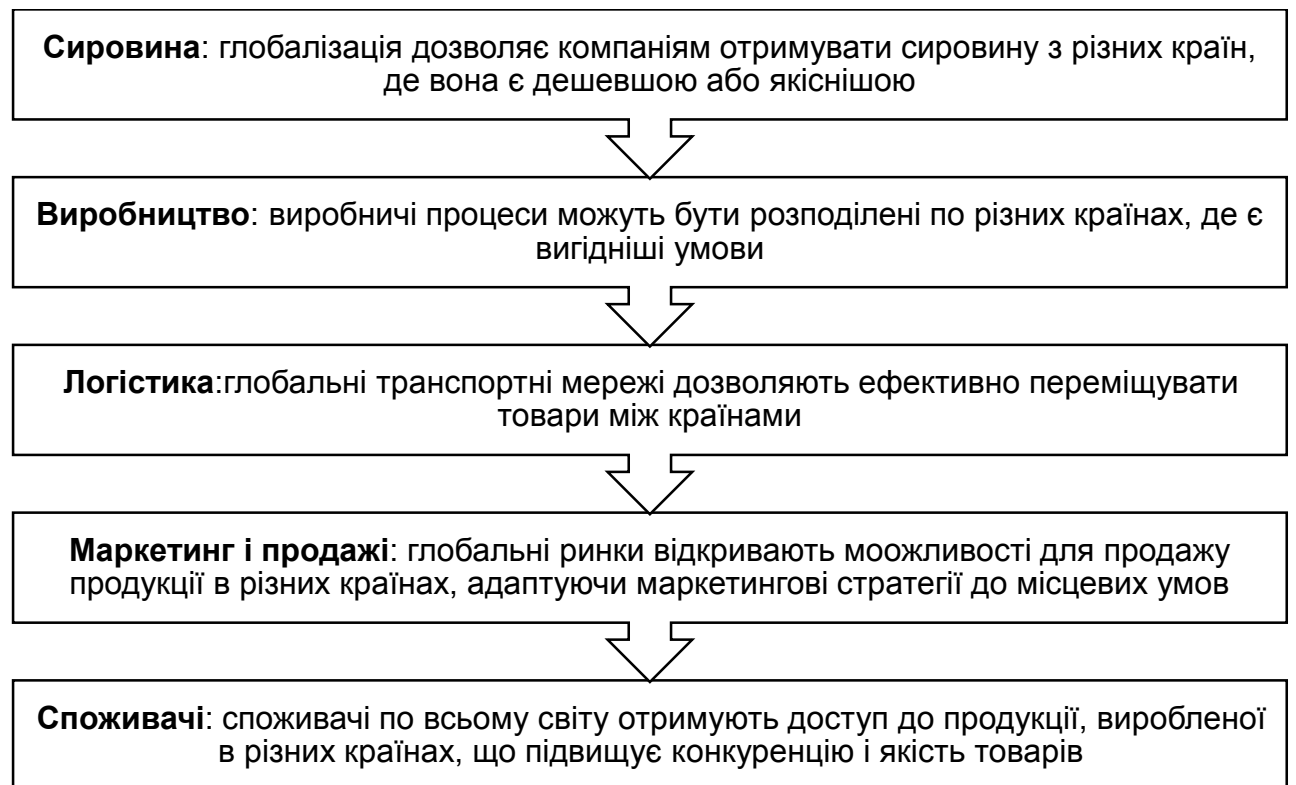
Глобалізація, як зазначають Д. Ткач та Г. Білокур, це процес інтеграції різних частин світу, що сприяє міжнародній торгівлі та глобальному розподілу товарів і послуг, зменшуючи торговельні бар'єри. Вона прискорює аутсорсинг, дозволяючи транснаціональним корпораціям залучати малі та середні підприємства для ефективності витрат. Однак глобалізація створює проблеми щодо відповідальності за порушення прав людини та приватизацію основних послуг. Вона також сприяє розвитку корпоративної соціальної відповідальності, спонукаючи компанії використовувати кодекси поведінки та реагувати на тиск

споживачів щодо їх соціального та екологічного впливу. Загалом, глобалізація є складним і багатограним процесом, що охоплює економічні, соціальні, культурні та політичні аспекти, впливаючи на всі сфери життя, включаючи навколишнє середовище. (Ткач, Білокур, 2022, с. 34).

І. Нартова та Є. Коломієць визначають глобалізацію як об'єктивний процес, що формує нові підходи до світового розвитку та відкриває перспективи для співробітництва. Вона сприяє вільній торгівлі та руху капіталів, але також ставить перед країнами виклики адаптації до динамічних змін (Нартова, Коломієць, 2011, с. 23).

На думку А. Максименко, процес глобалізації сприяв розширенню можливостей виробників і споживачів. Так, виробники продукції, як і послуг, змогли знизити витрати на виробничий процес шляхом перенесення окремих ланок виробництва у країни з дешевшими ресурсами й робочою силою. Водночас споживачі отримали можливості доступу до різних ринків, видів продукції (Максименко, 2019 с.14).

Глобалізація значно впливає на формування глобальних ланцюгів доданої вартості (ЛДВ), змінюючи структуру та динаміку міжнародної торгівлі та виробництва. Малюнок 1 показує, як глобалізація впливає на кожен етап ЛДВ, від сировини до кінцевого споживача.

Мал. 1.6 Вплив глобалізації на формування ЛДВ

Отже, глобалізація відіграє ключову роль у формуванні ГЛДВ, сприяючи інтеграції національних економік у світову економіку. Цей процес має кілька ключових аспектів, які варто розглянути.

По-перше, глобалізація забезпечує доступ до передових технологій. Це дозволяє країнам і компаніям використовувати новітні досягнення науки і техніки, що сприяє підвищенню продуктивності та якості продукції. Наприклад, впровадження автоматизації та цифрових технологій у виробничі процеси значно знижує витрати та підвищує ефективність.

По-друге, глобалізація сприяє спеціалізації та підвищенню ефективності. Країни можуть зосередитися на виробництві тих товарів і послуг, у яких вони мають конкурентні переваги. Це

дозволяє знижувати витрати виробництва та підвищувати якість продукції, що в свою чергу сприяє зростанню економіки.

По-третє, інтеграція в ГЛДВ сприяє економічному зростанню. Участь у глобальних ланцюгах доданої вартості дозволяє країнам отримувати доступ до нових ринків, що сприяє збільшенню обсягів виробництва та експорту. Це, в свою чергу, створює нові робочі місця та підвищує рівень життя населення.

Нарешті, участь у ГЛДВ підвищує конкурентоспроможність національних економік на світовому ринку. Країни, які активно інтегруються в глобальні ланцюги доданої вартості, мають можливість швидше адаптуватися до змін на світовому ринку, впроваджувати інновації та підвищувати свою конкурентоспроможність.

Таким чином, глобалізація суттєво впливає на формування ГЛДВ, стимулюючи економічне зростання, інноваційні процеси та підвищення якості життя населення.

1. Максименко А. О. Методологічні підходи до дослідження глобальних ланцюгів вартості / А. О. Максименк. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. Вип. 4. С. 14-18.
2. Нартова І. В., Коломієць Є. О. Глобалізація та її вплив на розвиток світового виробництва / І. В. Нартова, Є. О. Коломієць. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія : Економічні науки. 2011. № 3. С. 20-24.
3. Ткач Д., Білокур Г. Вплив глобалізації на розвиток міжнародних соціально-економічних процесів. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. - Т. 4, № 68. - С. 28-35. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-68-28-35>.

Сабаніна А.,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми 014.07 «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
асистент Копилець Є. В.)*

КРАЄЗНАВСТВО В ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ: ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Загальноновизнано, що краєзнавство допомагає глибше розуміти історію, культуру та традиції рідного краю, що сприяє вихованню свідомих громадян. В умовах глобалізації та інформаційної війни краєзнавство стає засобом протидії дезінформації та збереження національної пам'яті. Це робить його надзвичайно актуальним для сучасної освітньої системи України.

Краєзнавство відіграє ключову роль у формуванні національної ідентичності та патріотизму, адже сприяє усвідомленню свого походження, розвиває почуття гордості за рідний край і відповідальності за його майбутнє, а також сприяє всебічному розвитку особистості та зміцненню національної самосвідомості.

Освітній процес повинен не лише надавати професійні знання та навички, але й виховувати у молоді почуття відповідальності за свою країну, гордості за її історію та культуру, формуючи їх як громадян та патріотів. Розглядаючи національну освіту як загальносуспільну та загальнодержавну справу, ми нерозривно пов'язуємо її з краєзнавством. Краєзнавство допомагає учням глибше розуміти своє коріння, усвідомлювати свою ідентичність та переживати патріотичні почуття. Воно сприяє формуванню національної самосвідомості та вихованню свідомих громадян, які готові активно брати участь у житті суспільства, сприяти його

розвитку. Структуровану інформацію про роль краєзнавства в освіті відображено на рис. 1.

Рисунок 1. Структурована інформація про роль краєзнавства в освіті

У низці праць фахівців із методики навчання географії, педагогів-практиків акцентовано на значущості для національно-патріотичного виховання краєзнавчого підходу у шкільній географічній освіті (П. О. Масляк, Т. Г. Назаренко, Ю. А. Олішевська, Л. Б. Паламарчук, С. Я. Романенко, Л. Г. Шилова, В. С. Яценко та ін.). Зокрема, Ю. А. Олішевська відзначає, що нині шкільне географічне краєзнавство є ключовим елементом національного краєзнавства. Воно сприяє популяризації природного та культурного розмаїття регіонів і вихованню національно свідомих громадян. Провідним принципом із-поміж тих, на яких базується шкільне географічне краєзнавство, є принцип патріотичної спрямованості (Олішевська, 2020, с.11-12).

Т. Г. Назаренко наголошує, що фундаментальні географічні поняття «простір», «територія», «регіон», «країна», «нація»,

«природа», «етнос» несуть у собі українознавчу змістову складову. Для всіх цих понять доповнюючими є їхні регіональні аналоги. На думку дослідниці, географічне українознавство складає одну з базисних галузей системи географічних наук (Назаренко, 2015, с. 193-194).

Л. Б. Паламарчук та С. Я. Романенко констатують: географія є унікальним шкільним предметом, що комплексно формує територіальний образ Батьківщини. Кожна навчальна тема, кожен урок географії спроможні сприяти переконаності: немає у світі кращого місця, ніж рідний дім. Зокрема, на уроках географії України у 8 та 9 класах у процесі вивчення природи та господарства України у школярів формується почуття приналежності до великого українського народу, гордості та любові до рідних культури і традицій. Краєзнавчий підхід до навчання географії оптимізує патріотичне виховання, оскільки наближає викладене у підручнику до реального середовища життя учнів (Паламарчук, Романенко, 2015, с. 37-38).

На думку В. С. Яценка, під час вивчення курсу «Україна у світі: природа, населення» варто приділяти особливу увагу розвитку відповідальності, обов'язку щодо свого народу, постановці учнями особистісної проблеми перед власною совістю у питаннях вибору моральної поведінки щодо своєї Батьківщини. Формування патріотизму у процесі засвоєння предметного курсу «Україна і світове господарство» він трактує як процес самовираження та активного взаємозв'язку пізнавального, чуттєвого, логічного в розумовій діяльності. Успіх цього процесу залежить від низки чинників: інтелектуального багатства предмету, зокрема, географії; змісту навчальних програм з географії; організації розумової праці на уроках і в позаурочний час; духовного

багатства вчителя, його ерудиції, культури, прагнення і вміння пов'язувати будь-який навчальний матеріал із завданнями національно-патріотичного виховання (Яценко, 2023, с. 537).

У дослідженні Є. В. Копильця привертається увага до продуктивності виховання патріотизму шляхом опанування підлітками суб'єктних цінностей природи, зокрема, історико-культурної та громадянсько-патріотичної цінності; на підставі цього він рекомендує долучати учнівську молодь до дослідницької краєзнавчої роботи на природничому матеріалі (Копилець, 2022, с. 75).

З огляду на вищезазначене, вельми важливими для підвищення якості географічної освіти є: здійснення комплексного аналізу стану організації краєзнавчо-дослідницької діяльності учнів 8-9 класів під час вивчення географії України та визначення його проблемних аспектів; розроблення та експериментальна перевірка сучасних методичних підходів до організації краєзнавчо-дослідницької діяльності у процесі навчання географії України; створення відповідних методичних рекомендацій для вчителів географії.

1. Копилець Є. В. Виховання патріотизму шляхом організації дослідницької історико-краєзнавчої роботи у гуртках природничого спрямування. *Географія та екологія: наука і освіта: зб. матеріалів ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнар. участю), м. Умань, 9–10 червня 2022 р.* / [відпов. ред. О. В. Браславська]. Умань : Візаві, 2022. С. 75–79.
2. Назаренко Т. Шкільна географія як засіб формування національно-патріотичної свідомості учнів. *Витоки педагогічної майстерності*. 2015. Вип. 16. С. 189-196.
3. Олішевська Ю. А. Шкільне географічне краєзнавство: навчальний посібник. Київ : «ФО-П Кравченко», 175 с.

4. Паламарчук Л. Б, Романенко С. Я. Виховання патріотизму на уроках географії. *Географія та економіка в рідній школі*. 2015. № 6. С. 34-39.
5. Яценко В. С. Потенціал національно-патріотичного виховання в предметних курсах географії. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: зб. тез методол. семінару (м. Київ, 6 квітня 2023 р.)*. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. С. 536-538.

Табуранський А.,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми
014.07 «Середня освіта (Географія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доктор педагогічних наук,
професор Вішнікіна Л. П.)*

РОЛЬ СУГЕСТИВНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

Сучасна географічна освіта вимагає постійного вдосконалення методів навчання для забезпечення формування здатності учнів до дослідницької діяльності, отриманню й переробки інформації та застосуванні її з метою вирішення життєво важливих завдань і проблем. Одним із перспективних освітніх напрямів є сугестивне навчання, яке базується на використанні психолого-педагогічних прийомів, що впливають на підсвідомість учнів, сприяючи більш ефективній організації навчально-пізнавальної діяльності учнів засвоєнню матеріалу.

Сугестопедія передбачає прискорений гармонійний розвиток особистості та розкриття її різнобічних резервних можливостей – пам'яті, інтелектуальної активності, творчих здібностей тощо.

Сугестологію було покладено в основу сугестопедичного напрямку в навчанні. Інформація зовні може проникати у внутрішній світ особи, за словами болгарського вченого і педагога Г. Лозанова, по двох каналах – свідомому і неусвідомлюваному. Сферу неусвідомлюваного можна розглядати як джерело «резервних можливостей психіки» (Цвид-Гром, Рейда, Івлєва, 2019, с. 53).

Технологія сугестивного навчання географії – один із видів групи технологій активізації й інтенсифікації навчально-пізнавальної діяльності учнів з географії. Ця технологія відзначається тим, що в її основі лежить принцип залучення в навчальний процес емоційно-почуттєвої сфери учнів. Алгоритм застосування сугестопедії на уроках обґрунтовано доктором педагогічних наук, професором С.°С.°Пальчевським, який в минулому був учителем географії.

За суть технології править спрямування вчителем психофізіологічних процесів учнів на релаксацію як основу для навіювання думок і підтримки автотренінгу. При застосуванні цієї технології на уроці географії має бути створено особливу психологічно-інформаційну атмосферу, яка сприяє виникненню приємних асоціацій учнів. За таких умов учитель використовує принагідну поезію, музику, живопис і запахи, а також адекватні графічно-знакові структурно-логічні моделі. Ці засоби сприяють ефективному впливу на формування позитивних емоцій і почуттів учнів з метою активізації їхньої навчально-пізнавальної діяльності без примусу.

Застосування сугестивної технології передбачає попереднє ґрунтовне вивчення психодидактичних засад процесу навчання географії й вікових і індивідуальних особливостей учнів (Викладання дидактики географії, 2016, с. 230).

Крім зазначеного вище, на сугестивних уроках географії доречно використовувати ігрові форми навчання, в першу чергу рухливі ігри, що сприяють психологічному розвантаженню учнів. Інтерактивні завдання та робота учнів у малих групах надають можливість залучити їх до активної взаємодії та створити атмосферу невимушеності, творчої активності і взаємодовіри між вчителем й учнем.

Ще одним напрямом сугестії є використання розповідей та історій, що пов'язані із темою уроку як учителем, так і учнями. Обговорення вражень і емоцій від уроку сприяє емоційному залученню учнів до рефлексії та виявленню зворотного зв'язку з учителем.

На уроках географії сугестивне навчання відіграє важливу роль, оскільки дозволяє створити сприятливу атмосферу для навчання, підвищити мотивацію учнів та активізувати їхню пізнавальну діяльність. Використання сугестивних засобів, таких як музика, кольори, релаксаційні техніки та візуалізація, допомагає учням краще запам'ятовувати інформацію, розвивати просторове мислення.

Таким чином, роль сугестії на уроках географії є надзвичайно важливою щодо підвищення ефективності освітнього процесу, розвитку критичного мислення й формування географічних компетентностей учнів. Вивчення та впровадження сугестивних методик майбутніми вчителями географії дозволяє підвищити ефективність навчання географії, зробити його більш цікавим і результативним для учнів (мал. 1).

Мал. 1. Прийоми сугестивного навчання на уроках географії

Дослідження показують, що інтеграція сугестивних методик в освітній процес у середній та вищій школі сприяє покращенню навчальних результатів та формуванню стійкого інтересу здобувачів до географії. З одного боку, це позитивно впливає на професійний розвиток майбутніх вчителів географії, оскільки вони отримують можливість опанувати інноваційні підходи до викладання та підвищити свою педагогічну майстерність. З іншого,

упровадження сугестії дозволяє створити сприятливі умови для навчання, підвищити мотивацію та активізувати пізнавальну діяльність учнів, що є важливим для їхнього подальшого професійного розвитку.

1. Вішнікіна Л.П., Діброва І.О., Самойленко В.М., Топузов О.М. Викладання дидактики географії: Навчальний посібник. К.: ДП “Прінт Сервіс”, 2016. 240 с.
2. Цвид-Гром О.П., Рейда О.А., Івлева К.С. Сугестопедія в рамках гуманізації освітнього процесу у вищій школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць*. 2019. Вип. 64. Т.2. С.52-55.

Табуранський С.,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми 014.07 «Середня освіта (Географія)»

ПНПУ імені В.Г. Короленка

(науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Вішнікіна Л. П.)

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ-ДОСЛІДЖЕНЬ

Організація та проведення уроків-досліджень є важливим аспектом сучасної освітньої практики, спрямованої на розвиток критичного мислення, творчих здібностей та дослідницьких навичок учнів. Уроки-дослідження дозволяють учням активно залучатися до навчального процесу, формувати власні гіпотези, проводити експерименти та аналізувати отримані результати.

Дослідження – це, перш за все, прояв зацікавленості учня у певних процесах та явищах. Учні роблять власні маленькі відкриття, але лише після того, як у них народжуються питання і

відповіді на них. Завдання педагогів виступати в ролі помічників, направляти їх пошук в потрібне русло, сумніватися або переконуватися разом з учнями. Дослідницький процес – це «результат роботи самосвідомості особистості, боротьби різних потреб і прийняття рішення задовольнити ту з них, яка, на думку суб'єкта, в даній конкретній ситуації має найбільшу об'єктивну і суб'єктивну цінність» (Качайло, Лета, 2022, с. 25).

Урок-дослідження – один з видів нетрадиційного уроку географії, який ґрунтується на керованій учителем дослідницько-пошуковій діяльності учнів і проводиться як в класі, так і за його межами (в бібліотеці чи музеї, щодо реальних географічних об'єктів вивчення та ін.). Форми-підвиди цього уроку зазвичай представлено: уроком з науково-аналітичним пошуком географічної інформації; уроком з експериментально-лабораторним географічним дослідженням; уроком з польовим географічним дослідженням тощо (Викладання дидактики географії, 2016, с. 178).

Впровадження дослідницьких методів у навчальний процес сприяє підвищенню мотивації учнів, розвитку їхньої самостійності та відповідальності за власне навчання. Це особливо актуально в контексті Нової української школи, яка ставить за мету виховання компетентної та всебічно розвиненої особистості.

Методика проведення уроків досліджень включає кілька ключових етапів: визначення проблеми, формулювання гіпотез, планування та проведення експериментів, аналіз отриманих даних та формулювання висновків. Використання інтерактивних технологій, таких як інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), значно підвищує ефективність уроків досліджень, дозволяючи

учням працювати з великими обсягами інформації та проводити складні аналізи.

Педагогічні спостереження показують, що учні, які беруть участь в уроках-дослідженнях, демонструють вищі навчальні досягнення, краще розуміють навчальний географічний матеріал та виявляють більшу зацікавленість у навчанні.

Вивчаючи географію у класі, можна використовувати наступні форми дослідницької роботи:

1. Робота з навчальними картами – фізичною, політичною, адміністративною, ландшафтною та ін.

2. Робота з контурними картами: визначення географічних координат точок, вимірювання відстаней у градусах та кілометрах, позначення на карти географічних об'єктів (форми рельєфу, водні об'єкти, транспортні шляхи, держави та їх столиці) тощо.

3. Робота з планом місцевості, топографічною картою, схемами та іншими видами зображень.

4. Робота з літературними джерелами інформації: підручниками, журналами, газетами, енциклопедіями.

5. Робота з статистичною інформацією, графіками, діаграмами (показники розвитку господарства, населення). Аналіз цифрових даних щодо галузей господарства країни чи населення дають можливість відслідкувати тенденції розвитку суспільно-географічних процесів, порівнювати, зіставляти і робити висновки про ці процеси (Качайло, Лета, 2022, с. 25).

Географічні дослідження в навчанні мають численні переваги, які сприяють всебічному розвитку учнів. По-перше, вони підвищують мотивацію до навчання, роблячи його більш цікавим та захоплюючим. Практичні дослідження дозволяють учням застосовувати теоретичні знання на практиці, що сприяє кращому

розумінню та запам'ятовуванню матеріалу. По-друге, географічні дослідження розвивають критичне мислення та навички самостійної роботи. Учні вчаться аналізувати дані, робити висновки та формулювати гіпотези, що сприяє розвитку їхньої відповідальності та організованості. Робота в групах під час досліджень також сприяє розвитку комунікативних навичок та вміння працювати в команді. По-третє, дослідження формують екологічну свідомість учнів. Вивчення природних явищ та екосистем допомагає усвідомити важливість збереження навколишнього середовища. Крім того, географічні дослідження дозволяють враховувати індивідуальні інтереси та здібності учнів, що сприяє їхньому особистісному розвитку.

Нарешті, географічні дослідження забезпечують інтеграцію знань з різних предметів, таких як біологія, хімія, фізика, що сприяє міждисциплінарному підходу до навчання. Таким чином, географічні дослідження є важливим елементом сучасної освіти, оскільки сприяють всебічному розвитку учнів та підготовці їх до майбутнього життя.

Організація та проведення уроків-досліджень є ефективним засобом підвищення якості освіти та формуванню географічної компетентності учнів.

1. Вішнікіна Л.П., Діброва І.О., Самойленко В.М., Топузов О.М. Викладання дидактики географії: Навчальний посібник. К.: ДП "Прінт Сервіс", 2016. 240 с.
2. Качайло М. М., Лета В. В., Карабінюк М. М., Мельничук В. П. Дослідження на уроках географії як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 49 (2). 2022. С. 23–26. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/49.2.5>

Усенко О.,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми 014.07 «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доктор педагогічних наук,
професор Вішнікіна Л. П.)

ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА ХХ СТОЛІТТЯ: ВИКЛИКИ ТА ДОСЯГНЕННЯ

Географічна освіта у ХХ столітті зазнала значних змін та розвитку, відображаючи глобальні соціально-економічні та політичні процеси. Змінюючись від застосування традиційних методів навчання до впровадження новітніх технологій, географічна освіта стала важливим інструментом у формуванні екологічної свідомості та розуміння глобальних процесів. У цьому контексті важливо дослідити виклики, з якими стикалася географічна освіта, та досягнення, які були здобуті протягом цього періоду.

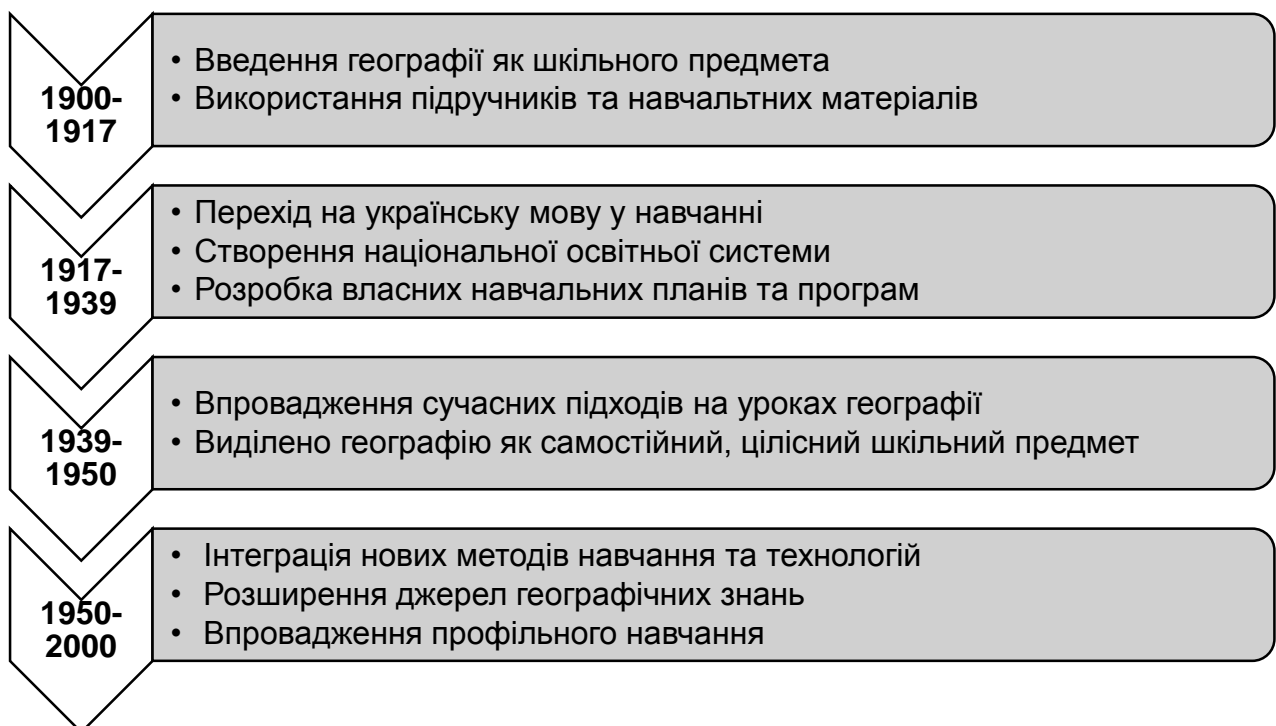
Актуальність дослідження розвитку географічної освіти у ХХ столітті обумовлена необхідністю розуміння історичних передумов та еволюції освітніх підходів, що впливають на сучасну систему освіти. Аналіз викликів та досягнень цього періоду дозволяє виявити ключові фактори, які сприяли розвитку географічної науки та освіти, а також визначити напрями для подальшого вдосконалення освітніх програм. Це дослідження є важливим для формування ефективних освітніх стратегій, які відповідають сучасним вимогам та викликам глобалізованого світу.

Як зазначає Я. Олійник, географія пережила часи розквіту та занепаду, її історія пов'язана з великою кількістю вчених.

Інтенсивний розвиток в Україні припадає на кінець ХІХ початок ХХ століть, що ознаменувався створенням географічних кафедр у різних куточках країни, а зокрема у Києві, Харкові та Одесі. Політичні потрясіння, які сталися у 1917 році – Жовтневий переворот і утворення Української Народної Республіки, суттєво вплинули на розвиток географічної науки (Олійник, Нич, 2013, с. 5).

На думку дослідників розвиток географічної освіти у ХХ столітті мав вирішальне значення для розуміння еволюції методів дослідження. Крім того, стан географії як комплексної науки був досить складним. З одного боку, географічні знання були важливими для суспільства, але з іншого боку, професія географа не була потрібною (Денисик, Лаврик, Цимбалюк, 2022, с. 20).

Утім, варто відзначити значні зрушення в географічній освіті, що відбувалися у цей період. Аналізуючи велику кількість літературних джерел, ми розробили схему розвитку географічної освіти у ХХ столітті рисунок 1.

Мал. 1. Розвиток географічної освіти у XX столітті

Варто зазначити, що географія у XX ст. була введена як обов'язковий предмет в школі з акцентом на використання карт та атласів на уроках. У міжвоєнні періоди, та в цілому після війни географічна навчальна програма була реформована, було запроваджено нові методи навчання.

Зі створенням національної системи освіти після отримання Україною незалежності, географія стала частиною навчальної програми, яка викладалась українською мовою, що допомагало розвивати національну приналежність.

Незважаючи на значні успіхи, сфера географічної освіти має проблеми з фінансуванням та відсутністю інтересу до професії географа серед зростаючого покоління. Проте спроби відомих педагогів та науковців сприяли збереженню важливості географії у вітчизняній освітній системі.

Розвиток географічної освіти у XX столітті був визначений численними викликами та досягненнями, які суттєво вплинули на формування сучасної освітньої системи. Протягом цього періоду відбувся перехід від традиційних методів навчання до інтеграції новітніх технологій, що дозволило зробити навчальний процес більш інтерактивним та ефективним.

Важливим досягненням стало формування екологічної свідомості серед учнів, що сприяло розумінню глобальних екологічних проблем та необхідності їх вирішення. Виклики, з якими стикалася географічна освіта, включали адаптацію до швидких змін у суспільстві та технологіях, а також необхідність забезпечення доступу до якісної освіти для всіх верств населення.

Аналіз розвитку географічної освіти у XX столітті дозволяє виявити ключові фактори успіху та визначити напрями для

подальшого вдосконалення освітніх програм. Це дослідження є важливим для формування ефективних освітніх стратегій, які відповідають сучасним вимогам та викликам глобалізованого світу, сприяючи підготовці нових поколінь до активної участі у вирішенні геоекологічних проблем та розвитку економіки України.

1. Денисик, Г., Лаврик, О., Цимбалюк, В. Теорія та методика навчання географії. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: *Теорія та методика навчання природничих наук*, № 2, 2022.
2. Олійник, Я., Нич, Т. Розвиток географічної науки в Україні в першій половині ХХ століття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Географія*, 1 (61), 5-7.

Кочерга Ігор,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми 014.03 «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат історичних наук,
доцент Шаповал Л.І)

Становище традиційного сільськогосподарського транспорту в Україні під час сталінської індустріалізації

Після кінця епохи нової економічної політики, розвиток транспорту становище в Україні почало різко змінюватися та зазнавати певного розвитку, який було передбачено новими більшовицькими планами та п'ятирічками. Але більшість планів лишалися лише на паперах більшовицької пропаганди. В життя українських селян, які були примусово загнані в колгоспи під час колективізації почали втручатися нові види транспорту, але далеко не кожний колгосп зазнавав індустріального розвитку. Більшість жителів сільської місцевості досі мали змогу користуватися лише традиційними старими видами транспорту, задля власних потреб або ж для роботи, як у колгоспах, так і вдома. Звісно що ця епоха є дуже цікавою та унікальною, адже фактично декілька століть, селяни перебували в одному періоді розвитку транспорту.

У 1920-1930-х роках в українських селах переважали традиційні види транспорту, оскільки доступ до сучасної техніки був обмеженим. Основними засобами пересування та перевезення були: кінні підводи (або "гужовий транспорт") були основним видом транспорту для перевезення вантажів і людей. Підводи використовували як для сільськогосподарських потреб, так і для поїздок до міста чи на ярмарок. Віз міг мати різну форму

та розмір, залежно від місцевих традицій. Типова українська підвода складалася з дерев'яної основи на колесах, яка могла витримувати великі навантаження. На свята і важливі події вози прикрашали стрічками і квітами, що також було частиною української культури. У зимовий період основним видом транспорту були сани, які українці використовували для пересування засніженими дорогами. Сани були особливо популярними в північних і центральних регіонах України, де зими тривалі та холодні. Цей вид транспорту був зручним для перевезення як вантажів, так і людей. У багатьох народних піснях і обрядах сани займають особливе місце, що підкреслює їх культурне значення (Гринько, 2018, с.11).

У багатьох селах України воли також були популярним видом тяглової сили. Воліві вози використовували для перевезення важких вантажів, таких як зерно, дрова або каміння. Воли мали перевагу в тих господарствах, де утримувати коней було складніше. Такі вози були міцними, їх могли використовувати на пересіченій місцевості. Повільний, але витривалий воловий транспорт символізував господарську стійкість українського селянства.

На територіях, багатих на річки та озера (наприклад, у басейнах Дніпра, Дністра, Бугу), для транспорту та рибальства використовували човни. Найвідомішими були "дуби" – видовбані човни, виготовлені з цільного стовбура дерева. Вони були маневреними та стійкими на воді, підходили для рибальства, полювання та перевезення вантажів. Пізніше дуби замінили більші човни з дощок, але традиція виготовлення човнів з дерева залишалася живою протягом століть.

У 1920-х роках в Україні проводили політику колективізації, яка призвело до об'єднання індивідуальних селянських господарств у колгоспи. Це кардинально змінило систему сільськогосподарського транспорту. З початком колективізації велика частина особистого транспорту, зокрема коні та вози, була реквізована та передана в колгоспи. Це значно обмежило селян у використанні власного транспорту, який тепер використовувався для колективних потреб. У колгоспах почали формувати так звані транспортні бригади, які централізовано забезпечували перевезення врожаю, постачання добрив та інших сільськогосподарських матеріалів. Однак через нестачу техніки та низький рівень механізації, селянські підводи залишалися основним засобом транспорту навіть у колективних господарствах (Ковальчук, 2019, с.8).

З 1930-х років радянський уряд намагався механізувати сільське господарство та забезпечити колгоспи тракторами та іншою технікою. Для цього створювалися машинно-тракторні станції (МТС), які надавали тракторами та технікою в користування колгоспам. Проте техніки все одно не вистачало, а трактори часто потребували ремонту, тому селяни продовжували покладатися на тяглову силу тварин і ручний транспорт. Саме цим фактом і є цікавий період так званої індустріалізації, адже по факту, більшість гучних цілей розвитку техніки повністю реалізованими не були.

Важливим фактором також було те, що після 1920-х років та колективізації, фактично все особисте транспортне майно звичайних селян було конфісковано та передано на потреби колгоспів або ж інших установ. Замість індивідуального користування, транспортні засоби тепер використовувалися для колективних завдань, таких як перевезення врожаю, доставка

добрив та інших ресурсів до полів. Колгоспи створювали транспортні бригади, які централізовано управляли всіма транспортними засобами і організовували перевезення. Це означало, що для особистих потреб селян транспортні ресурси стали менш доступними. Селяни могли використовувати транспорт лише за дозволом колгоспного управління або для виконання трудових завдань.

Коні залишалися основною тяговою силою в сільському господарстві, оскільки вони були відносно універсальними: їх можна було використовувати як для транспортування вантажів, так і для роботи на полях. Через нестачу техніки колгоспи часто організовували бригади, які використовували традиційний транспорт для транспортування врожаю з полів до складів або млинів. Також на конях доставляли продукти та ресурси до сусідніх сіл і міст. Воли використовувалися для важких робіт, таких як оранка важких ґрунтів і перевезення великих вантажів. Воловий транспорт був дешевшим у використанні, але менш маневреним і повільнішим, ніж кінний. Через це волів зазвичай використовували у бідніших господарствах, де утримання коней було менш доступним.

Під час колективізації традиційні ручні вози та візки також були важливим засобом транспорту, особливо в умовах нестачі тягової сили. Члени колгоспу, зокрема жінки та діти, використовували їх для коротких перевезень. Жінки та підлітки часто перевозили невеликі обсяги врожаю або інші матеріали, особливо під час польових робіт та збирання урожаю (Ковальчук, 2019, с.10). Взимку колгоспи активно використовували сани для перевезень. Сани були зручними для перевезення великих обсягів вантажів, таких як зерно, дрова чи будівельні матеріали. Зимові

перевезення на санях мали свої переваги, адже зменшували залежність від якості доріг, які в холодну пору часто ставали непридатними для інших видів транспорту.

У 1930-х роках транспортний побут українських селян зазнав значних змін під впливом колективізації. Традиційний транспорт – підводи, воли, сани – залишався основним засобом пересування та перевезення, хоча його використання тепер контролювали колгоспи. Механізація сільського господарства була на ранньому етапі, і селяни продовжували покладатися на традиційні засоби транспорту, особливо в умовах дефіциту сучасної техніки. Це перетворення мало серйозні соціально-економічні наслідки, позбавляючи селян власного транспорту і перетворюючи його на спільне майно колективного господарства.

На протязі всього тотального розвитку нових видів транспорту, більшість регіонів так і не мали змоги повністю і остаточно відійти від використання традиційного транспорту, який використовувався селянами на теренах наших земель на протязі століть. Радянський союз продовжував перебувати в стані відсталості на фоні передових держав та в основі українського транспорту досі мав техніку оснащену паровими двигунами та тваринною силою. Навіть певні види автомобілів продовжували вироблятися з використанням парової тяги. Основні тяжкі навантаження припадали на залізничний транспорт, який був тісно пов'язаний з традиційним. Адже більшість вантажних перевезень з колгоспів до залізниці, відбувалися на підводах та транспорті оснащеному тваринною тяговою силою.

Також, в 1930-х роках річковий транспорт залишався важливим елементом транспортної системи в Україні. У цей період річки, особливо Дніпро, Дністер, Південний Буг, були важливими

транспортними артеріями, оскільки забезпечували перевезення вантажів і людей між віддаленими регіонами та великими містами. Традиційні річкові судна й методи транспортування продовжували використовуватися, хоча в умовах колективізації та індустріалізації радянський уряд поступово вводив нові технології та механізацію.

Українці продовжували використовувати традиційні види човнів, які історично розвивалися та адаптувалися до місцевих умов: Дуби (дубовики) – видовбані з цільного стовбура дерева човни, які залишалися популярними в селах, особливо в регіонах із великими річками та озерами. Вони використовувалися для рибальства, перевезення невеликих вантажів та подорожей між селами. Барки – великі дерев'яні судна, які могли транспортувати важкі вантажі, зокрема зерно, деревину та інші сільськогосподарські продукти. Барки мали плоске дно, що дозволяло їм переміщуватися мілководними річками. На барках могли переправлятися групи людей або худоба. Човни-плоти – використовувалися для сплаву деревини по річках. У гірських регіонах, таких як Карпати, сплав лісу по річках був важливою частиною економіки, і селяни будували плоти, щоб переправляти деревину до пунктів призначення.

Зауважимо, що річковий транспорт забезпечував транспортування продукції з сіл до міст або залізничних вузлів. Дніпро, найбільша річка України, відігравав важливу роль у постачанні сільськогосподарської продукції з центральних регіонів України до південних портів, звідки вантажі йшли на експорт. Барки і невеликі судна перевозили зерно, овочі, фрукти, а тварин, що гарантувало зручний і дешевий спосіб доставки товарів без використання доріг, які часто були в поганому стані (Сирота, 2016, с.22).

Колективізація вплинула і на річковий транспорт. Традиційні транспортні засоби українців часто переходили у власність колгоспів, а приватні човни могли бути конфісковані. В селах і невеликих містах створювалися транспортні бригади, які займалися організацією перевезень. Річкові човни використовувалися для колективних потреб, зокрема для транспортування врожаю або необхідних для колгоспу ресурсів. У колгоспах могли також використовуватися барки для перевезення продукції на ринок або до ближчих залізничних станцій.

Значною подією в історії річкового транспорту стало будівництво Дніпровської гідроелектростанції (ДніпроГЕС) у Запоріжжі. Її спорудження, завершене в 1932 році, дозволило не лише забезпечити регіон електроенергією, але й змінило річкову навігацію. З'явилися шлюзи, що дозволили розширити судноплавні можливості на Дніпрі, особливо для великих суден. Це значно сприяло розвитку річкових перевезень у промислових масштабах, але разом з тим спричинило зміну природного середовища та річкового ландшафту.

Становище традиційного сільськогосподарського транспорту в Україні в роки сталінської індустріалізації (1925-1930 рр.) зазнало кардинальних змін під впливом політики колективізації та індустріальних реформ. Хоча в цей період активно впроваджувалися механізовані засоби, такі як трактори та інша техніка, традиційний транспорт – підводи, воли, коні, ручні вози та сани – залишався основним засобом перевезення в сільській місцевості. Брак достатньої кількості механізованої техніки та економічна криза призвели до того, що колгоспи і далі залежали від тяглової сили тварин і ручного транспорту для виконання щоденних господарських робіт.

Політика колективізації змінила структуру власності на транспорт: приватні засоби транспорту – коні та вози, часто конфісковувалися та передавалися в колективне користування колгоспів. Це обмежувало доступ селян до власного транспорту, що призводило до погіршення умов праці й життя, а також до залежності від колгоспної системи.

Отже, традиційний транспорт українського народу продовжував відігравати значну роль у сільському господарстві України в роки індустріалізації, незважаючи на спроби радянського уряду прискорити механізацію. Результатом стало посилення експлуатації селянської праці та тривала відсутність повноцінного технічного оновлення сільськогосподарського транспорту, що врешті вплинуло на ефективність і продуктивність колективних господарств (колгоспах).

1. Гринько В. О. Сільське господарство та транспорт у роки колективізації: економічний і соціальний аспекти. *Історичний журнал*. 2018. № 4. С. 45–57.
2. Ковальчук В. П. Колективізація і роль традиційного транспорту в сільському господарстві України 1920-1930-х років. *Аграрна історія України*. 2019. № 2. С. 12–20.
3. Кульчицький С. В. Колективізація і голодомор: соціально-економічні наслідки для українського села. Київ: Наукова думка, 2008. 126 с.
4. Лановик Б. Д., Матисякевич З. М. Економічна історія України і світу. Київ: Вікар, 2005. 186 с.
5. Сирота Л. О. Традиційний сільськогосподарський транспорт у контексті сталінської індустріалізації. *Наукові записки історичного факультету*. 2016. Вип. 15. С. 39–48.

Нагорна Тамара,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

*(науковий керівник – кандидат історичних наук,
доцент Жалій Т.В.)*

**Особливості підготовки майбутніх учителів історії та
правознавства в ПДПІ (ПДПУ)
(1998-2003 рр.)**

Підготовка учителів історії й правознавства у період незалежної України завжди привертала увагу педагогів, освітян, науковців. Тому ми вирішили розглянути особливості цього процесу у період 1998-2003 років. На той момент діяв Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 року, який передбачав здобуття освітнього рівня спеціаліста. У дипломах спеціаліста випускників 2003 року було зазначено спеціальність «Педагогіка і методика середньої освіти. Історія», кваліфікація вчитель історії й основ правознавства (Архів ПНПУ, 2644).

Підготовка учителів історії й правознавства у період незалежної України завжди привертала увагу педагогів, освітян, науковців. Тому ми вирішили розглянути особливості цього процесу у період 1998-2003 років. На той момент діяв Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 року, який передбачав здобуття освітнього рівня спеціаліста. У дипломах спеціаліста випускників 2003 року було зазначено спеціальність «Педагогіка і методика середньої освіти. Історія», кваліфікація вчитель історії й основ правознавства (Історичний факультет, 2009, с. 45).

Основними навчальними дисциплінами, які вивчали майбутні вчителі історії та правознавства були: «Історія держави і права України», «Шкільний курс історії та методики його викладання», «Давня та нова історія України», «Новітня історія України», «Історія культури України», «Історіографія історії України», «Історія первісного суспільства», «Історія Стародавнього Сходу»,

«Історія Стародавніх Греції та Риму», «Історія південних та західних слов'ян», «Історія середніх віків», «Нова і новітня історія країн Європи та Америки», «Історія країн Латинської Америки», «Нова і новітня історія країн Азії та Африки», «Історіографія всесвітньої історії», «Історія міжнародних відносин», «Методика викладання правознавства», «Конституційне право України», «Цивільне право і процес», «Судові та правоохоронні органи», «Трудове право», «Кримінальне право і процес», «Екологічне право», «Джерелознавство історії України» (Історичний факультет, 2018, с. 78).

Отже, ми робим висновок, про врахування хронологічного принципу вивчення періодів історії майбутніх вчителів історії та правознавства, дотримання принципу наступності, під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, та значній кількості аудиторних годин порівняно із самостійною роботою студентів. Варто вказати на особливості практичної підготовки студентів (Архів ПНПУ, 2666). Кількість годин була значно більше, ніж зараз, в цьому переконують нас не тільки звіти практики, а й звіти викладачів (до прикладу Діптан Ірини Іванівни, Рибачука Віктора Олексійовича, Бесєдіної Наталії Василівни, Волошина Юрія Володимировича, Тронько Тетяни Володимирівни).

Дидактичне забезпечення навчального процесу передбачало наявність планів практичних та семінарських занять, наявність навчальної літератури не тільки в бібліотеці, читацьких залах, але і на кафедрах. Значна кількість відвідувань читального залу № 2, де знаходилася історична література. Мене приємно вразило те, що у методичних семінарах кафедр відображені інноваційні методи та форми роботи зі студентами, наприклад: «Аукціон знань», методики «Акваріум», «Прес», «Мозковий

штурм», «Дерево ідей» (Архів ПНПУ, 2668). З використанням усно-історичного методу ми дізналися, що підготовка учителів історії та правознавства супроводжувалася потужною правопросвітницькою та правовиховною роботою, традиційними Тижнями правової освіти та правових знань, тематичними заходами до Дня ООН, Міжнародного дня толерантності, Міжнародного дня прав людини тощо.

Отже, позитивним із сучасним етапом професійної підготовки майбутніх вчителів історії та правознавства у продовж 1998-2003 років є: посилена увага до практичної підготовки студентів, лєвова частка аудиторних занять і 10% -15% самостійна робота, та посилена увага до застосування інновацій в освітньому процесі.

1. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Ф.2644. Річний звіт про роботу історичного факультету за 1997-1998рр. ст 3-7.
2. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Ф.2666. Річний звіт про роботу кафедри всесвітньої історії за 1997-1998 навч.рік ст. 1-4.
3. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Ф.2668. Річний звіт про роботу кафедри історії України за 1997-1998рр. ст 2-4.
4. Історичний факультет Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка: історія і сучасність / ред. кол.: Л. М. Булава, Ю. В. Волошин, Б. В. Год, О. П. Єрмак (голова), П. А. Кравченко, Т. В. Нагорна ; Полтав. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : Полтавський літератор, 2009. 92 с.
5. Історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка : зб. матеріалів і біобібліографічні покажчики / ред. кол.: Я. Є. Блоха, Л. М. Булава, Б. В. Год, П. А. Кравченко (голова, відп. за випуск), Л. Л. Бабенко, Л. П. Вішнікіна, Н. І. Головіна, О. П. Лахно, К. Б. Пивоварська ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. 456 с.

Лазоренко Ярослав,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат історичних наук,
доцент Жалій Т.В.)

Правовиховна діяльність кафедри правознавства ПНПУ (1991-2014 рр.)

У сучасних умовах випробувань, які переживає українська нація, особливу увагу слід звертати на підвищення рівня правосвідомості та правової культури сучасної молоді. Для дослідження ми обрали досвід діяльності кафедри правознавства Полтавського державного (з 2014 року – національного) педагогічного університету імені В.Г. Короленка, яка функціонувала впродовж 2004-2017 років.

Кафедра правознавства в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г.Короленка була створена у вересні 2004 року на базі історичного факультету (нині – факультет історії та географії) з ініціативи тодішнього декана – професора Кравченка Петра Анатолійовича (Історичний факультет, 2014, с. 23). Така потреба виникла у зв'язку з необхідністю якісної підготовки фахівців напряму підготовки «Історія», спеціалізації «Правознавство» та забезпечення викладання низки правничих курсів для майбутніх учителів інших спеціальностей.

Збільшення правових дисциплін, поява досвідчених викладачів та висока популярність цієї спеціалізації абітурієнтів викликали необхідність створення спеціалізованої кафедри, що й відбулося у 2004 році. З часу створення кафедру очолювала д.ю.н., проф. Г. В. Лаврик (2004- 2007 рр.), упродовж 2007-2008 років завідувачем була к.і.н., доц. Г. В. Терела, з 2008 до 2014 року на чолі кафедри – к.і.н., доц. Т. В. Жалій, упродовж 2014-2017 років – к.і.н., доцент К.Б.Пивоварська (Генезис освіти, 2019, с. 17).

Студентська наукова робота зорганізована шляхом залучення студентів до проблемних груп з альтернативної тематики: «Актуальні проблеми методики викладання правничих курсів у ЗНЗ та ВНЗ України», «Актуальні проблеми трудового законодавства», «Докази й доказування у вітчизняному процесуальному праві», «Актуальні питання правозахисного руху в Україні». Результатом такої співпраці є студентські публікації в наукових виданнях, матеріали конференцій.

Традиційною стала Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Правозахисний рух в Україні: історія та сучасність»,

Потужним є напрямок виховної роботи, що реалізується в різних його формах: просвітницькій, навчальній, науковій, методичній. Різноманітні заходи, лекторії, круглі столи, мета яких – підвищення рівня правової культури, подолання випадків правового нігілізму в молодіжному середовищі – систематично проводяться з ініціативи викладачів та студентів. Урочисто й невимушено відбуваються щорічні святкування Дня юриста (жовтень), Дня толерантності (листопад), Міжнародного дня прав людини (грудень), Дня захисту прав дитини (червень). Викладачі кафедри є кураторами академічних груп історичного факультету, беруть участь у загальноуніверситетських і факультетських заходах. Спрямованість заходів – правове, громадянське виховання молоді, формування правосвідомості, сприяння становленню активної громадянської позиції студентів. Традиційними є заходи правничої тематики, які проводяться в рамках Днів історичного факультету: зустрічі з працівниками правоохоронних органів, екскурсії до судових

органів, виконавчої та кінологічної служб, брейнринг для студентів V курсу – майбутніх учителів правознавства на тему «Я вмію й можу захищати свої права», круглий стіл для студентів I курсу «Мої права й обов'язки студента» (Кафедра правознавства, 2018, с. 78).

Викладачі кафедри долучалися до просвітницької роботи спільно з місцевими органами влади та громадськими організаціями, науковими керівниками учнівських наукових робіт школярів-членів МАН (Б.М. Безділько, К.Б. Пивоварська, Т.В. Жалій). Викладачі кафедри були постійними членами журі III етапу Всеукраїнської олімпіади з правознавства, Кафедральні методичні семінари присвячені особливостям організації навчального процесу з вивчення правознавства в середній та вищій школах.

1. Генезис освіти зі спеціальностей факультету історії та географії: збірник статей, матеріалів і біографічних довідок. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. 307 с.
2. Історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: історія і сучасність. – 2-е видання, перероблене й доповнене. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. 132 с.
3. Кафедра правознавства. Історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка : збірник матеріалів і біобібліографічні покажчики. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. С. 78-80.

Лемак Мілана,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат історичних наук,
доцент Жалій Т.В.)

Формування медіакультури школярів старшої профільної школи в процесі вивчення суспільствознавчих предметів

Медіакультура сучасних школярів старших класів значною мірою формується під впливом цифрових технологій. Вони проводять багато часу в Інтернеті, користуються соціальними мережами, грають у комп'ютерні ігри, споживають різноманітний медіаконтент. Це свідчить про високий рівень їхньої медіаграмотності, але водночас викликає занепокоєння щодо якості споживаної інформації та її впливу на формування світогляду.

У сучасній українській «Енциклопедії освіти» поняття «суспільствознавча освіта» трактується як освітній напрям, спрямований на забезпечення самовизначення особистості, створення умов для її самореалізації, а також розвиток громадянського суспільства – сукупності історично сформованих форм спільної діяльності людей. Крім того, суспільствознавча освіта сприяє зміцненню та вдосконаленню правової держави. Основу цього напрямку складають суспільствознавчі науки, зокрема: соціальна філософія, політологія, етика, соціальна психологія, соціологія, економічна теорія та інші (Биндас, 2020, с. 20).

У шкільному контексті до суспільствознавчих предметів під час здобуття загальної середньої освіти відносимо: «Історію України», «Всесвітню історію», «Україна, Європа світа», «Громадянську освіту (інтегрований курс). «Основи правознавства».

Суспільствознавчі предмети мають безпосередній вплив на формування медіакультури школярів. Вони надають необхідний теоретичний фундамент для розуміння процесів, що відбуваються в суспільстві, а також інструменти для аналізу інформації, яка надходить через різноманітні медіаканали. Суспільствознавство має важливий вплив на медіаосвіту, оскільки сприяє розумінню суспільних процесів: вивчаючи історію, політологію, соціологію, економіку, учні отримують знання про те, як функціонує суспільство, які сили впливають на формування громадської думки, як приймаються політичні рішення. Це допомагає їм критично оцінювати інформацію, що подається в медіа, і співвідносити її з реальними подіями ().

Суспільствознавство розвиває навички аналізу текстової, візуальної та аудіовізуальної інформації. Учні вчаться виділяти головну ідею, визначати авторську позицію, розпізнавати маніпулятивні прийоми. Засобами суспільствознавства формується критичне мислення: вивчаючи різні точки зору на одне й те саме питання, учні навчаються мислити критично, порівнювати факти, робити висновки. Це допомагає їм не піддаватися на маніпуляції і формувати власну думку. Комунікативні навички учнів розвиваються через обговорення суспільних проблем на уроках. Вони вчаться висловлювати свою думку, аргументувати свою позицію, слухати інших. Так, при вивченні історії аналізуємо медіа в історичному контексті, предмет «Громадянська освіта (інтегрований курс)» сприяє формуванню критичного мислення щодо медіаповідомлень, соціологія спонукає до вивчення впливу медіа на суспільство, а на правознавстві маємо можливість проаналізувати законодавства про медіа (Абетка візуальної грамотності, 2019, с. 112).

Інтегрувати медіаосвіту в суспільствознавчі предмети можна кількома шляхами:

1. Використання медіатекстів на уроках: аналізувати новини, статті, відеоролики, соціальну рекламу, політичні виступи.
2. Проектна діяльність: створювати власні медіапродукти (відео, подкасти, статті) на актуальні суспільні теми.
3. Обговорення сучасних проблем: організувати дискусії, дебати, круглі столи на теми, що викликають суспільний резонанс. Використання інтерактивних методів навчання: кейс-стаді, рольові ігри, симуляції. Залучення експертів: запрошувати журналістів, політологів, соціологів для проведення лекцій, майстер-класів. Серед основних тенденцій сучасного стану медіакультури учнів можна виділити такі складові:
 4. Високий рівень медіаспоживання: Школярі старших класів активно користуються різноманітними медіаплатформами, проводячи в мережі значну частину свого вільного часу. Перевага візуальної інформації: Учні віддають перевагу візуальному контенту (відео, зображення) над текстовим. Соціальні мережі як основний канал комунікації: вони стали невід'ємною частиною життя підлітків, впливаючи на їхню самооцінку, формування соціальних зв'язків та світогляд.
 5. Вплив блогерів і інфлюенсерів: Блогери та інфлюенсери мають значний вплив на думки та поведінку підлітків, формуючи їхні смаки, цінності та ідеали. Створення власного медіаконтенту: Все більше учнів створюють власний медіаконтент (блоги, відео, подкасти), що свідчить про розвиток їхніх творчих здібностей і бажання впливати на інших. Проблема дезінформації та маніпуляцій: Школярі

часто стикаються з проблемою дезінформації та маніпуляцій в інформаційному просторі, що ускладнює для них формування об'єктивної картини світу (Бабак А., 2024, с. 3).

Позитивний вплив медіакультури на сучасних учнів старшої (профільної) школи вбачаємо в розвиткові цифрових компетентностей, завдяки яким школярі володіють високим рівнем цифрових компетентностей, що дозволяє їм ефективно використовувати інформаційні технології в навчанні та повсякденному житті. Вони також розвивають творчі здібності, створюють власний медіаконтент, що сприяє розвитку творчих здібностей учнів, їхньої уяви та оригінальності мислення. Відбувається розширення світогляду здобувачів освіти: завдяки Інтернету учні мають доступ до величезної кількості інформації, що дозволяє їм розширювати свій кругозір і формувати власну думку. Медіакультура сприяє розвиткові комунікативних навичок учнів через соціальні мережі, їх здатності висловлювати свої думки і вести діалог (Бабій Р., 2013, с. 17).

Однак, існують і негативні аспекти, серед яких виділяємо залежність від гаджетів, адже занадто велика кількість часу, проведеного в Інтернеті, може призвести до розвитку залежності від гаджетів і негативно вплинути на фізичне та психічне здоров'я підлітків. Гостро постає проблема кібербулінгу, оскільки соціальні мережі створюють умови для його розвитку, що може завдати значної шкоди психологічному здоров'ю підлітків. Виникають також складнощі з концентрацією уваги: постійний потік інформації ускладнює для учнів зосередження на навчанні та виконанні завдань. Не слід забувати і про ризик дезінформації: школярі можуть стати жертвами дезінформації та маніпуляцій, що спотворює їхнє уявлення про реальність.

Отже, сучасна медіакультура учнів старшої школи є багатограним явищем з позитивними і негативними сторонами. Для того, щоб максимально використати потенціал цифрових технологій і мінімізувати негативні наслідки, необхідно:

Розвивати медіаграмотність учнів: навчати їх критично оцінювати інформацію, розпізнавати маніпуляції, перевіряти факти. Сприяти розвитку цифрової гігієни: навчати учнів раціонально використовувати час, проведений в Інтернеті, уникати залежності від гаджетів. Забезпечити безпечний інтернет-простір: створити умови для безпечного використання Інтернету, захистити учнів від кібербулінгу та інших загроз. Співпрацювати з батьками та вчителями: спільними зусиллями створювати сприятливе середовище для розвитку медіакультури учнів. Проводити опитування учнів з метою виявлення рівня медіакомпетентностей. Проаналізувати навчальні програми для виявлення місця медіаосвіти в навчальному процесі. Окреслити проблеми та подальші перспективи з метою визначення основних труднощів та шляхів їх подолання.

Отже, інтеграція медіаосвіти в суспільствознавчі дисципліни є важливим кроком до формування медіаграмотної особистості. Це дозволяє не тільки передати учням знання про суспільство, але й навчити їх критично мислити, аналізувати інформацію і приймати обґрунтовані рішення.

1. Абетка візуальної грамотності / Баликін І., Волошенко О., Чорний О., Федченко О. / За редакцією Волошенко О., Іванова В., Євтушенко Р. Київ : АУП, ЦВП, 2019. 80 с.
2. Бабак А. Розквіт фактчекінгу у світі: огляд найцікавіших проектів / А. Бабак. Детектор медіа. Режим доступу: http://ms.detector.media/web/online_media/rozkvit_faktcheking_u_sviti_oglyad_naytsikavishikh_proektiv (дата звернення: 04.11.2024).
3. Бабій Р. О. Аналіз підходів до визначення понять «медіаосвіта», «медіаграмотність», «медіапедагогіка». Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна».

2013.№1(7).С.11–14. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/Znpkhist_2013_1_4%20(2).pdf (дата звернення: 04.11.2024).

4. Биндас О.М. Специфіка понять «медіаграмотність», «медіакомпетентність» та «медіаосвіта» в підготовці вчителів іноземних мов. Освіта та педагогічна наука. 2020. № 3 (175). С. 20–30.

Тимрук Карина,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Музичне мистецтво)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент Дем'яно Н.Ю.

Зміст і специфіка інструментально-виконавських навичок гри на фортепіано

Зміст і специфіка інструментально-виконавських навичок гри на фортепіано безпосередньо стосуються формування інструментально-виконавської компетентності. Інструментально-виконавська компетентність є самостійним різновидом компетентності, тому вирізнення її структури потребує спеціального вивчення.

Як правило, виділяють такі компоненти:

1) когнітивний (включає педагогічні, культурологічні, музично-теоретичні, спеціальні знання),

2) діяльнісний (об'єднує знання з відповідними виконавськими вміннями),

3) особистісний (включає музичні здібності, емоційно-вольові якості особистості),

4) рефлексивний (включає самооцінку власної діяльності).

Специфіка виконавської компетентності учнів музичних шкіл, насамперед, визначається статусом здобувачів освіти. Учні

музичних шкіл – це переважно діти шкільного віку, які на добровільних засадах отримують початкові музичні знання, вміння і навички (музичні компетентності) у спеціалізованому навчальному закладі у вільний від уроків загальноосвітньої школи (гімназії, ліцею) час.

У деяких випадках учнями музичної школи можуть бути молоді люди, які закінчили загальноосвітній навчальний заклад і продовжили навчання в технікумах, коледжах тощо. Музична школа є позашкільним мистецьким закладом додаткової освіти на відміну від загальноосвітньої школи, освіта в якій є основною. Навчання в музичній школі за тривалістю відрізняється від навчання у загальноосвітній школі. Зазвичай воно розраховано на 8 років (4 роки – елементарний підрівень, 4 роки – основний підрівень). Учень музичної школи отримує спеціалізовану освіту за обраним фахом, зокрема – фортепіано.

Навчання у фортепіанному класі надає можливості виконувати найрізноманітніший музичний матеріал – як власне фортепіанний, так і перекладення творів, первинно розрахованих на будь-який виконавський склад (включаючи оперу і симфонію). Пріоритетність фортепіанного навчання відобразилася в кількості та різноманітності наукових і науково-методичних праць, присвячених проблемам фортепіанної творчості, виконавства і педагогіки.

Заняття з фортепіано, як правило, проводяться в індивідуальній формі (меншою мірою – у малих групах, наприклад, під час ансамблевої гри), що дозволяє педагогу враховувати індивідуальні особливості дитини і включати різні компоненти виконавської діяльності. Враховуючи специфіку підготовки учня як аматора, що любить музику, процес навчання в музичній школі

ґрунтується на принципах дитиноцентризму, індивідуального підходу, активної практично-виконавської діяльності, залучення до творчості.

Формування компетентності учня музичної школи відбувається не лише в закладі освіти, а й під впливом родини, друзів, подій культури та ін. Отже, для ефективного формування компетентності необхідно враховувати сукупність чинників впливу на особистість учня.

Виконавську компетентність учня музичної школи характеризує якість оволодіння навичками виконавської діяльності. Успішність заняття виконавством неможлива без позитивного ставлення до цього виду діяльності. Тобто компетентність обов'язково включає емоційне переживання процесу виконання. Також для формування виконавської компетентності важливою є наявність в учня потреби самовдосконалення (не тільки чекати зауважень педагога, а самому прагнути знань, застосовувати їх у змінених ситуаціях, давати оцінку власній виконавській роботі).

Діяльнісний аспект виконавської компетентності передбачає включеність гри музичних творів у заходи просвітницької спрямованості (концерти, шефсько-лекційні заходи, проведення свят, тематичних вечорів тощо), підвищення рівня слухацької і загальномистецької культури учня-виконавця (відвідування концертів фортепіанної музики, музеїв, галерей тощо)

Спеціальні праці з питань виконавського розвитку учнів музичних шкіл свідчать про наявність трьох взаємозалежних підходів, сукупна дія яких здатна забезпечити якість підготовки учня-виконавця: когнітивний підхід полягає в наголошенні думки про необхідність набуття учнями спеціальних знань (музично-

історичних, музично-теоретичних, культурологічних, інструментознавчих тощо); інструктивний підхід. Наголошує необхідність ретельної роботи над технічними аспектами фортепіанної гри, збільшення практик виконавської діяльності учня; творчо-діяльнісний підхід

Значущим для розуміння сутності формування виконавської компетентності є поняття «готовності». Це не тотожні, а пов'язані поняття. Готовність є результатом сформованості компетентності. Компетентність вказує на потенціал людини стосовно виконання певної діяльності, а готовність позначає його реалізацію.

Суміщення понять «компетентності» і «готовності» дозволило нам адаптувати структурні моделі виконавської компетентності до специфіки виконавської компетентності учнів музичних шкіл. На цій основі ми вивели наступну структуру виконавської компетентності учнів музичних шкіл:

- ✓ емоційно-вольовий компонент (психологічна готовність);
- ✓ когнітивно-мисленнєвий компонент (теоретична готовність);
- ✓ операційно-технічний компонент (практична готовність);
- ✓ творчо-діяльнісний компонент (досвід виконавської діяльності) (Рева В., 1999, с. 9).

На основі виокремлених компонентів було визначено критерії та показники виконавської компетентності учнів музичних шкіл (Михайличенко О., 2009, с. 123).

Емоційно-вольовий компонент передбачає наявність позитивного ставлення до виконавської діяльності, емоційного відгуку на твори, що виконуються, відсутність деструктивного емоційного напруження (емоційну стабільність), здатність до саморегуляції психічних станів, особистісні якості, пов'язані з розвитком вольової (відповідальність, цілеспрямованість,

працездатність) і соціально-комунікативної (повага, здатність до співпраці) сфер. Емоційно-вольовий компонент включає уміння розкрити художній образ фортепіанного твору, передати його емоційне забарвлення; уміння самоорганізації виконавської роботи (розподіл часу, систематичність занять); уміння долати труднощі (Садовенко С., 2007, с. 167).

Критерієм емоційно-вольового компоненту виконавської компетентності учнів нами визначено ступінь психологічної готовності до виконавської діяльності. Когнітивно-мисленнєвий компонент передбачає розвиток пізнавальної сфери, наявність комплексу знань у сфері фортепіанного виконавства, а також оволодіння учнем специфічними механізмами музичного мислення. Когнітивно-мисленнєвий компонент включає уміння розібрати фортепіанний твір по нотах, зробити його елементарний аналіз; вивчити твір напам'ять; співвіднести виконання з теоретичними відомостями про автора, жанр, стиль епохи; аргументувати власні умовиводи (Ірклієнко В., 2003, с. 90).

Операційно-технічний компонент передбачає наявність комплексу піаністичних вмінь і навичок, слухо-моторних реакцій. Творчо-діяльнісний компонент передбачає наявність практичного досвіду у виконавській діяльності, виконавської ініціативи, артистичних якостей, вмінь розв'язання завдань творчого характеру, завдань на інтерпретацію музичного твору, прагнення до самореалізації у виконавстві, презентації своїх досягнень публіці, що відображається у внутрішній налаштованості на успіх. Творчо-діяльнісний компонент включає уміння виконувати фортепіанні твори різних жанрів, стилів і форм (відповідно класу та індивідуальним можливостям учня); презентувати фортепіанний твір перед слухацькою аудиторією; дотримуватися

культури сценічного виступу; виявляти власне бачення виконуваного твору (Анджейчак, 2000, с. 9).

Таким чином, специфіка виконавської компетентності учнів музичних шкіл визначається статусом здобувачів освіти, цілями і профілем навчання в мистецькому позашкільному закладі. Розроблена система компонентів, критеріїв та їх показників дозволяє діагностувати стан виконавської компетентності учнів музичних шкіл у класі фортепіано та визначити рівні сформованості означеного явища в процесі дослідної роботи.

1. Анджейчак А. Психолого – педагогічні умови формування музично-творчого школяра в освітньо-виховних закладах. Педагогіка музичного виховання учня: Збірник наукових праць. К.: Творча особистість, Вип. 5(3). 2000. С. 8-22.
2. Ірклієнко В. Естетичне виховання молодших школярів засобами музичного мистецтва. Музична педагогіка: Збірник наукових праць. Чернігів: Просвіта, 2003. С. 89-91.
3. Михайличенко О. Основи музичного розвитку школярів молодшого шкільного віку: теорія. Музична педагогіка: Навчальний посібник. К.: видавництво «Козацький вал», Вип. 2 (2). 2009. 208 с.
4. Рева В. Естетичне виховання школярів молодшого шкільного віку у процесі сприйняття музики. Музичне мистецтво: Збірник наукових праць. К.: Рідна школа, Вип. 1 (4). 1999. С. 4-8.
5. Садовенко С. Український музичний фольклор як засіб формування музичних здібностей юних музикантів. Народнo-музичний фольклор: Збірник наукових праць. К.: Просвіта, 2007. 332 с.

Яроленко Дмитро,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Музичне мистецтво)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент Дем'янюк Н.Ю.

Особливості організації позакласної музично-виховної роботи в сучасних закладах освіти

Музично-виховна робота в сучасних закладах загальної середньої освіти, звісно, не обмежується лише уроками музичного мистецтва. Гарним доповненням є позакласна і позашкільна робота, участь в якій відкриває перед школярами можливість поглиблено займатися тим, що їм до вподоби. Позакласна музично-виховна робота доповнює уроки музики і має на меті розширити музичний кругозір дітей, поглибити отримані ними знання, а також удосконалювати виконавчі навички і вміння (Новійчук, 1991, с. 67).

Організація позакласних музичних заходів передбачає дотримання певних методичних рекомендацій:

1. Дотримуватися основних принципів організації позакласної музичної діяльності дітей: послідовність, планомірність, систематичність і захопленість.
2. Урізноманітнити зміст позакласних заходів для накопичення музичного досвіду дітей і збагачення їх новими музичними враженнями.
3. Підбирати художній ілюстративний матеріал високої якості і показувати його відмінне виконання як учителем так і школярами.
4. Підвищувати цікавість змісту позакласного заходу, новизну його елементів.
5. Ураховувати вікові особливості дітей і музичний рівень їх розвитку, підбирати відповідні форми проведення позакласних занять, доступний музичний і літературний матеріал.
6. Направляти позаурочну музичну роботу на розвиток активності дітей, їх уяви і ініціативи.
7. Дотримуватися певну тривалість заняття в залежності від віку дітей. Успіх разом взятої різноманітної роботи з метою розвинути музичні навички багато в чому залежить від того, наскільки учні

опановують різні види музичної діяльності і відчують потребу в ній (Українські народні танці, 1969, с. 42).

Організаційними формами проведення позакласної музично-виховної роботи можуть бути: масові - загальношкільний хор, оркестр народних інструментів, свята, карнавали, огляди, конкурси, колективні відвідування оперних вистав, концертних залів, музеїв музичної культури, музичних лекторіїв і т.д. - гурткові - сольні, інструментальні, хорові, ансамблеві (ВІА, фольклорний ансамбль), танцювальні, музичні факультативи. Різні види музичних розваг - свята, дитячі ранки, ігри, хороводи, тематичні вечори, дискотеки, театральні постановки і т.д.

У багатьох людей з народження закладено музичний завдаток, тому навчити грати на музичному інструменті можна будь-яку дитину. Адже були часи, коли вміння грати, хоча б на одному музичному інструменті, було необхідним для освіченої людини за правилами етикету. Основною метою інструментального гуртка є формування і розвиток елементарних навичок домашнього музикування (Кошиць О., 1993, с. 5).

Заняття варто проводити в індивідуальній формі та брати до уваги здібності та навички індивідуально кожної дитини. Доречним буде використання наступних методів роботи: ритмічні вправи (наприклад: поплескати заданий ритм), вгадування звуків по висоті, акордів на слух, підбір на слух, наспівування мелодій твору, імпровізація, використання етнографічної спадщини (Українська минувшина, 1993, с. 23). Діти на заняттях знайомляться з музичним словником, біографією та творчістю різних композиторів і виконавців. Вивчення нотної грамоти не є обов'язковою, а тільки зацікавлені і бажаючі учні можуть знайомитися з нею (Зайцев, 1975, с. 14).

Отже, позакласна робота виховує патріотизм, моральність і естетику. На основі теоретичного аналізу були отримані наступні висновки. Музичне виховання сприяє формуванню світогляду, художніх поглядів і смаків, виховання почуттів і моральних якостей. Музична діяльність дітей в рамках додаткової освіти може здійснюватися і в позакласній роботі, і в позашкільній роботі. Мета такої роботи полягає в наданні кожній дитині можливості реалізувати свої музичні інтереси і потреби в тій чи іншій галузі музичного мистецтва і, тим самим, сприяти розвитку музичної культури.

- 1 Зайцев Є. І. Основи народно-сценічного танцю: навч. посіб. [для театр. і хореограф. закл.] / Є. І. Зайцев. К.: Мистецтво, 1975. Ч. 1–2.
- 2 Кошиць О. Про українську пісню й музику / Олександр Кошиць. 2-е вид. К. : Муз. Україна, 1993. 8 с.
- 3 Новійчук В. Нетрадиційна самодіяльність: стан, проблеми, шляхи розвитку / В. Новійчук. *Народна творчість та етнографія*. 1991. № 5. С. 65–69.
- 4 Українська минувшина : етнограф. довідник / [А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін.]. К. : Либідь, 1993. 256 с.
- 5 Українські народні танці : в 2 т. / [упоряд. А. І. Гуменюк]. К. : Наукова думка, 1969. Т. 1–2.

Одінцов Віталій,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Музичне мистецтво)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент Дем'янюк Н.Ю.

Виховний потенціал пісенного фольклору Полтавщини та методика його використання в позакласній роботі

Запровадження в практику роботи закладів загальної середньої освіти нової концепції мистецької освіти й художньо-естетичного виховання молоді вимагає нових підходів і розробки інноваційних музично-педагогічних технологій, спроможних активно впливати на формування естетичної культури молоді. У зазначеному контексті набуває актуальності вдосконалення вокально-хорової роботи з учнями у процесі позакласної музично-виховної діяльності в позанавчальний час.

У сучасних умовах, у даний час духовний, емоційний, художній розвиток підростаючого покоління безпосередньо пов'язаний з їхнім музичним вихованням, яке можна позначити як формування певного естетичного ставлення індивіда до реальної дійсності. Музичне мистецтво, беззаперечно, є потужним ефективним засобом виховання молоді (Арістова, 2007, с. 19). А вокально-хорова підготовка займає чільне місце в системі освіти й вимагає пильної уваги педагогів до організації освітнього процесу в цьому руслі. Як і на уроці, так і в позанавчальній діяльності перед розучуванням пісні на уроці музики бажано вивчити з дітьми коротку вокальну вправу (розспівку) чи поспівку, яка інтонаційно та ритмічно схожа на дану пісню (Барко, 2001, с. 67).

У цьому контексті використання пісенного фольклору Полтавщини є надзвичайно важливим. Так, педагогам варто порекомендувати Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини, який є у вільному доступі, де на сьогодні зібрано майже 2000 пісень, майже 500 виконавців (Народні пісні Полтавщини, 2016, с. 34).

Ми наполягаємо на використанні виховного потенціалу календарно-обрядового циклу, тому варто розучувати, до

прикладу, останніх свят, колядки. Так, можливості цього вебсайту дають змогу обрати такі блоки пісенного фольклору Полтавщини:

1. "Котячі" колискові
2. Колядки дорослих
3. Дитячі колядки
4. Строкові пісні
5. Меланки і щедрівки молоді
6. Як "звучить" слобожанське Різдво: святкова ніч і ранок
7. Народні пісні про війну. Козацькі
8. Вербні веснянки
9. Солдатські та рекрутські пісні

Але вчитель теж має розуміти, що науковий підхід до вивчення пісенного фольклору Полтавщини дає змогу зважити на фактурний виклад багатоголосних пісень та особливості виконання пісень одноголосних (Бекетова, 1999, с. 39). Слід ураховувати, що багатоголосні пісні Полтавщини переважно належать до не обрядової лірики та до жіночого репертуару. Оскільки фольклор – це народна творчість, то сольне виконавство зустрічається рідко та відноситься здебільшого до поза обрядової сфери пісенного фольклору та до жіночого виконавства. Як і в більшості районів Середньої Наддніпрянщини виокремлюються пісні гомофонно-гармонічного та поліфонічного складу. Наприклад, пісні на три голоси представляють собою терцієву втору з октавним дублюванням мелодії, де основа (бас) та мелодія (підголосок) утворюють октави, а середній голос проводиться терцією вище основи (баса). Таким чином, пісні на три голоси вирізняються чітко окресленим басом (нижнім голосом, не обов'язково чоловічим – частіше жіночим), середнім голосом, який

виконує функцію основної мелодії та верхній голос, функцією якого є мелізматичне оздоблення основного, середнього голосу.

Отже, ми доводимо, що вокально-хорова підготовка школярів у позакласній музично-виховній роботі на матеріалі пісенного фольклору Полтавщини є обов'язковою для сучасної молоді, адже національно-патріотичне виховання, які є надважливим в умовах сьогодення повинно мати свою краєзнавчу специфіку.

1. Арістова Л. Естетичне виховання до музичного мистецтва: теоретичні підходи. Музичне мистецтво та освіта: Збірник наукових праць. К.: Просвіта, Вип. 3. 2007. с. 18-22
2. Барко В. Як визначити творчі, музичні здібності молодшого школяра? Музичний розвиток особистості: Збірник наукових праць. К.: Просвіта, 2001. с. 79
3. Бекетова Ю. Музично-естетичне виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Педагогіка і психологія: Збірник наукових праць. Х.: ХДПУ, Вип. 10 (2). 1999. с. 39 – 40.
4. Народні пісні Полтавщини (з колекцій збирачів фольклору) / упоряд. та вступ. статті Л. О. Єфремової; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ : Логос, 2016. 752 с.

Клименко Олег,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Музичне мистецтво)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент Дем'янюк Н.Ю.

**Організація дитячого хорового колективу в закладі
загальної середньої освіти**

Серед пріоритетних завдань, що стоять перед сучасною школою в умовах реформування національної системи освіти, – збереження і продовження українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до державних святинь, української мови і культури, розвиток у дітей творчих здібностей, естетичне виховання і формування національних і загальнолюдських цінностей, високої гуманістичної культури особистості.

Одним з головних шляхів їх вирішення є залучення підростаючого покоління до скарбів української національної культури, зокрема такого вагомого її пласта, як хорове мистецтво. Воно містить у собі невичерпний духовний потенціал, шедеври хорової спадщини і давні національні співочо-виконавські традиції (Коломоєць, 2001, с. 123). Хоровий спів, як мистецтво колективне, демократичне, гуманістичне, є одним з могутніх засобів виховання і має займати належне місце у навчально-виховному процесі школи та інших культурно-освітніх закладів і організацій. Хоровий спів потребує високого художнього і технічного рівня виконання музичних творів. Він досягається через виховання у хористів здатності тонкого переживання і живого сприйняття оточуючого світу, осмислення художніх образів, умілого використання засобів художньої виразності і володіння хоровою технікою.

Поряд із заняттями співом на уроках музики, надзвичайно важливе значення має позакласна вокально-хорова робота. Вона здійснюється у різноманітних самодіяльних гуртках: молодшому, середньому, старшому шкільних хорах, вокальних і фольклорних ансамблях, хорах народної пісні, ансамблях пісні і танцю та інших. Гурткова вокально-хорова робота має метою задоволення музичних та естетичних потреб дітей, прищеплення навичок

технічного і художнього виконання хорових творів, ознайомлення з найкращими зразками хорової літератури, поглиблення знань з теорії та історії музики, розкриття творчих здібностей, створення умов для самореалізації і самоствердження особистості, піднесення загального рівня вокально-хорової культури в суспільстві. Шкільні вокально-хорові колективи академічного напрямку мають відзначатись академічною манерою співу, а шкільні вокально-хорові колективи фольклорного напрямку у своїй творчій діяльності мають утілювати народні співацькі традиції.

Важливе значення для створення й успішного функціонування хорового колективу має організаційна робота. Вона охоплює різноманітні аспекти, а саме: матеріальне забезпечення, методику створення колективу, здійснення репетиційної і концертної діяльності, питання самоврядування, планування та облік роботи (Короліу, 1994, с. 19).

Вкажемо, що репетиції мають проводитись два-три рази на тиждень, по півтори-дві академічні години у хорах молодшого шкільного віку і по дві-три академічні години у хорах середнього і старшого шкільного віку. Після кожних 45 хвилин роботи повинні організовуватись перерва і провітрювання репетиційного приміщення. При складанні розкладу занять має враховуватись зміна навчання хористів у загальноосвітній школі. Якщо заняття проводяться по групах у різні зміни, то зведена репетиція призначається на вихідний день тижня. Форми проведення репетицій відзначаються різноманітністю і залежать від віку хористів, особливостей творів, які вивчаються, особистості керівника, завдань і мети колективу на перспективу і на кожне заняття.

Комплектування хорового колективу розпочинається з прослуховування, складність завдань якого зумовлюється віковими особливостями дітей. Під час прослуховування дитина повинна виявити свої музичні здібності: слух, пам'ять, діапазон та якість голосу, відчуття ритму, емоційність. Ці дані фіксуються в спеціальному зошиті та в майбутньому дозволять керівникові спостерігати процес музичного розвитку кожної дитини. До запису додаються її домашня адреса, номер школи, клас, вік (Юцевич, 1998, с. 16).

Вдало дібраний репертуар – найважливіша умова успішного функціонування хорового колективу. Він допомагає зацікавити співаків у подальшій участі в хорі, забезпечує його активне творче життя, підвищує виконавську майстерність кожного учасника і колективу в цілому.

Концертне виконання добре підготовленого твору має принести керівникові та всьому колективу велике моральне, емоційне й естетичне задоволення (Стефіна, 2014, с. 141). При організації концертних виступів варто дотримуватись певних рекомендацій.

1. Початок виступу хору має бути яскравим, вражаючим, щоб увести слухачів в атмосферу концерту.

2. Найбільш складні твори, що потребують від співаків великої концентрації енергії, творчих сил і досконалої вокально-хорової техніки, слід виконувати тоді, коли хор почав працювати на сцені у нормальному робочому режимі.

3. Закінчувати виступ слід твором, який справить на слухачів і залишить в їх пам'яті сильне позитивне враження.

4. Жест диригента під час концертного виступу повинен допомагати співакам найбільш яскраво проявити свої творчі

можливості, на високому рівні репрезентувати твори, донести до слухачів все те краще, що було досягнуто в їх виконанні на репетиціях.

5. Після концерту обов'язково слід подякувати хористам за їхню працю. Недоліки виступу рекомендується аналізувати на наступній репетиції. Після концертного виконання робота над твором не повинна припинятись. Кожне наступне його виконання буде збагачувати хор, сприяти удосконаленню вокально-хорової техніки, наближати його до вершин майстерності.

1. Юцевич Ю.Є. Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу: Навчально-методичний посібник для викладачів і студентів, учителів шкіл різного типу. К.: ІЗМН, 1998. 160 с.
2. Стефіна Н. В. Хрестоматія з хорового диригування. Випуск II. Частина 1. Навч.-метод. посібник для студентів ВНЗ. / Н. В. Стефіна. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. 229 с.
3. Коломоець О.М. Хорознавство: навчальний посібник для студентів вузів. К.: Либідь, 2001. 168 с.
4. Королюк Н. Корифеї української хорової культури ХХ століття. К.: Муз. Україна, 1994. 144 с.

Дігтяр Євген,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Музичне мистецтво)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – старший викладач Яковлев В. П.)

Музично-естетичне виховання школярів у сучасних закладах освіти

Особливу актуальність завдання естетичної освіти і виховання набувають у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, адже вчителі є посередниками між

соціальнокультурною практикою суспільства і естетичним досвідом особистості, яка проходить шлях свого становлення і розвитку. Прилучити сучасних школярів до світу мистецтва, надати кваліфіковану естетико-педагогічну допомогу може лише той учитель, який сам розуміє та любить мистецтво, володіє розвиненою естетичною культурою і комплексом знань, умінь і навичок у різноманітних галузях музично-педагогічної діяльності, відповідними знаннями та навичками освоєння прекрасного у дійсності і мистецтві. На сьогодні ця проблема є надзвичайно актуальною в українській системі освіти.

У процесі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до естетичного виховання школярів у сучасній школі особливого значення набуває вивчення спеціальних дисциплін музично-теоретичного циклу, оволодіння навичками виконавської та концертмейстерської діяльності, знання методики музичного виховання, вокально-хорова підготовка та ґрунтовні знання з психології музичної діяльності і вікових особливостей музичного розвитку дітей (Шнвченко, 2004, с. 76). Творча діяльність учителя музики потребує емоційності, образності мислення та багатства художніх асоціацій, тому не викликає сумнівів важливість музично-теоретичної підготовки майбутнього вчителя музики, яка дає змогу глибоко усвідомлювати явища музичного мистецтва та основні закономірності історії та теорії музики в їх взаємодії (Рудницька, 1998, с. 59).

Вивчення дисциплін музично-теоретичного циклу необхідно майбутньому вчителю як для проведення уроків музики, так і для організації позакласної роботи, адже саме цей процес формує знання про основні закономірності розвитку музичної культури у світі, особливості національних композиторських шкіл, розвиток

художніх стилів (бароко, класицизм, рококо, романтизм), знання з еволюції основних музичних жанрів і форм (опера, балет, симфонія, ораторія, соната). У процесі навчання майбутній учитель музики повинен оволодіти наступними навичками та вміннями: цікаво розповідати дітям про музику, визначати основні риси музичних стилів, стилів конкретних відомих композиторів, вільно аналізувати твори, виявляти закономірності образного змісту драматургії творів.

На уроці музики вчитель виступає у ролі виконавця, ілюстратора, акомпаніатора. У виконавському репертуарі вчителя повинні бути твори для різних вікових груп школярів і вчитель завжди повинен пам'ятати, що саме живе виконання музики пробуджує творчу фантазію дітей, сприяє формуванню асоціативно-образного мислення (Падалка, 2008, с. 67).

Майбутній учитель музики у процесі навчання повинен оволодіти наступними навичками: акомпанувати як солістам, так і хору, читати з листа і транспонувати акомпанемент у різні тональності, підбирати по слуху мелодії та супроводження до відомих пісень, володіти навичками перекладень творів та навичками гри в ансамблі (Кияновська, 2008, с. 16). Саме володіння навичками читання з листа, транспонування допомагають швидко ознайомлюватись з пісенним репертуаром. Знання методики музичного виховання допомагає майбутньому вчителю вірно аналізувати шкільну програму з музики, визначати головні завдання музичного виховання, застосовувати різноманітні методи в практичній роботі зі школярами.

Отже, основні завдання формування професійних навичок майбутнього вчителя музичного мистецтва на заняттях музично-теоретичного спрямування, ми вбачаємо у викладанні вокально-

хорових і музично-інструментальних дисциплін, які розкривають важливі компоненти навчально-виховної роботи, серед яких свідоме ставлення до обраної професії, прагнення до збагачення духовної та професійної культури, професійної мотивації у процесі навчання, формування професійно-ціннісних орієнтацій педагогів-музикантів під час навчальної роботи, їх бажання до самовдосконалення та самореалізації в освітньому процесі як музиканта-виконавця, комунікативна діяльність та активність у різних формах роботи в сучасних закладах освіти.

1. Кияновська Л. Українська музична культура: навч. посібник / Л. Кияновська. Львів: Тріада плюс, 2008. 344 с. с
2. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва / Г. М. Падалка. К.: Освіта України, 2008. 278 с.
3. Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти: навчальний посібник / О. П. Рудницька, АПН України; Інститут педагогіки і психології професійної освіти. К., 1998. 247 с.
4. Шевченко Г. П. Естетичне виховання у вищих навчальних закладах України у сучасний період / Г. П. Шевченко, Х. М. Джабер. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004. 208 с.

Каблучка Євген,
*здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Музичне мистецтво)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – старший викладач Яковлев В. П.)*

Особливості організації навчальної діяльності учнів на уроках музичного мистецтва

Формула Нової української школи складається із дев'яти ключових компонентів: новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві; умотивований учитель, який має

свободу творчості й розвивається професійно; наскрізний процес виховання, який формує цінності; децентралізація та ефективно управління, що надасть школі реальну автономію; педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками; орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм; нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя; справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти; сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні закладу освіти (Економова, 2003, с. 58).

Професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи в Новій українській школі є багатовекторною та багатогранною. Майбутнім вчителям потрібні ґрунтовні знання з методики навчання, музичної педагогіки, важливих проблем методології, теорії та методики музичного навчання та виховання школярів, шкільних програм, історії та теорії музики, народознавства і музичного фольклору, сольфеджіо, гармонії, основ музикування та імпровізації, аналізу музичних творів, знання з питань хорознавства, педагогічної майстерності, знання шкільного вокально-хорового репертуару (Ковальова, 2007, с. 212).

Безперечно, що є необхідними і такі професійні виконавські вміння та навички як досконала виконавська техніка диригування, сольного співу, хорового співу, гри на музичному інструменті; вільне читання нот та партитур; уміння художньої інтерпретації музичних творів, імпровізації, аранжування, транспонування,

гармонізації та культури співу в хорі та ансамблі (Гусейнова, 2005, с. 27).

Необхідними є і володіння навичками самостійної роботи над музичним твором, акомпанування та підбір на слух; вміння керування виконанням музичних творів школярами на уроках та учасниками музичних ансамблів, груп, колективів в Новій українській школі (Кротова, 2002, с. 210).

Отже, підготовка здобувачів вищої освіти до діяльності в Новій українській школі має бути реалізованою у такій площині:

- ґрунтовність та систематизація знань і вмінь у відповідності до вимог нормативних документів галузі;

- сформованість усіх необхідних компетентностей, що насичують освітньо-професійну програму Середня освіта (Музичне мистецтво);

- логічна послідовність у засвоєнні Програм з Мистецтва Нової української школи із вміннями практичних застосувань знань, вмінь та компетентностей, необхідних для реалізації Концепції Нової української школи;

- знання та усвідомлення мети та завдань Нової української школи; – знання та вміння реалізації змістових ліній в освітньому процесі Нової української школи;

- чітке усвідомлення компетентностей, що мають бути сформовані у школярів в процесі здобуття освіти в Новій українській школі.

1. Гусейнова Л. В. Формування готовності майбутніх учителів музики до інструментально-виконавській діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Ніжин, 2005. 246 с.
2. Економова Е. К. Організація співтворчості: навч. посіб. для концертмейстера і співака. Одеса, 2003. 208 с. 7.

3. Ковальова С. В. Сучасна післядипломна освіта педагога-музиканта. Навчально-методичний посібник. Біла Церква КОІПОПК. 2007. 265 с.
4. Кротова Т. Ф. Музичне виконавство як засіб самоутвердження підлітка на шляху духовного становлення / Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць / за ред. кол. Н. В. Гузій (відп.ред.) та інші. Київ : НПУ, 2002. № 7. 210-217 с

Радіоненко Дмитро,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Музичне мистецтво)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – старший викладач Яковлев В. П.)

Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи в умовах НУШ

Важливим напрямом сучасної педагогічної науки визначено пошук засобів і умов підвищення ефективності процесу підготовки фахівців у закладах вищої освіти. В руслі реформування вищої освіти України підготовку майбутніх фахівців нового рівня регламентовано Законом України «Про вищу освіту» (2014), Концепцією «Нова українська школа» (2016), Законом України «Про освіту» (2017), Концепцією розвитку педагогічної освіти (2018) та іншими нормативними документами.

Метою вищої педагогічної освіти в Україні є не лише набуття фундаментальних професійних знань майбутніх фахівців, а й створення умов для розвитку, саморозвитку й самореалізації кожної особистості, формування покоління, здатного навчатися впродовж усього життя (Тарчинська, 2002, с. 34). Таким чином, у контексті посилення уваги до підготовки майбутніх учителів окреслюється особлива актуальність проблеми формування

готовності їх до саморозвитку у різних видах професійній діяльності (Мартинюк, 2011, с. 76).

Особливої ваги набуває означена проблема в контексті формування у майбутніх учителів музичного мистецтва готовності до освітньої діяльності в умовах Нової української школи. У роботі цей термінологічний конструкт ми використовуємо як готовність, яка охоплює здатність особистості набувати в процесі навчання знання та вміння, формувати особистісні якості та цінності, необхідні для професійної діяльності відповідно до суспільних вимог та вимог Концепції Нової української школи, передбачає постійне вдосконалення особистісних і професійних якостей, вокально-педагогічних умінь і навичок, підвищення рівня художньо-естетичного виховання молоді, творчої самореалізації тощо (Ковальова, 2012, с. 156). При цьому важливо, щоб сучасний учитель був здатний оцінити свої професійні можливості і на цій основі сформувавши програму власного саморозвитку й самовдосконалення. У зв'язку із цим виникає необхідність в організації такої системи підготовки майбутніх учителів, яка б забезпечувала формування їхньої готовності до освітньої діяльності в умовах НУШ, що передбачає здатність до професійного здійснення завдань вокального виховання учнів, виступає своєрідною ланкою вдосконалення здобутого інтелектуального та практичного вокально-педагогічного досвіду, пошуку ефективних способів підвищення вокально-педагогічної майстерності (Брилін, 1998, с. 14).

Успішне функціонування Нової української школи вимагає перегляду системи підготовки майбутніх музично-педагогічних працівників у закладах вищої освіти. Послідовній діагностиці із внесенням необхідних коректив у процес підготовки здобувачів

мають піддаватись, в тому числі, і загальні компетентності, які необхідні вчителю музичного мистецтва.

Це такі як: сформованість власної світоглядної позиції через вміння здобувачами ретельного аналізу та синтезу навчального контенту, в основі яких мають мати місце логічні аргументи та перевірені факти, вміння застосування філософсько-методологічних знань та переконань в подальшій музично-педагогічній діяльності в Новій українській школі; сформованість самостійного критичного, гнучкого та творчого способу мислення, яке дає можливість розуміти, розв'язувати й науково осмислювати проблеми та завдання, які стоять перед фахівцями музичної освіти в умовах сучасних творчо-мистецьких реалій; здатність до постійного навчання і самонавчання та ефективних комунікаційних взаємодій у системі музичної освіти засобами сучасних інформаційних технологій; здатність втілювати знання теоретичних основ психолого-педагогічних наук у різноманітні форми навчання; здатність до оцінки та аналізу сучасних соціально-культурних музично-освітніх процесів та явищ; уміння обґрунтовувати власні педагогічні та креативні рішення і спроможність втілювати їх у творчо-виконавській і музично-педагогічній практиці; здатність до самоорганізації, критики та самокритики; здатність до дискусій з відповідними аргументами, використання термінології предметної сфери та вміння вираження думки в усній та письмовій формах (а також уміння висловлюватися однією з іноземних мов); здатність виконувати професійну діяльність відповідно до стандартів якості вищої освіти, а також володіти засобами їх впровадження у практичну діяльність; здатність учитися, вдосконалювати процес вивчення й виконання мистецьких творів з високим рівнем автономності;

здатність до аналізування проблем музично-мистецького спрямування та спроможність пошуку шляхів їх вирішення; здатність до творчої діяльності (генерувати нові ідеї й розв'язувати професійні проблеми), виявляти ініціативність, самостійність, оригінальність пізнавальної і навчально-професійної діяльності; здатність до пошуку, критичного опрацювання та аналізування іншомовної інформації з різних джерел; здатність до адаптації та дії в новій ситуації; вміння цінувати та поважати мультикультурні цінності; здатність працювати у міжнародному контексті; здатність працювати в команді.

1. Ковальова С. Концептуальні основи інтеграції шкільної мистецької освіти// Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2012. № 5(2). С. 47-55. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2012_5\(2\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2012_5(2)).
2. Брилін Б. А. Педагогічні основи музично-творчого розвитку учнів старших класів у сучасних формах дозвілля : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 1998. 40 с.
3. Мартинюк Л. В. Формування музично-образних уявлень підлітків у виконавській діяльності в позашкільних мистецьких навчальних закладах : дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2011, 145 с.
4. Тарчинська Ю. Г. Формування у студентів-інструменталістів навичок виразного виконання в процесі вивчення курсу “Загальне фортепіано” : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2002. 20 с.

Рева Владислав,
*здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Музичне мистецтво)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – старший викладач Яковлев В. П.)*

Основні напрямки поліфункціональної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва

Сьогодні вокально-хорова підготовка є однією із профільних аспектів підготовки фахівця музично-естетичного виховання для

шкіл різного типу навчання. Сюди входять, зокрема, підготовка до роботи хорovими колективами, розвиток вокально-технічних, виконавських здібностей студента, уміння свідомо володіти голосом, озброєння майбутніх спеціалістів основами теорії формування, розвитку та охорони голосу в межах, необхідних для повноцінного навчання співу дітей (Василенко, 2003, с. 48).

Інструментально-виконавська підготовка сучасного вчителя музичного мистецтва потребує вироблення навички добору знайомих мелодій на слух (з додаванням до них акомпанементу), гармонізації та інструментального перекладу музичних уривків, володіння прийомами творчого музикування та імпровізації. Формування цих умінь потребує достатнього періоду часу та найбільш ефективно здійснюється в процесі постійної, копіткої та цілеспрямованої роботи студентів у класі інструментально-виконавської підготовки (Гончаренко, 2007).

Створення при закладах освіти центрів естетичного виховання школярів розширює і поглиблює вимоги до інструментальної підготовки музичних фахівців, які однаково майстерно повинні виконувати роль викладача і концертмейстера, акомпаніатора й ілюстратора, соліста (вокаліста, інструменталіста) й лектора (Гордієнко, 2007, с. 49).

Підготовка студентів, в яких присутній момент співочої діяльності відбувається, в основному, на таких дисциплінах, як постановка голосу, хорове диригування, хорovий спів, сольфеджіо, методика музичного виховання, а також під час проходження педагогічної практики (Доронюк, 2007, с. 67).

Однак, незважаючи на перебудову змісту освітньо-професійних програм, їх націленість на забезпечення міжпредметних зв'язків і досягнення практичних результатів у

вигляді сформованих у майбутніх фахівців компетентностей, у широкій практиці на різних дисциплінах це питання вирішується, переважно, формально, без урахування потреби координувати методику формування однорідних (у даному випадку – вокально-фонаційних) навичок і досягнення міждисциплінарної суголосності щодо вимог і критеріїв оцінювання якості їх засвоєння студентами, що суттєво знижує ефективність процесу підготовки майбутніх учителів до здійснення різних функцій майбутньої фахової діяльності

1. Василенко Л. М. Взаємодія вокального і методичного компонентів у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музики : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2003. 190 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Гордієнко В., Копець Л. Психологія особистості в біографіях, подіях, портретах : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий дім "Києва-Могилянська академія", 2007. 304 с.
4. Доронюк В. Д. Основи вокально-педагогічної творчості вчителя музики : навч. посіб. для викладачів і студентів вищих навч. закладів і вчителів музики шкіл різного типу. Івано-Франківськ : Видавничодизайнерський відділ ЦІТ, 2007. 306 с

Козка Станіслав,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування» КНУ імені Тараса Шевченка
(науковий керівник – доктор філософії у галузі публічного управління та адміністрування Грибоножко Є. П.)

Критерії ефективності надання адміністративних послуг в Україні

У сучасних умовах випробувань, які переживаємо ми, українці, попри всі складнощі, обмеження, встановлені через запровадження правового режиму воєнного стану, конституційна норма про правову державу та гарантування прав, свобод, законних інтересів людини та громадянина реалізується шляхом удосконалення законодавства. Сфера публічного управління зазнає суттєвих змін, з-поміж яких ключовим, на нашу думку, є прийняття та набуття чинності з 15 грудня 2023 року Закону України «Про адміністративну процедуру». Уже майже рік діє цей важливий нормативно-правовий акт який унормовує правовідносини між суб'єктами публічної адміністрації й фізичними та юридичними особами. Головне його покликання – людиноцентризм, увага до прав, свобод, законних інтересів осіб, і, що дуже важливо, подальше удосконалення якості надання адміністративних послуг в Україні.

Упродовж року, коли впроваджувалися норми вказаного закону, дійсно відбулося підвищення надання адміністративних послуг, адже цей нормативно-правовий акт закріпив важливий принцип офіційності, поряд із іншими, не менш важливими. Тому адміністративні органи тепер не можуть вимагати ті документи, які не передбачені законодавством, а доступ до реєстрів, в т.ч. електронних, теж тепер мають здійснювати відповідальні особи адміністративних органів (такий статус у розумінні закону тепер мають посадові особи органів місцевого самоврядування й державні службовці).

У передових українських умовах правове регулювання адміністративних послуг визначається комплексною перебудовою діючої в Україні структури громадського управління всіма областями суспільного життя. З іншого боку – у формуванні деяких

установ публічного управління, яких Україна ще ніяк не сформувала як суверенну країну (Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг).

На основі визначених Концепцією критеріїв оцінки якості адміністративних послуг передбачалася розробка стандартів надання останніх. Стандарт повинен був включати вимоги, що забезпечували необхідний рівень доступності та якості адміністративної послуги в цілому, а також на кожному етапі її надання, включаючи внесення запиту про надання послуги, його оформлення та реєстрацію, очікування на її отримання, контроль за якістю адміністративної послуги та розгляд скарг одержувача (ЗУ «Про адміністративну процедуру»).

Відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону інформаційна картка адміністративної послуги містить таку інформацію:

1) суб'єкт надання адміністративної послуги та/або центр надання адміністративних послуг (найменування, місцезнаходження, режим роботи, телефон, адреса електронної пошти та вебсайту);

2) перелік документів, необхідних для отримання адміністративної послуги, порядок та спосіб її надання, а у разі потреби – інформація про умови або право на отримання державної послуги;

3) платність або безоплатність адміністративної послуги, розмір та порядок внесення плати (адміністративного збору);

4) термін надання адміністративної послуги;

5) результат надання адміністративної послуги;

6) можливі способи одержання відповіді (результату);

7) акти законодавства, що регулюють порядок та умови надання адміністративної послуги (ЗУ «Про адміністративні послуги»).

Стандарти адміністративних послуг, які надаються населенню місцевими органами влади, в окремих регіонах територіальними органами Національного агентства України з питань державної служби проводилися анкетування спеціалістів відділів, структурних підрозділів відповідних органів.

Проте всі ці заходи з урахуванням вимоги ч. 2 ст. 19 Конституції України (органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України) марні без чітких та прозорих механізмів зворотного зв'язку від споживачів щодо якості процесу надання адміністративних послуг. різні громадські об'єднання, яких в Україні налічується кілька десятків тисяч (Конституція України).

Введення процедури оцінки якості адміністративних послуг, окрім іншого, дасть можливість удосконалити систему органів, які надають такі послуги в контексті процедурної економії, а саме: встановити попит на ті або інші адміністративні послуги, необхідність зменшення або збільшення кількості працівників конкретного органу або структурного підрозділу, можливість перерозподілу адміністративних функцій та удосконалення порядку або способу надання адміністративної послуги.

Таким чином, науково-юридичною місією правового регулювання адміністративних послуг є поетапне формування такої структури громадського управління та їхньої роботи, що надасть можливість становленню України як розвиненої,

високоцивілізованої європейської країни з відмінним рівнем життя, соціальною стабільністю, культурою та демократією, що надасть їй можливість стати авторитетним чинником у країні та Європі. Науково-юридичною місією є ще становлення системи адміністративних послуг, яка буде наближена до потреб і запитів людей, а важливим пріоритетом його роботи стане задоволення потреб народу. Ця структура стане підвладною народу, яка була зведена на наукових засадах. Опанування теоретичних понять адміністративних послуг, видів адміністративних послуг, а також їх рис залежно від сфери суспільного життя, вплив на процеси в Україні, пов'язані з реформуванням організаційних структур виконавчої влади та реформування державної служби в Україні.

1. Закон України «Про адміністративні послуги». Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5203-17> (дата звернення: 11.10.2024).
2. Закон України «Про адміністративну процедуру». Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 11.10.2024 р.).
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96 ВР. Відомості Верховної ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/90-2006-%D1%80#Text> (дата звернення: 13.10.2024 р.).